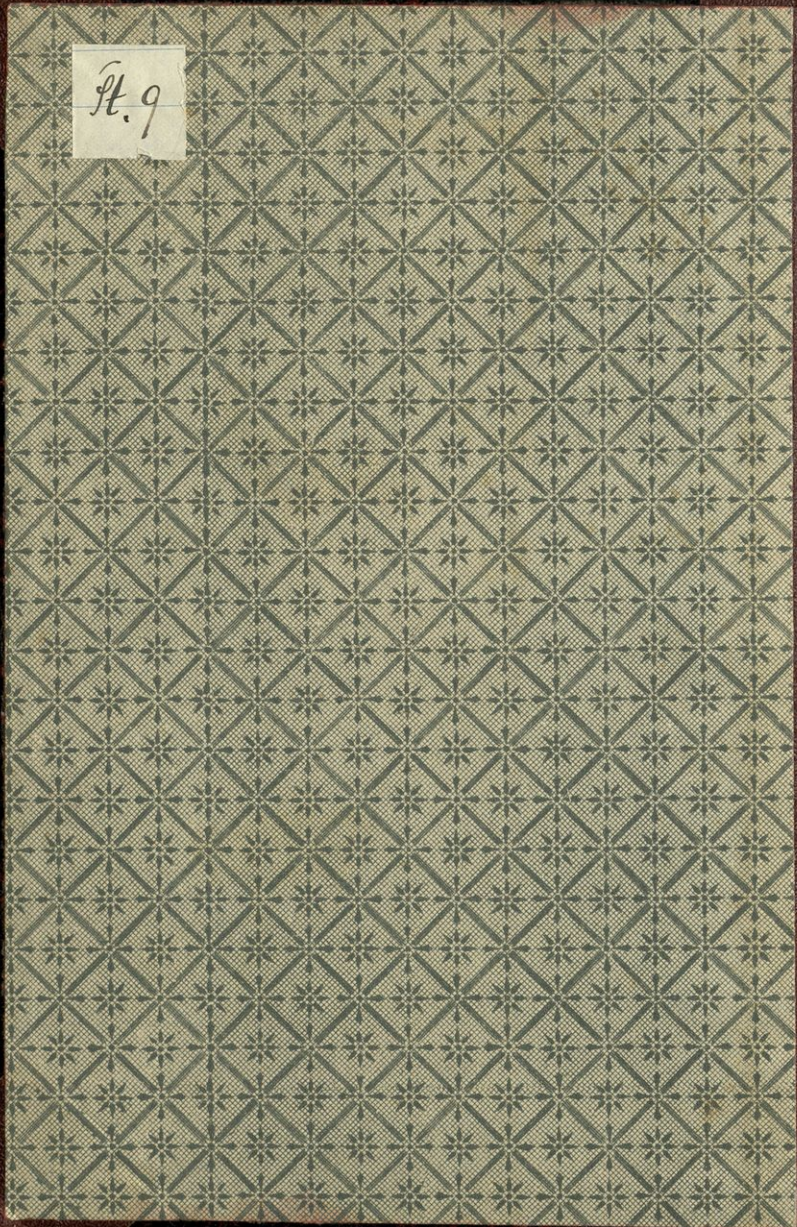
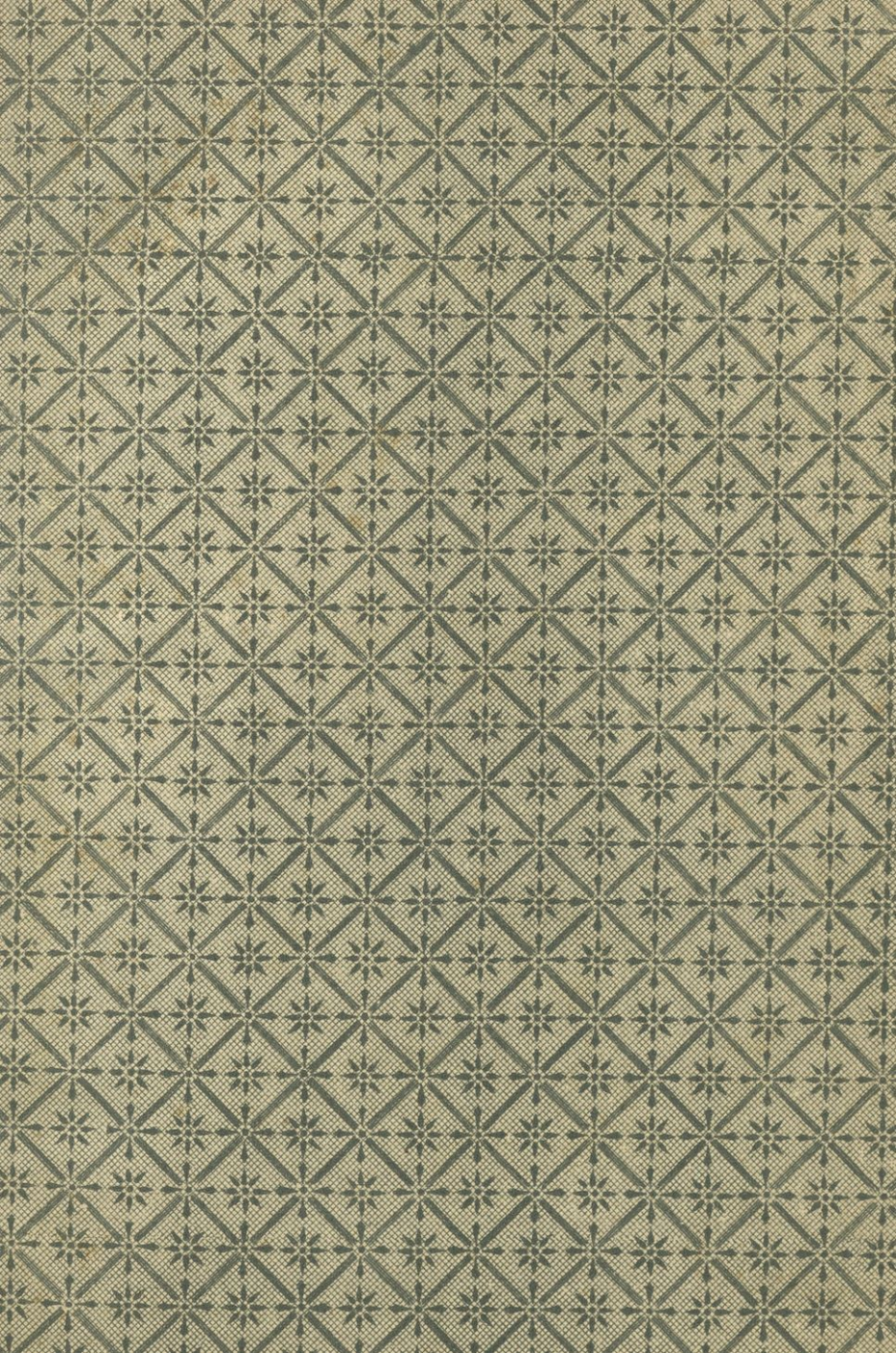

Pl. 9

Pl. 9

60.00

320/19

Mijat Projansović

F. Lampe

Lampe

PUTNE USPOMENE.

NACRTOAO

DAVORIN TRSTENJAK.

~~~~~  
**Clena 1 for. 20 nvč.**  
~~~~~

U BAKRU.

TISAK I NAKLADA RUDOLFA DESSELBRUNNERA

1880.

QSI 773524

202004188

UGLEDNOMU I DIČNOMU GOSPODINU

MIJATU STOJANOVIĆU,

C. KR. OKRUŽNOMU
ŠKOLSKOMU NADZORNIKU U MIRU,
PREDSJEDNIKU HRVATSKOGA
PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNOGA SBORA,
HRVATSKOMU KNJIŽEVNIKU

POSVEĆUJE I PRIKAZUJE OVU KNJIŽICU U ZNAK
POČITANJA

PISAC.

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Ugledni i dični gospodine!

Videći rodoljubne duše, a medju njimi i Vas, kako rado za korist i sreću svoga naroda, uzželih, da i ja koju kap krvi snesem u narodnu košnicu, pa se laćam pera, jer me i na to ponukaše neki prijatelji i znanci. Nu kao što zaigra dobroj materi srđee blaženom srećom, kad si prvi put ugleda prvorodjenče, kad si ga prvi put privine na ljubeće srđee, kad mu prvi put izljubi nevino lice: tako zaigra i meni srđee radošću, kad ugledah gotov prvi plod svoje duše, jer mi je najveća utjeha i sreća, kad mogu što god uraditi za obće dobro, kad mogu koristiti dičnomu narodu u kom živim, koji me je posinio. Ljubeća mati već za rana misli o sreći i budućnosti svoga čeda, a strah joj srđeem zastruji, pomisli li samo, da bi joj diete moglo poći — zlim putem. Tako i meni duša mal ne klone, kad pomislim, da moj prvienac možda ne će u narodnu dobro doći. Ali me mine strah, kad se sjetim, da je on iz srđea potekao; jer sve što iz srđea izvire u srđee se izlieva.

Bivši još učiteljskim pripravnikom, bijaste mi Vi, ugledni gospodine, uzorom učitelja, rodoljuba i čovjeka, a na rodoljubni me rad uzpirivalo i minulo Gajevo doba, doba ilirsko, koje sjaji svetim zanosom, čistim rodoljubljem, nesebičnimi žrtvami, doba iz koga nikoste i Vi, dični knji-

ževniče i sabiraču narodnoga zlata i bisera — narodnoga blaga. Koli se radujem svomu gotovomu poslu, toli mi je milije, što mogu ovu smiernu knjižicu posvetiti i prikazati mužu, prevriednomu starini, koji vriedi da ga dva sunca griju; koji je niko iz čistoga naroda, iz hrvatskoga narodnoga učiteljstva; koji je postao uman i ugledan sam o sebe, o svom neumornom maru: Vam, vrli gospodine i narodni pregaoče.

Priklapam i knjižici Vašu viernu sliku, da se svaki štovani čitalac nagleda Vašega čestitoga lica.

Primite, ugledni gospodine, ovaj smierni darak na svoje dièno ime, krotko i pošteno srdce. Prigrbite ga onom ljubavi, kojom vam ga posvećujem.

Primi i ti, mili narode hrvatski, ove „Putne uspomenene“ ouom ljubavi, kojom te ljubim, kojom ti ih nudjam: jer su iz srdeca potekle, jer su posvećene tvomu vrlomu sinu Mijatu Stojanoviću.

D. T.

Laurie

Putne uspomene iz djačke dobe.

Neriedko me obuzima neka neodoljiva želja za putovanjem, tajinstvena sila goni me od miloga mi ognjišta, dragoga obitavališta, kao pticu selicu, u dragotnu prirodu, na visoke planine, cvatuće ravnice, prekrasne doline, u bujne a i u krševite gole krajeve. Radostno ostavljam bučni gradski život i sva krasna i toli mi mila duševna uživanja. Ta rodih se u prekrasnom kraju, u slavljenom štajerskom raju, gdje ima i velebnih vidika. Miliji mi je tad romoneći potočić, gorska ruža, tiha koliba, mirno selo, sjenita šuma, cvrkut ptičica. Najvolim putovati pješke, ali ne samodrug, a ne prebirem puta, već udaram kuda mi se sviđa. Navraćam se rado u seosku kolibicu, rado zaustavljam kod svakoga djeteta i odrpana stira. Pridružujem se na cesti prosjaku, baki, cvatućoj djevojci, te tudjincu i čovjeku. Svakomu nazivam božju pokopraču i koscu sreću u poslu. Pa svoj medju svojimi — svud čistom gorskom zraku, u mil

lenila i cvieća, medju dražestnima i veličajnim predieli u priprostom, ali poštenom narodu. oživim na duhu i tielu — sretan sam i uz korice kruha, uz vodu studenicu, pa ma bio još tako naporan put.

Već za svoga djakovanja putovah rado velikih školskih praznika raznimi krajevi, često bez — novčiea. Spavah toliko put u sjeniku, a kadkada i na tvrdoj klupi. Ali bijah na putu uza sve to vazda veseo i zadovoljan. Čim bijah manje komu na nepriliku. tim bijah zadovoljniji.

Rado slušam i čitam putne sgođe i nesgođe, pa s toga mnijem, da će koga zanimati i moje nesgođe. Evo ih: Svršivši četvrti gim. razred, dadoh se odmah sa svojim drugom Antunom R. na put. Nije nam trebalo nacrtati za putovanje. Iz Varaždina krenemo u Varaždinske Toplice, a odanle prema Kalniku. U nekoj šumi izpod Kalnika uhvati nas kiša, te prokisnemo kao miševi. Nigdje kuće, nigdje žive duše, a stalo se već mračiti. Meni to nije smetalo, jer sam ja bio već „stari“ putnik, dočim se je moj drug snuždio i inkurirao kao mokra pura, te rekao, da nije nikad tako do niti prekisnuo. Bio je on na diete, a još jedinac, majčin mazunak. Ubrzo se više pljuštala, nad vrhovi Kalnika i groma, a dolinama razliegala se stragroma. Čitavo se već uhvatio i stao žaliti, što se je dao na put, da ne bi sa mnom putovao,

da je znao, što će ga stići. Pa ako ćemo morati i u gori noćiti, s toga ne ćemo poginuti, tješih ga ja. Stisnuti i sgureni otimasmo se šumi, objajućí si noge sad o kamen, sad o koren stoljetna duba, samo da stignemo pod krov. Sievanje munje razsvjetljivalo nam je lomnu stazu. Tu moj drug prvi put živo osjeti, što znači:

„Stoji tutanj neba i ravnine,
Stoji jeka dràge i planine:
Sva je sгода, bit će gràda težka.
Teško onome, koga sade
Stiže u putu noćea crna,
A noćíšta jadan neimade!“

Izišavši iz šume na čistinu, ali nigdje svjetiljke. Došavši napokon na neko oviše mjesto, opazismo svjetlo. To bijaše kućica nekoga kamenara, Talijana, koji nas primi pod svoj krov i nahrani palentom, koja bijaše onda bolja od svake gibanice. Dva dana iza toga padala je još kiša neprestance, da ne mogosmo nikamo izpod krova. Ne mogosmo da nas Talijan badava hrani, s toga mu se ponudismo, da ćemo mu pomagati u poslu tako dugo, dok se ne razvremeni, a on da nas dotle hrani. Talijan prista na to. Kleasmo grubo kamenje za skaline, obazirući se na nebo, hoće li se skoro razvedriti. Mala je bila korist od našega rada, a bome i mala plaća: majstor nas je hranio tri puta na dan suhom palentom, koja nam napokon dodija. To bijaše

momu drugu vrlo nesnosno, a ja sam se toj klesariji upravo od srдца radovao.

Napokon prestane dažditi, nebo se razbistri, a mi se majstoru zahvalimo na poslu.

Istoga dana stigismo dosta kasno u večer u Križevce. U nijednoj krčmi ne mogosmo dobiti stana ni na goloj klupi, jer bijaše dosta svieta, koji je došao na sajam. Pred nekimi jednostavnijimi kućami sjedili su još ljudi. I te zamolimo, da nas prime pod krov, ali badava, svuda nas odbilo. Na ulici ne bijaše više žive duše, a mi tumarasmu po Križevcih bez stana; tko da se obazre na golobrada djaka. Pod vedrim nebom ne mogosmo noćiti, jer je bila zemlja jako mokra. S toga podjem ja u neku krčmu, kojoj je bilo dvorište otvoreno, da potražim ma kakvo mjesto, da prenoćimo. Moj je drug ostao na ulici, a ja sam tapao dugim dvorištem medju mnogimi koli. U dnu dvorišta nadjem neki prostor i nešto malo slame. Tu stanem pipati i nabašem na silu gusaka, koje se tim uzbuniše i stadoše do zla boga gagati. Stajah u tamnom prostoru medju uzbunjenimi guskami. Ne znadoh, što mi je činiti. Dočujem, da mi se netko približava, pa stupim na dvorište, a netko poviče: tat! tat! Sav potrnem. Vika: tat! tat! posve me uništi i nekriva zastidi. Grozna vika uzbuni svu kuću, te se sve digne na „tata“. Skočim kao lud medju kola, gdje me i opaze. Bježeći dugim dvorištem, pratila me divlja vika: držite tata! Netko zaurla:

stoj! Ja izpadem na ulicu, a puška puče u dvorištu. Burno, grozno se osiećanje u meni uzburka. Stanem, jer mi savjest govorila: stoj, ni si tat, nevin si, stoj! Kod neke kuće opazim čovjeka, koji je dotrčao bio na ulicu. Pohitim k njemu, da mu se potužim, da se opravdam. Čovjek me utješi i reče: o to vam je strašan čovjek. Ne bojte se. U to opazim oko sebe više ljudi, koji su me slušali bili, a jedan od njih reče: taj je čovjek (krčmar, koji je pucao) već mnogo vragu dužan. To me neizmjereno obradova, jer ostah nevin i pred svietom, kakav i bijah. Dodje i moj drug, koji je već prije pobjegao. Neka udovica dopusti nam, te prenoćismo u njezinu sjeniku.

U jutro probudi me mrmljanje moga suputnika. Što ti je, zapitam ga. Evo gledaj kakav sam, reče on i okrene mi ledja, koja bijahu sva žuta i sljuzava. Što ti je to, nasmijem se ja grohoticom. Zavalio sam se nekako na jaja, i eto vidiš kakav mi je kaput. Što ću sada? Neka ide s bogom takvo putovanje, kad čovjek nije sjeguran ni života ni kaputa, odgovori mi suputnik. Ja sam se tomu od srca nasmijao, te ga odveo k zdencu i tamo ga očistio.

Znadeš li, brate, što — hajdemo na Zelinu, da vidimo dičnoga Stražimira, rečem mu ja. E, pa neka bude na tvoje, ali poslie idem kući, odvrati on. I odosmo, da vidimo toga slavnoga rodoljuba. Gos. nas je Stražimir primio vrlo ljubezno i gostoljubno, a nam su s toga rasla

krila, bijasmo presretni. Svaka njegova stvar činila nam se tajinstvenom. Još i danas živo pamtim, kakvo mu je bilo pokućstvo i soba. A kadgod vidim sliku, hrvatsku vilu i sliepca, sjećam se one, koju vidih prvi put kod dičnoga Stražimira. Nu ne usudismo mu se reći, da ga samo zato posjetismo, da ga vidimo. Mišljasmu bo, da nam on toga ne bi ni vjerovao.

*

* * *

Bilo je to god. 1868. o uskrstu, a za moga djakovanja u Zagrebu. Dva djaka iz Varaždina, moj sudrug Stjepan i ja dogovorimo se, da ćemo pješke kući. Što naumili, to i učinili. Uprtimo obramnice torbe, štapove u ruke, pa put pod noge, te hajde u Sesvete i dalje. Bilo je blato, a kiša je sipila sav dan. Dohvatismo se Varaždina istom, kad je bilo noći u pô noći. Noge su nam mal ne klecale, stopala nabrekla, a meni i Stjepanu još dalek put. Stjepan mahne u Ivance, a ja preko Drave u Štajersku, ne žaleći ni truda ni žuljeva, samo da vidimo dobre i mile si roditelje.

Na uskrсни ponedjeljak ostavim roditeljsku kuću, pa se zaputim putem Ormuža k Sjepanu, da se vraćajué u školu, nagledamo krasnoga Zagorja. Utorkom rano dademo se pješke na put, jer ne mogosmo dobiti kola. „Junački“ prevalimo Lepoglavu i krasne zagorske brdine, ta

majke su nam napunile torbe uskrsnimi kobasicami, butinom, bielim hljebom i gužvarom sipkom, a vode studenice ima u Zagorju dosta.

Videći blizu Stubice, da je sunce nizko i da ne ćemo cestom, što vodi u Podsused, istoga dana stići u Zagreb, zakrenemo lievo u Stubicu, pa da ćemo prekim putem preko Zagrebačke gore, kuda je mnogo bliže. Zadasmo bo rieč svomu ravnatelju, da ćemo u sriedu u 8 sati u jutro biti u školi; pa da održimo rieč ne marismo truda preko gore. Kad se stao hvatati mrak, a stala sipiti kiša, bijasmo u brdinah pred Zagrebačkom gorom. Tu nadjemo nekoga dječaka Miška i zamolimo ga, da nam bude provodićem. Miško nas vodio i vodio, te doveo do nekoga potoka. Tu Miško stane i poče se obazirati, ali nigdje više puta. Kako se meni čini, ti, Miško neznaš sam puta, rečem mu ja. Jesi li bio kada u Zagrebu, zapita ga Stjepan. Kako bih bio, kad mi je istom dvanaest godina, odgovori Miško. A zašto si rekao, da znadeš put preko gore, spočitnem mu ja. Vidio sam, da ovuda preko gore hodaju ljudi u Zagreb, a kud bi i drugdje hodali, izpriča se Miško. Što ćemo sada, reče i pogleda ga široko moj drug. Podjite samo ovuda gorom, pa morate doći u Zagreb. Miško se vrati, a mi preskočimo potok, pa odemo umorni dalje. U nekom jazu, koji vodi u goru, uhvati nas noć. Kiša je sve jače sipila, jazom je šumila voda i obijala se o silno kamenje, s obje strane jaza

dizale se strmine gorske. Obuze nas neka sjeta i stanemo. Što ćemo sada, zapita sjetno Stjepan. Što ćemo sada, to i ja tebe pitam . . . Moguće, da je tko u gori, koji bi nas poveo ili napred ili natrag. Javimo se, rečem ja pa podviknem: hop! Tužno je odjeknula jeka, ali nigdje ni žive duše. Viknemo oba u jedan glas, što smo igda mogli, ali badava. Strahota! Bilo je hladno, promočili su nam šeširi i cipelje, a oko nas sve mokro, da ne smiješ nikamo sjesti, a još manje leći. Zapalim žigicu, primaknem papir, papir planu: i još veće strahote! Hoćemo li natrag ili napred, zapita me prijatelj. Natrag je daleko; bojim se, da ćemo prije sustati, a tko znade kako je napred, odgovorim ja. Stojmo ovdje koji čas, da se odmorimo. I mi stajismo. — Lako ti nam, da je bilo toplo i suho. Legli bismo pod bukvu, pa bog. — Nije nam se dalo dugo stajati. Zapalim žigicu i podjemo dalje. Kad nam nije dala prevaljena bukva ili ogroman kamen dalje, ošto smo si obijali noge, zapalih ja žigicu. — Jao, brate, moje oko! Udarila me grana u oči, zajauče prijatelj, a mene prošika groza. Posežem u žep, da zapalim žigicu, ali ne ima više žigica, niti ih je bilo u Stjepana. Tu se tako izgubismo, da ne mogosmo razabrati na kojoj da je strani Zagreb i klonusmo posve duhom. Ostani ti, Stjepane, ovdje, a ja idem na brieg, ne bih li gdje opazio svjetlo. Ne moj me ostaviti, idem ja s tobom, reče mi on. Ja se

uzpinjah prvi kamenitom strminom, a Stjepan za mnom. Pod mojom se nogom odvali kamen, odkotrlja se i udari mi prijatelja o goljen. Prijatelj zapomože, padne — mene poliše suze . . . Tješih ga, koliko sam ga jadan mogao. Kad mu malo odlanulo, pridignem ga, da se ne prehladi. On osta na mjestu, a ja se uzpinjah dalje, javljajući mu se svaki čas, da se ne izgubimo. Na svu sreću opazim u velikoj daljini svjetiljku, vratim se k prijatelju, pa se damo na onu stranu, gdje opazih svjetlo.

Bijući se dugo o kamenje, smalaksa Stjepan i spusti se na zemlju, te uzdahne i reče: brate, ne mogu. Neopisivi me osjećaji obuzmu. Bilo mi je kao nevinu odsudjeniku, komu je pukla smrtna odsuda. Prijatelja ne mogoh ostaviti, a pomoći mu ne mogoh. Bacim svoju i njegovu mokru torbu poda nj, da se toliko ne smoči u kišnici i blatu. Napokon ga pridignem, uzmem i njegovu torbu, on mi se prihvati rukom oko vrata i tako lutasmo dalje. Sad nabasasmo na trnje, sad na vodu, sad na blato. Cipelje nam bijahu pune vode. Noć bijaše duga, duga. Napokon začusmo lavež pasa. Hvala bogu, tu je selo, poveseli se Stjepan. I ja hvalih bogu kako nikad, grleći prijatelja. Dokučimo se neke kuće medju brdinami, pred kojom je pas na nas navaljivao, a ja uzmem zvati i buditi ljude. Vrata škrinu i netko poviče: tko je božji? Dobri i poštenu ljudi. Djaci smo. Putujemo u Zagreb, pa smo u gori

zabludili. Dajte nam, ako boga znate, krova, da ne poginemo, ozvasmo se mi. A seljak poče: znam ja, što je to. Bio sam ja vojnik. Hajte u kuću, hajte. Odvede nas u kuću u kojoj je sievala velika peć, zapali luč i mi vidjesmo, da su minula dva sata u jutro. Donese slame i čiste plahte, pa nam prostre posred sobe. Zatim nam donese vina, zaviri u peć, poželi nam dobar počinak i ode spavat. Kad nam starica, koja je u istoj sobi spavala, opazi natečene, otučene i ozleđene noge, stade nas žaliti, te donese rakije, da si nataremo noge. Pružimo se po mekoj slami, luč je još uz nas gorjela, a mi se kripili rujnom crvenikom i uskrsnimi kobasicami, hvalaći bogu na dobroj sreći, govoreći o dobrih svojih roditeljih. Luč dogori, a mi usnemo presretni.

Probudismo se za velikoga dana. Zahvalivši se liepo dobrim ljudem, odosmo bolnih nogu na glavnu cestu putem Podsusjeda u Zagreb, kamo stigismo jedva u 9 sati u večer. Upamtismo pako dobro, koji je put najkraći.

Put u Dalmaciju.

olazeć gimnaziju u Varaždinu imadoh za prirodopis vrloga i vele praktičnoga profesora g. Lazara, koji je bio pun zanosa za svoje zvanje i koji je znao u mladeži uzpiriti volju i ljubav za ovu nauku. Najviše nas je učenike zanio, kad nam je pripoviedao ob ovoj ili onoj životinji, kako je putovao, što sam na putovanju izkusio i doživio. Nikad ne ću zaboraviti, kako nam je živo pripoviedao o hvatanju zmija i što je tom prigodom sam izkusio. Nukao nas je, da sabiremo kukce, leptire, zmije, lubanje itd.; tko je iole pokazao volju za ovu nauku, toga je sa sobom povadjao, te mu zorno pokazivao, kako se sabiru prirodnine.

Da se g. Lazaru prikupim, donesem mu bjeloušku, znajući unapred, da će se on mojoj „hrabrosti“ radovati. I u istinu je tako bilo. On me primi velikom radošću i običnom ljubežnošću, te me ponuka na uztrajnost. Napokon mi reče, da mu još što donesem, što sam i ja rado učinio.

Neizmjerne me je radovalo, kad sam vidio kojega kukca ili leptira u gimnazijskoj sbirci, što sam ga ja donio.

Pošto je g. Lazar uvidio u meni volju za prirodoslovnu nauku, povadjao me je često sa sobom u polje, k vodi ili u šumu te mi sve načinom otčinskim tumačio. Njemu se dakle imam prvomu zahvaliti, što mi je probudio ljubav za rečenu nauku, koja mi nikada utrnuti neće, zato mu se ovom prigodom najsrdačnije i najtoplije zahvaljujem.

Poslie pokušavah nadievati ptice, sisavce i preparirati ine predmete. Da je dosta teško nadievati ptice i dati jim neki prividni život, lako će svatko shvatiti. A da je samouku teško dotjerati do savršenstva, razumije se po sebi. Boljelo me je, kad sam vidio u muzeju prekrasno nadjevenih ptica, jer ih ja uz sav trud i pozornost ne mogoh tako nadjeti.

Propitkivah za čovjeka, koji bi me htio i znao u tom podučiti, ali ga nigdje ne nadjoh. Dočujem napokon, da veleučeni gospodin Spiro Brusina, načelnik zoologijskoga odsjeka narodnoga zemaljskoga muzeja, te pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. svakoga rado savjetuje i podučí; otidjem dakle i ja k njemu, da ga zamolim za pouku i savjet. Veleučeni g. Spiro Brusina primi me vele prijazno kao brata. To me tako obodri, pače skoro

i usmjeli, da ga upitah za sve, što god nisam znao.

Spomenuti veleučeni gospodin me u svem dragovoljno podučio, preporučio mi razna i najbolja diela i radovaše se ne samo zato, što me je mogao u svem, što sam ga molio, podučiti, nego i zato što se tom naukom velikim veseljem zanimam. Pokloni mi jedno prirodoslovno dielo, kašnje svoj put iz Dalmacije, a nedavno „Prilozi paleontologiji hrvatskoj“, hrvatsko i njemačko povećano izdanje. Njemu dakle imadem ponajviše zahvaliti, da sam u nadievanju ptica, sisavaca i prepariranju i sabiranju prirodnina svoj cilj postigao. Zato se tim veleučenomu gospodinu Spiri Brusini javno svesrdno i najsmjernije zahvaljujem. Osim toga vježbao sam se i u radionici narodnoga muzeja.

Na taj način sabraoh si dosta i liepih ptica itd. Ne imajući nikakove sbirke morskih životinja i konkilija, odlučih g. 1874. na školske praznike proputovati Dalmaciju, da saberem prirodnina, što ih ona ima. Da mi bude putovanje uspješnije, odoh u Zagreb k spomenutomu gospodinu Brusini, moleći ga za savjete i naputke, koje sam i dobio, a boljih mi sigurno ne bi nitko dati mogao. Nesamo da sam dobio savjeta i naputaka nego i više preporuka na razne dalmatinske rodoljube; jedna pako od pismenih preporuka glasila je na svakoga. Da su mi te pismene preporuke od neizrečene koristi bile,

suvišno bi bilo dokazivati. Zato se i opet veleučenomu i obće poznatomu strukovnjaku najtoplije zahvaljujem.

Dan prije svoga odlazka u Dalmaciju upoznao se u Karlovcu s gospodinom Spirom Tomićem, profesorom iz Sinja u Dalmaciji, koji je putovao u Topusko. Taj me vriedni rodoljub udostoji svojim posjetom, gdje mi pripoviedaše koješta o stanju mile nam posestrime Dalmacije. Osim toga dade mi taj prevriedni gospodin više pismenih preporuka na razne profesore i rodoljube, preporučajući me njihovoj rodoljubivosti i moleći ih, da me svojim znancem, kojih on ne pozna, preporuče. Zato si za ugodnu dužnost smatram zahvaliti se prevriednomu prijatelju Spiri Tomiću, iz dna duše i srdeca za sve preporuke.

Tako preporukami, savjeti i naputci obskrbljen, uzmem najpotrebitije orudje i pušku i odputim se dne 2. kolovoza 1874. u milu i kršnu posestrimu Dalmaciju. Istoga dana dodjoh u Ogulin k rieci Djuli, njezinu ponoru i u ogulinsku špilju. Razgledavši Ogulin, izprati me rođjak Milan Gašparović u koritu Djule. Korito je ove vode kod Ogulina u kamenu i više metara duboko. Ovdje pobrah više puža *Melanella Hollandri* var. *laevigata*, od kojih se nekoji odlikuju riedkom veličinom. Dodjosmo do ponora, u koji se Djula pod zemlju gubi. Ne mogoh se dosta nadiviti koritu te vode, koje je sama živa hrid, kao i špilji i zjalu, u koje se huka valova pod

zemljom gubi. Ovdje nadjoh tri mrtva komada strižibuba valjkastih. (Saperda carcharias.) Pošto ti kukci ne živu u vodi, morala ih je samo voda ovamo donieti; a valjda je s velike kiše voda narasla i ovamo ih doniela. Zapitam Gašparovića, da li se je ove godine razlijala ili izrazila Djula, na što mi on odvratī, da jest, pače da mu se do praga razlila. Nadalje mi je pripoviedao, kako Djula, kad se razlije, nosi zmije, sliepiće i upravo onakove kukce, kakove smo tamo našli. Pošto mi je još rekao, da je jednom ubio zmiju plivajuću vodom, ali da takove još nikad vidio nije, zamolm ga, da mi uhvati više takovih zmija i kukaca, što mi on i dragovoljno obeća, U špilju ne mogosmo, jerbo je u njoj voda bila.

Istoga dana poslie podne oprostih se s rođjakom i Ogulinom te odoh put Rieke, kamo prispjeh u 9. satih na večer. Rargledah si dne 4. i. m. grad Rieku i njezine znamenitosti: luku, brodovlje, ribarnicu, čitaonicu i tvornice. Duh tih Ungareza, ili kako bi Slovenac rekao: Lahona — djelovao je na me neugodno; osjećao sam se kao gospodar, koji u bivšoj svojoj kući stanarinu plaća. Tu vlada tudji duh; staroga tipa naših predja u obće ovdje mal ne ne ima.

Dne 5. kolovoza popeh se na ponositi i dični Trsat. Nekim zadovoljstvom i ponosom motrio sam hridi trsačke, kojimi su se nekoč kotrljala tjelesa Franaka, svladana junačkom dešnicom Hrvata. Razgledah crkvu, u kojoj je na

velikom žrtveniku stara slika matere božje, koju je kako se po tradiciji pripovieda, maslikao na cedrovu drvu evangjelistu luka, a papa ju Urban V. iz Rima poslao. Oko te slike visi mnogo dragocienosti: zlatih i srebrnih noga, ruka, krstova, srdaca, naušnica, koralja, krunica, prekrasna bisera itd. O svodu pred velikim žrtvenikom vise četiri velike srebrne svetiljke a u kutima slone dvie velike i kao čovječja noga pod koljenom debele svieće, što ih je neki zagovornik 1527. tamo stavio. Crkva je na novo slikana, slikao ju je neki Talijan. Žalostno je, što se taj posao povjerio takvu čovjeku, koji je načinio od svetaca ruglo. Ni je dovoljno da se svetac predstavi u slici čovjeka, komu je lice bez izraza a odjeća od kinezkih boja. Kako li se slikarska umjetnost vredja, kad „slikar“ hoće da u sveten ljubav boga plamenom izrazi, što mu kroz grudi iz srдца suklja, ili kad vidimo gdje se svetcu vuče iz ustijuh vrpea, na kojoj je izraženo njegovo nutarnje osjećanje, mjesto da mu to na lieu i držanju bez svakoga slova čitamo.

Na slici, što predočuje očistilište vidimo utovljene osobe, koje sklopljenih rukuh mirno i indiferentno prema nebu gledaju a oko njih bukti živi plamen. Da li mogu predstaviti utovljena i crvena lica bol u očilištu i želju za oslobođenjem?

U toj su crkvi sve nove slike mazarija, koja ovaj pa nijednoj crkvi nedolikuju. Najljepša slika

u toj crkvi je stara slika, gdje Isus predaje ključe sv. Petru. Petar klečeć lievu ruku drži lako na grudih, a desnom smjerno siže za ključ, što mu ih Isus predaje. Na Petru vidi se, da se scieni nevriednim tolikoga odlikovanja, a ipak smjerno prima prvenstvo.

Na lievoj strani crkve je grobnica Nikole Frankopana. Iz crkve odoh u stari grad dičnih Frankopana, koji je sada vlastništvo grofa Nugenta. U tom gradu ima liepih znamenitostih, kao što je sbirka starina iz Pompeja, galerija slika, tamnica i grobnica. Nu žaliti je, što nisu starine liepo poredane i pobilježene, da bi mogao svaki posjetnik saznati, što pojedini predmeti predočuju. Nadalje mora se žalibože reći, da se ne može galerijom slika, osim stroga poznavatelja slikarstva, nitko podpunoma okoristiti, jerbo slike nisu obilježene a ne ima ni kataloga. U obće može se reći, da je ta sbirka dosta znamenita. Po mojem slabom sudu jedna je od najboljih slika spavajući Jakov, zatim od muka ležeći sv. Sebastijan. Uza sve to mora se briga grofa Nugenta oko sabiranja starina i slika priznati i pohvaliti.

Grozno je vidjeti tamnicu, u koju su uznike bacali na malen otvor na svodu. Pošto u tamnicu ne bijaše drugoga ulaza osim onoga na svodu, to je grof Nugent dao probušiti živu hrid do tamnice, da se može lako u nju ulaziti i sve vidjeti. Kraj istoga ulaza vidi se podzemni hodnik

koji vodi ča do tvornice papira. Zanimati mora svakoga, koji još južnih strana vidio nije, ona bujnost ružmarina, lovora i kuša, (*Salvia officinalis*), smilja (*Helichrysum angustifolium*), dirake (*Paliurus aculeatus*) itd. Od dubova osobito se iztiču omašni koprivići ili glangulići (*Celtis australis*) na Trsatu.

Razgledav sve spomenuto, uzeh iztraživati trsačko brdo. Rujuć oko zidova, hridina i prevrćuć kamenje, nadjoh uz zid skalina, što no vode k crkvi, više puža: *Cyclostomus reflexus*. Na strani, koja se diže uz Riečinu, nadjoh na površini mnogo: *Pomatias cinerascens* i nekoliko *Torquilla frumentum*. Istoga dana poslie podne pala blaga kišica, koja me nije pod krov odtjerala, jer sam znao, da istom sada počima moj posao. Tražeći tako, dodjem do grada, gdje bijaše ove godine grašak posijan, te nadjem jako mnogo: *Campylea hirta*. Od stonoga (*Myriopoda*) nadjoh pod kamenjem u zasjencih najljepše vrsti. — Premda su stonoge jako ogavne i mrzke životinje, to moraju ove dvie vrsti svakoga zanimati i svako oko privlačiti. Prekrasne su to životinjice. Prva je: *Glomeris limbata*. Zapitavši Primorca, kako se taj kukac zove naški, odgovori mi on, da ne zna. Upitavši ga opet, kako bi ga on nazvao, pa stavih kukca na kamen, da se pruži. Kukac se za čas pruži i dade se na put, da uteče, a ja se ga prstom dotaknem, na što se on u krugljicu svine. Kad je to moj

čovjek vidio, reče mi, da bi ga on nazvao: frk, jer se zafrkne, kad mu pogibelj prieti, kao jež. Kad sam ga svinuta u pravilnu krugljicu običnim ljudem pokazivao nitko nije mislio, da je to životinja, nego tamna siva krugljica. Druga ljepša i nešto redja i manja vrst od prijašnje je: *Glomeris guttulata*, koja ima žuto crvene pjege. Našao sam ove dvie vrsti živuće u zajednici. Žaliti je samo, što im krasna boja, kad su mrtve, pobliedi. Treću vrst ovih glomeria našao sam u moru medju muljem i kamenjem na zapadnoj strani Zadra. Ta je vrst još manja od prijašnje *Glomeris guttulata*. Boje je tamno žutkaste, a kad se u krugljicu svine, velika je kao graškovo zrno.

Dne 6. kovoza ranim jutrom odoh uz Riečinu da potražim, što u njoj ima. Ne nadjoh ništa osim nekoliko vodenih kosa (*Cinelus aquaticus*.) Pošto sam veliki komad te vode prošao a ništa drugo osim spomenutoga kosa našao, odoh na brdo, što no se uzdiže na lievom briegu Riečine. Buduće je sunce jako pripicalo, to se za dan prije palu kišu nije ni znalo, pa stoga ni sam mogao ništa naći osim nekoliko mrtvih: *Zonites compressus*. Poslie podne odoh uz morski žal i spustiv se u more, nadjoh množinu morskih ježa (*Echinus esculentus*), ali nijedan nebijaše tako velik, kao što ih kod Zadra ima. Običnih morskih puža, kojih svuda dosta ima, ne ću ni spominjati.

Dne 7. kolovoza u 9 sati u jutro odoh pa robrodom „Stambulom“ put Zadra, kamo prispjeh, buduć je jako povoljno vrijeme bilo. u 1 sat u noći dne 8. kolovoza. Najprije si razgledah grad Zadar i njegove znamenitosti, a zatim posjetih u Arbanasih g. Stjepana Buzolića, ravnatelja, veleučenoga muža i velikoga rodoljuba, koga pozna i ljubi ciela Dalmacija i koga sigurno svi članovi obć. hrv. učitelj. skupština dobro poznadu. On me primi najvećom prijaznosti i svom mogućom gostoljubivosti. Otac ne može svoga sina ljubeznije dočekati, nego je g. Buzolić mene dočeka. On mi pruži sve udobnosti, što si ih čovjek samo poželjeti može. Njegova besjeda, pogled i prijaznost pokazuje riedka čovjeka. Pokaza mi učiteljište, koje svakomu omiliti mora. G. Buzolić, ravnatelj toga učiteljišta, pravi je otac pripravnikom, a pravi brat gg. profesorom. U cielom zavodu, počam od najviše pa do najniže osobe, sve je nadahnuto čistim i vatrenim rodoljubljem, što je za Dalmaciju jako mnogo. Zavirimo li u gimnazije u Zadru, to ćemo vidjeti sasma protivan duh, duh nam neprijateljni, duh talijanski. U zidinah zadarskih gimnazijah ne čuje se milozvučna rieč hrvatska, izrinula ju je talijanska. Zadarske gimnazije, jezuitska i svjetovnjačka, tvrde su talijanske kule, dočim je učiteljište u Arbanasih sveto ognjište, koje ogrijava i čisti dalmatinska srdeca, budi narodnu sviest, širi hrvatsku rieč i rodoljublje.

Ne ću se upuštati u potankosti toga uzor-noga učiteljišta, nego ću još spomenuti, da taj zavod jako malo prirodna ima, što se ne može nikomu u grieh upisati, jer ne imadu pravoga profesora za prirodopis, te mora prirodopis onaj predavati, koji je za koju drugu struku izpitan. Pokusna bašća bijaše do prije godinu dana u velikom neredu, te bijaše svemu drugomu prije slična nego bašći. Što je zanemario prijašnji učitelj gospodarstva, to stade liepo popravljati gospodin profesor Danilo, prem nije za tu struku izpitan. Ovdje se jasno vidi, da nije profesoru dovoljno znanje nego i volja i marljivost; jer nestrukovnjak može velikom marljivošću više učiniti, nego nemaran strukovnjak.

Dne 9. kolovoza oprostih se s gospodinom Stjepanom Buzolićem, zahvaliv mu se na gostoljubivosti a ovim mu se sada javno za sve najtoplije i najsrdačnije zahvaljujem. Odoh na iztočnu stranu Zadra, da što sakupim te nadjoh tu sbilja više puža i kornjaša. Što sam sakupio u Zadru i njegovoj okolici, to ću na koncu ovoga putopisa priobćiti. Poslie podne moradoh se vratiti u Zadar, jerbo je stala kiša lievati. Boravih kod vriednoga i rodoljubivoga g. Biankina, urednika „Narodnoga lista.“ Taj me vele-vriedni gospodin primi ovimi riečmi: „Budite posve slobodan, u narodnoj ste kući, čim mogu tim ću vam od srca služiti.“ On me je dva put javno u svom listu preporučio, a osim toga

dade mi pismenih preporuka. Na njegovoj velikoj prijaznosti i preporukah zahvaljujem mu se svesrdno.

Dne 10. kolovoza posjetih g. Jakova Bogliča, profesora, koji mi pokaza gimnazijsku sbirku, koja je u obće jako bogata, ali je šteta, što će mnogi još dobro nadjeveni predmeti propasti, jer su nadjevene ptice, stojeće po stolovih, pune moljaca. Najbolje bi bilo, da se te ptice spale, jer bi se tim uništili moljci koji prelaze i na dobre predmete. Sve su ptice skoro od Neretve, koja je pticami močvaricami i plivačicami u cijeloj Dalmaciji najbogatija. Nadjeo ih je neki kapetan, a u nuždi za malen novac gimnaziji prodao, da je mogao bolestan poći u kupelj. Što se sama nadievanja tiče, to se isto ne može pohvaliti, pošto svaka ptica nenaravno stoji. Ako se nitko ne će za tu sbirku naskoro pobrinuti, to će ju moljci posve uništiti. Osim toga ima mnogo liepa i stara posudja.

Gospodin Boglič pokaza mi svoju sbirku konkilija i morskih životinja, koju je morao smjestiti u neko vlažno skladište, jerbo ju ne može selenjem prenašati. Poradi velike vlage propadoše mu mnoge liepe i riedke morske životinje. Sbirka bi mu se još više umnožila, da ga nije bolest u tom zapriečila.

Istoga dana posjetih g. Vigila Balda, konkilijologa, koji ima liepu sbirku ove vrsti. Predmete mu označi i sustavno poreda g. S. Brusina.

Tko hoće da bude njegovim kupcem mora da si pripravi punu kesu, jer za predmete, što ih on za 10. novčića dobije, najmanje 1 fr. traži. Zamolih ga tom prilikom, da mi kaže i naputi me, gdje ima kakovih morskih životinja, ptica i t. d., ali mi ne htjede točno kazati, te pokazivajuć neke predmete reče, da ih već više godina nije našao, a ja sam ipak iste našao i u zatarskoj luci. Zašto je tako činio, svatko će lako pogoditi.

Dne 11. kolovoza u jutro odoh u Bokanjac, k č. o. Anti Maročiću, komu me pismeno preporučio rodoljubivi i veleugledni Gjuro Biankini, urednik „Narodnoga lista.“ Častni otac Maročić primi me običnom dalmatinskom prijaznosti. Upitavši g. Maročića za Pavla Mrkića, seljaka i viešta lovca, pozva ga k sebi, da se sa mnom porazgovori. Buduć Mrkića ne bijaše kod kuće, već je na polju radio, odlučih sam poći k Bokanjskom jezeru, ili hako ga obično zovu: Bokanjsko blato. Uzmem pušku i neke sprave, pa odem put jezera. Premda sam put do jezera znao, jerbo se iz Bokanjca vidi, to me ne htjede dični Maročić sama pustiti, već me izprati pješke dva sata daleko. Obilazeći bokanjsko blato nadje nas lovac Mrkić, koji dozna, da ga netko traži, a mislio da je isti, g. S. Brusina, komu je već pomogao neke prediele iztraživati. Kad dodje blizu nas, uvjeri se, da ja nisam onaj koga je on mislio. Ja ga prijateljski pozdravim i nago-

vorim: Pavle, jeste li vi onaj o kom učeni ljudi knjige pišu? To mu se vrlo mililo, te mi veselo i ponosito odvrati: „jesam, jesam“. Razgovarismo o koječem, te odosmo prema zapadu jezera, a g. Maročić oprostí se s nami, te ode kući, pošto sam mu se ja na tolikoj požrtvornosti i udvornosti srdačno zahvalio. Buduć ima u tom jezeru mnogo različitih ptica plivačica i močvarica, podsućemo hlače i gaće, pa se odputismo u plitčine toga jezera. Veoma je teško došuljati se do koje ptice, jerbo ne ima oko jezera nikakova grmlja, a u plitčinah jezera ne raste drugo nego sitina. Moj Pavao ode na jednu, a ja na drugu stranu jezera. Znojismo se silno preko dva sata tim jezerom, a ne ubismo ništa. Šuljajuć se ja sguren kroz sitinu, puče Pavlova puška. Buduć je Pavao glasovit lovac, mišljah, da za stalno što ima: ali se prevarih. Pavao je pucao na galeba, koji mu na dubljini jezera pade, te ga ne mogaše izvaditi. Došuljah se i ja sretno do krasne biele čaplje, odapnem, puška planu a čaplja osta na mjestu. Radovah se, što sam bio sretniji od vještaka, lovca Pavla. Dogazih sretno do nje, izvadih ju iz vode ali me sva radost migom minula; jer sam čaplji tako glavu razbio, da mi nije bila od koristi. Nakream pušku; tako moj Pavao veli i svi oko Zadra, pa odem dalje. Poslie ubije Pavao jednu galebicu, ali ju tako u oba krila rani, da ju moradosmo baciti. Pošto smo se tako više sati tim

jezerom mučili, stade me Pavao uvjeravati, da je u ovo doba teško što ubiti. a naprotiv, da bi toga on u zimi nastrieljao, koliko god hoću. Zato ostavismo jezero i odosmo prema jugo-zapadu u lov na zmiije ljutice. Hodasmo dugo po lomnom kamenju, ali ne nadjosmo ništa, buduće je bila velika vrućina, te su se sve ljutice ili poskoci, kako ih ovdje zovu, sakrili pod hridine, gdje je nešto hladnije. Buduće ne mogosmo ništa naći, stadosmo kamenje prevaljivati, ne bi li koju pod kamenjem našli. Znoj nam curio čelom i licem kao vrelo, čemu nije bila uzrokom samo dnevna vrućina, nego i težki napor, što ga je tražilo ono silno kamenje. Da si posao olakotimo, zapitah Pavla, da li bi se mogli gdje naći kakovi kolci, kojim bi kamenje prevraćali, te izbjegli tolikoj pogibelji zmiija; jako bo je pogibeljno golima rukama prevraćati kamenje, izpod kojega ljutica vreba. Nastavismo svoj posao dalje. Prevrćući kamenje, čudio mi se moj Pavao, videći me koli strastveno i pohlepno tražim guje, te mi reče, da sam pravi Dalmatinac, — pravi gujinar. Tolikom pohlepom nebi mogao toli pomamno kamenja prevraćati, da je alem i biser pod njim bio.

Tim napornim poslom izmučismo se tako, da je sam Pavao zatražio, da za hridinu sjednemo i da se odmorimo. Smjestismo se u sjenu hridi, a ne u hlad, jer ga tamo ni ne ima, i tu opazim ja nakon kratka vremena u zakutku hridi u sjeni smotanu šarulju (*vipera ammodytes*). Uzradovah

se više, nego da sam našao kotao dukata. Ne veleći ništa Pavlu, pristupih bliže i pritisnuh ju puškom k zemlji. Videći to Pavao, priskoči, te mi pomogne. Uхватivši ju, bacismo ju u vreću. Bila je to liepa ženka. Pošto smo već jednu ulovili, ne mogosmo više mirovati, s toga nastavismo svoj posao. Tražili smo svuda, ali nigdje ništa. Nu nakon toga podvikne mi Pavao da k njemu dodjem. Pohitih k njemu, a on mi kaže prstom u neki nizki ali dosta gusti grmić, govoreći mi: „vidiš ga brate; sjedi ko kralj.“ Ja se uzradovah njegovoj bratinskoj odanosti i zmiji. On pritisne zmiju na zemlju, a ja mu: brate Pavle, daj da ju ja rukom uhvatim i stavim u vreću. To ga uzradovalo. Pavao mi pritisne guju na vratu, a ja ju čvrsto uhvatim tik glave, te ju izvadim iz grmića. Radujući joj se oba, razgledledasmo ju, te se uvjerismo, da je mužjak. Ja bacim guju u vreću, koju mi Pavao otvori i odosmo veseli i pobraćeni dalje. Tražijasmo tako do mraka nu ne nadjosmo više nijedne ljutice.

Najbolji je lov na ljutice rano u jutro, dok ima rose ili pako, što je još najbolje, poslie kiše, kad malo zahлади. Najbolja pako doba godine za lov na zmije u obće je proljeće.

Odlučismo, da se vratimo u Bokanjac, jerbo se je već zlatno sunce utapljalo u modričastom Jadranskom moru. Imadosmo do kuće tri debela sata pješkoga hoda. Kod bokanjskoga luga stiže nas noć. Tamo se malo odmorismo, te od-

lučismo u lov na noćne zmije. Noć bijaše dosta jasna. Tražijasmo zmije jedan blizu drugoga. Pavao me uvjeravaše, da ćemo skora koju naći. Malo poslie toga, stade pred nami nešto sikati. Mi stanemo, da vidimo, gdje je to. Približavajući se mjestu, odkuda je glas dolazio, nastane sikanje još veće. Po sikanju razabراسmo, da to siče noćna zmija. Pristupismo bliže, i opazismo zmiju. Pavao ju pograbi i podvikne: „brate, žuna!“ To bijaše krasna zmija, koju Dalmatinci žunom zovu, jerbo je žućkasta na dolnjoj i gornjoj strani, a osobito oko ušiju. Tražeći iste večeri, nadjosmo još crvenu krpu. To je najkrasnija dalmatinska zmija. Zmije su više manje ogavne životinje. ali ona je tako krasna, da se je čovjek ne može dosta nagledati. Kad sam te žive zmije svojim učenicam pokazivao, to su im se upravo milile, te su ih u ruke primale; prem su se prije, nego li smo o zmijah govorili, sgražale, kad su samo rieč zmija čule. Tim mi je pošlo za rukom izbiti im mnoge predsude o zmijah Crvena se krpа i tim čovjeku lako prikupi, jer ima krasno crvenkasto oko. Uхватismo još i crnu krpа, koja naraste preko 8 dm. i koja je istoga oblika kao crvena krpа, a pjege su joj crne. Zadovoljni svojim lovom, udarismo put Bokanjca. Dodjosmo gladni i umorni k župniku Maročiću, koji nas krasno dočeka. Nuzgredno spominjem još, da istoga dana od jutра do noći nisam uz sav onaj napor i silnu žegu ništa za-

ložio; ali uz sve to bio sam tako sretan i zadovoljan, da ću se, dok budem živ, toga radostno sjećati.

U večer razgovarasm o koječem. Pripoviedalo se tu, kako su žene istoga sela zapuštene i kako ih muževi slabo cienne, što svjedoči sliedeća Pavlova pripoviedka: „Bio neki čovjek. Radio je na polju, a k njemu dodje kralj i upita ga, koliko služi na dan. Čovjek mu odgovori: dvanaest „soldi.“ Na to kralj: a kako možeš od toga živjeti? Čovjek odgovori: jednim dielom hranim sebe, drugi dio vraćam za dug, treći dio dajem na kamate, a četvrti dio bacam u vodu. Kralj ga nije mogao razumjeti, zato mu kaza, da mu to protumači, ali mu čovjek ne htjede protumačiti, dok mu kralj dobroc ne plati. Kralj mu plati, a čovjek ovako: jednim dielom hranim sebe, drugi dio dajem svojim roditeljem, vraćajuć im tim dug, trećim dielom, što ga dajem na kamate, odgajam sinove, a četvrti dio, što ga bacam u vodu, to je onaj dio, što ga dajem svojim dviema kćerima. To je u vodu bačen dio, jer od žene nikomu koristi.

Dne 12. kolovoza uranili i odoh s Pavlom u lov na zmije. Bijasmo sretni i uhvatismo ove zmije: više ljutica, crvenih i crnih krpa, žuna, mrava, vodenih zmija, krivosaca, brabora (*Pseudopus Pallasii*) i preko dvadeset krasnih zelenbača, (*Lacerta viridis*) i gladiša (*Lacerta ocellata*); to je jedan od najljepših guštera.

U tri sata poslie podne vratismo se u Bokanjac. Čim dodjosmo blizu sela, sakrije moj Pavao vreću sa zmijami u torbu. Pomislih na razloge, s kojih da on to čini, te ga upitah zašto da zmije sakriva. On mi kaza, da mu se cielo selo ruga, što zmije lovi, te reče, da je selo lajavo. Kadgod dodjem u nedjelju ili na svetak u crkvu, reče Pavao, to mi ludi sviet podrugljivo govori: „ti zmijaru, ti gujinaru!“ Ujest će te gujina, pa ćeš u grobnici krepat.“ Ja ga utješim, veleći mu, da je sviet još lud i da ne zna zašto pametni ljudi zmije hvataju pa uzmem vreću i prekoramim ju. Kazah mu još, da mudri ljudi ne poznadu u Bokanjcu pametnije glave, do li Pavlove. A on mi na to: g. Brusina piše u knjigah o meni; kao što je i istina, jer ga g. Brusina u svom izletu kao takova spominje. Pavle tvoje će ime ostati dok bude Hrvata, a oni će, koji ti se rugaju, umrieti bez uspomene. Idući putem, upitam ga, da li ga je već kada zmija ujela. On mi reče, da ga je već pet put gujina ujela tečajem osamnaest godina, što zmije hvata. Četiri put ga je ujela na desnoj ruci, a peti put na desnoj nozi nad gliežnjem. Kad ga je prvi put ujela, ode k dr. Danilu, koji mu dade nekakovu vodu, kojom si je ranu izpirao. Ruka mu jako nateče, ali mu sve to ni toliko ne nahudi, da bi morao leći. Za kratko vrieme ozdravi podpuno. Neke godine ne sjećam se više koje, na sam dan sv. Jurja ode

Pavao, da hvata poskoke, (ljutice), buduć mu je Erber iz Beča pisao, da mu ih 65 komada pošalje. Hvatajući ljutice, nadje nekoga čovjeka, koji mu kaza, da zna za mnogo gujina. Pavao ga zatraži da ga tamo odvede, što i taj čovjek učini. Dodjoše do neke jaruge kraj bokanjskoga luga, gdje bijaše svakih šest koraka smotan poskok. Pavao sav pomaman udari na nje, te ih hvata i baca u vreću. Buduć je strastven lovac na zmije, to je htio da sve na jedan put u vreću strpa. Kad opazi šestdesetu gujinu, stane nogom na nju, ali u isti čas opazi korak od sebe drugu krasnu ljuticu, koja mu htjede u pukotinu hridi pobjeći. Da mu ista ne uteče, pograbi rukom onu zmiju na kojoj je stajao, te ju baci iz jaruge na ravnicu, gdje ne ima škulja, misleć, da mu na ravnici ne će pobjeći i da će onu, koja mu htjela uteći u pukotinu, prije uhvatiti. Hvatajuć ovu posljednju, dovikne mu spomenuti čovjek, koji ga onamo doveo bio, da ona zmija, koju je izbacio, ide na njega. Pavao se obazre i vidi, kako se je ta bačena zmija osovila, te biesna proti njemu išla. Pavao pusti svoju zmiju, te navali na onu, koja je na njega udarala; skoči na nju — ali nesretnik ne pogodi dobro; stane joj na sredinu tiela, a ne na vrat, kako je htio. — Zmija se ljuta uzpne i ujede ga gorko kroz debelu natikaču nad gliežnjem. Pavao ju migomice pograbi za vrat i turi u vreću. Ali nesretni naš Pavao morade namah

od muke sjesti. Svuče brzo opanak i natikaču, uzme nož, razpori sdvojan duboko i na dugo ranu, te izsiše krv i izpere ranu nekom vodom, koju nosi uvijek sa sobom i koju mu je dr. Danilo dao. Noga natekla strahovito. Ode Pavao kući i od tuda u Zadar k Danilu, da ga lieči. U zao čas. Danila ne bijaše u Zadru, zato otidje k nekomu vojničkomu liečniku, koji reče, da mu ne ima spasa, osim ako si daje nogu odpiliti. Pa da on bez noge u Bokanjac dodje! Izašlo bi pred njega cielo selo, rugajuć mu se: gujinaru, zmijaru! pravo ti bilo! Rekosmo ti, da će te ujesti guja i da ćeš u grobnici „krepat“. Tako mi pripoviedao Pavao, dodav, da bi se odmah sam ustrielio, čim bi mu odkinulo nogu. Ne htjede slušati liečnika, te ode kući, gdje se je sam liečio spomenutom vodom, ne mogav nikako dokučiti, da bi mogao od toga umrieti. Ležao je na desnoj strani tiela jako i opasno natečen punih dvadeset dana. Poslie dvadesetoga dana olupu mu se sva koža, bolest popusti, te se naš Pavao prvi put iz bolesti pridigao. Rana mu zacielila. Ja ga umolih, da mi kaže, gdje ga je zmija ujela, što on i učini. Skine natikaču i reče mi: gledaj brate, nije ništa. Ja se začudih, jer vidih, gdje mu nad gliežnjem, kao šaka naokolo probija gusta žuta tekućina. Ali mi kaza, da ga ništa ne boli, i da mu to ništa ne smeta, pa da je posve zdrav. Na to pristanem i ja, želeći ga tim utješiti i o tom ga uvjeriti. Ali tko

zna od kakovih će to posljedica još biti; tko zna da li se ne će rana na kom drugom pogibeljnom mjestu pojaviti, kao što je to bilo kod Marte Jäger, što očevidac Lenz pripovieda.

Marta Jäger iz Waltershausena, 19 godina stara djevojka, podje bosa, da nabere borovice, ali ju u poslu ujede guja. S početka nije za to ni marila; za kratak čas stade oticati i uhvati ju velika bol. Nije mogla više ni hodati ni stati. morala je sjesti. Na svu sreću bijaše joj mati blizu, koja ju spremi kući. Pozove liečnika, koji učini, što je mogao i znao. Djevojci odlane, ali noga joj ne ozdravi, do njene 40 godine. Na nozi pojavljivale joj se sad modre, sad crvene ljage, što ju je i boljelo. Na savjet baba i inih raznih ljudi liečila bi se sad ovimi, sad onimi liekovi. Noga joj ozdravi, a bolest joj se baci na oči, koje su ju više vremena jako boljele; napokon sasma osliepi na dvie godine. Poslie 2 godine ozdravi na očijuh, ali bol se razširi po čitavom tielu; čas ju boljelo ovdje, čas ondje, a napokon skoro posve ogluhne. Pa ipak joj je bilo, kad je Lenz to pisao, nešto preko 60 godina. Njezini rodjaci doživjeli su veliku starost. Žena imadjaše od sebe starije rodjake, koji su se ove njezine bolesti podpuno sjećali.

Čudnovato je i grozno, ako se pomisli da jedna kapljica otrova od guje može čovjeku ogorčiti i otrovati sav njegov viek. Tom prigodom spominjem, kako se lieče na otoku Krku, kad

koga guja ujede. Naberu po četiri bremena bilja, što raste na tom otoku, a zovu ga astramontana. (Čuo sam, da i oko Gospića to bilje raste, a zovu ga tamo štramontana.) Kuhaju ga u kotlu tako dugo, da se na kašu razkuha. Ta se kaša sgruši, koje je od četiri bremena vrlo malo, samo 4 čašice. Kad koga ujede guja, mažu mu ranu onim ličilom, od kojega, kako su mi pripoviedali, mora čovjek ozdraviti.

Imajuć dovoljno zmija, odem dne 13. kolovoza iz Bokanjca u Puntamiku, a zatim u Diklo, koja mjesta leže uz more. Pošto je more nemirno bilo, ne mogoh ga iztraživati, zato se dajem na iztraživanje kopna. Ne mogoh ništa naći osim običnih puža, kojih svuda dovoljno ima, pa s toga zapitam pastira, ima li ondje što zmija; na što mi odgovori: „ima troje šorte. Jedne su šare (valjda crvene i crne krpe), druge imaju nos, (sjegurno vipera ammodytes.) treće šorte ne imadu nosa, nego su duge i tanke, spodobne drugim gujinam, ali ipak ni su onim jednake.“ Kakove su te treće „šorte“ to neka bog zna.

Dne 14. kolovoza očistih prirodne, smjestih ih u škrinju i poslao ih poštom u Karlovac. Oprostih se istoga dana s gg. Stjepanom Buzolićem, Gjurom Biankinom i profeserom Boglićem, koji mi svuda na ruku idjahu i preporučivahu me.

Pošto ostavih ubvaćene zmiје kod svoga Pavla, očekivah ih dne 14. kolovoza. Pavao mi

bo obećao, da će mi ih 14. kol. u 6 sati u jutro u Zadar donieti. Prem mi Pavao zadao tvrdu vjeru, da će mi ne samo zmije donieti, nego da će mi i koju uhvatiti, ali ne dočekah istoga jutra ni zmija ni Pavla. Pošto sam sve uredio i sa svimi se oprostio, odoh pješke toga dana u 4 sata poslie podne put Bokanjca k Pavlu. Hiteći vrlo, bilo mi jako vruće, zato svučem kaput, pa šesir u ruke. Na pol puta susretoh dva četnika, koji idjahu za nekim čovjekom u potjeru, koji se je u zadarskoj luci potukao, a moja hitnja činjaše im se sumnjivom. Zaustave me podvikujući: kamo? Ja stanem i odgovorim: u Bokanjac. Upitaju me: jeste li vi iz Zadra? Nisam. A odakle ste? Iz Karlovca. Što radite ovdje? Sabirem prirodnine. Četnici, kako mogoh razabrati, ne razumiše rieči: prirodnine. Zapitaše me za putnicu, na što im ja odgovorim, da je ne imam kod sebe, nego da je u Zadru. Četnici htjeli, da idem u Zadar. Izgovarah se na sve moguće načine, dokazivajuć im svoju poštenu namjeru. Zapitaše me napokon, da li imam ikakovo pismo. Izvadim svoju bilježnicu, u kojoj su mogli vidjeti uzrok moga putovanja, a uzto ih uvjeravah, da me u Bokanjcu gosp. župnik dobro pozna. I pustiše me.

Stupivši u župnikovo dvorište nadjoh župnika, njegova brata i Pavla, gdje upravo sva trojica k meni u Zadar nakaniše. Kolike radosti! Svi se uzradovaše momu dolazku. Udjemo u sobu gdje sprovedosmo jedan sat u bratinskom raz-

govoru, govoreći o zmijah i pticah. Župnik nazdravi u ostalom zdravicu našem dičnomu Štrossmajeru, nabrajajuć njegove velike zasluge po hrvatski narod. Mi se toj zdravici od srдца oda-zvasmo. Na odlazku nazdravih ja posestrimi Dal-maciji, srđeu Hrvatske, da se odtrgnuta od svojih posestrima, opet s njimi sdruži i da se ponovi posestrimstvo staro. Župnik, vatreni rodoljub, skoči na noge i dignuv čašu, prozbori nekoliko vatrenih rieči za jedinstvo jednokrvne braće istoga jezika. Naš Pavao prem nepismen čovjek, ali bistra uma, poštena srđea i dobra suda, doda ovu: da bože dao, bili svi složni, koji našim jezikom govore, jer u ljubavi i slozi kuće se grade, polja šire a ovce umnažaju. Na to ja Pavlu: Pavle dragi! ti si poštena i pametna duša, prem nisi knjige učio. Ti imaš i prijatelja a najbogatiji si u selu; nemoj dati, da tvoje poštenje i tvoja hrvatska krv s tobom u grob legne. Prelij, presadi i uciepi svoje poštenje i hrvatsko čuvstvo u srđee, u dušu i u krv svojoj djetci, da budu i ona kakov im je i otac. Tvoja su djetca darovita; nemoj ih zapustiti; daj ih u školu, gdje će mnogo dobra naučiti, postati mudri ljudi i pošteni rodoljubi, te će biti sebi na diku, a svomu otcu na radost i ponos. To ti možeš od svoje djece, od prave svoje krvi lako učiniti; jer si imućan. Dragi Pavle, ti si kako već rekoh pametan, razborit čovjek istina bog bez škole i knjige: a što bi od tebe bilo., da si učio škole

i knjige! U istinu mudar i učen čovjek da bi ti se divio sav narod. Da nije bilo dr. Danila. i zaslužnoga Brusine, to bi ti ostao bez glasa i svih zasluga, kao što ostaše tvoji vršnjaci, susjedi i kao ista tvoja braća. Što bi bilo od tebe, da si u školi svaki dan u više godina takove mudre ljude slušao i učio se iz učenih knjiga? Doista šteta je, što te nije otac školovao. Nu što je tvoj otac, nepoznavajući škole, propustio, to nepropuštaj ti: šalji djecu u male a zatim u visoke škole. Vidiš Pavle, vaše je selo bogato; gosp. mi župnik kaza, da ne ima nijednoga siromaka. Puni su vam tori ovaca, volova, krava, koza i t. d. a ne ima vam cijelo selo pismena čovjeka, a ni još danas ne uči vam nijedno diete škole; ne imati ni škole ni učitelja, a crkva vam je kukavna, mala, siromašna. Skoro su vam veće kuće, u kojih stanujete, nego vam je crkva, kraj svega vašega bogatstva. Zato dragi Pavle, školuj svoju djecu i nagovaraj svoje prijatelje i susjede da i oni djecu u školu šalju, i nastoj, da si podignete školu. Što vam koristi blago i bogatstvo, kad si ne znate ni kruha valjano speći, ni hrane dobro pripraviti; što vam koristi zlato, kad ne znate kakvi su vam djedovi bili, gdje su živjeli, čim se proslavili, kako svoja prava i domovinu branili. Ne znate to uz sve zlato i srebro, što vam ženam o vratu, a vam mužem o krožetu visi; ne znate kad primiše vaši djedovi sv. krst i tko ih je pokrstio. Kad se za

vedre noći obazrete na sjajno nebo, vidite milijune sjajnih zvijezda, blijedi mjesec i mliječni put, te mislite, da je to sve, što se o zvijezdah, mjesecu, mliječnom putu a i o suncu sjajnom znati može. Da ste za mlada polazili školu, znali biste sada, da sunce mirno stoji, da se naša zemlja oko nje kreće itd. ne biste se plašili repaticice; da, znali biste još mnogo toga. Vidiš Pavle, što bi škola od vas načinila: zato, brate, slušaj ove riječi, što sam ih evo kazao. A sada živio naš Pavao!

Pavao prizna ove riječi, i obeća, da ne će propustiti i zanemariti, što su njegovi stari zanemarili. Pavao je jako žalio, što mu se je i na licu vidjelo, da nije onako uman čovjek, kako bi mogao biti i kako su drugi. Naš Pavao također prizna, da ga na to nije nitko nikada nagovarao.

Poslie toga ostavim Bokanjac, a g. župnik, njegov brat i Pavao izpratiše me éa u Zadar gdje se liepo bratski oprostismo i razstasmo.

Prije nego se sa Zadrom razstanem, vriedno mi se čini, da spomenem sliku našega slikara Salgeti Driola, naslikanu na ljepu za velikim žrtvenikom u fratarskoj crkvi. Krasna je to slika, koje valjano opisati ne može moje pero. Slika predstavlja slikarevu obitelj; a velika je kao što je veliki žrtvenik.

Na najnižem dielu slike leži na odru mrtva mati, slikareva žena, uz desnu ruku ima mrtvo die, a lievom drži si na grudih krst. Uz odar

sjedi Salgeti Drioli zaplakanih očiju, pun gorke boli, sav slomljen. Desnom rukom naslonjen je na odar, a lievom prigranjuje svoju kćerku, kojoj se utiče njezina sestrice. Kod odra spreda, uz glavu matere, kleči zaplakano žensko diete, muško diete napolak sjedeć, pruža desnu ruku k majci, lievom se naslanja o nogu sestre, te gleda tužna otca i uz njega svoje sestre. Najmanje muško diete, koje je jedva uzhodilo, hvata se za plašt na odru, želeć popeti se k maici, jer ne ima još pojma o smrti. Uz odar su četiri sviećnjaka. Na gornjoj strani slike je mati božja razkriljenih ruku, obkoljena odasvud angjeli, te čeka duše slikareve žene i djetce. Njoj na desno niegova je žena razpletane crne kose, držeći na lievoj ruci novorodjeno diete koje ima vienčić na glavi; s lieve strane vodi ju angeo razkriljenih krila, držeći ruke na grudih. Prema majci ide troje ovjenčane djece. Najstarije diete nalazi se u sredini i kaže desnom rukom na majku; drugo dtete opaziv majku, nevinim ju, žudjenim preblazenim pogledom gleda, očekivajuć ju, što pokazuje njezin blažen pogled i desna ruka. Za djetetom stoje dva angjela radujuć se tomu prizoru. Taj je prizor umjetnički izveden. Svaka čini neku cielost, skroz različitu od drugih pojedinosti, a sve skupa čine najskladniju cielost. Radost koja napunjuje srce majci i djetci, neda se opisati, iz koje radosti vidi se prijašnje čežnuće djece i matere.

Dne 15. kolovoza, na samu veliku Gospu, u jutro u 10 sati, stupim na parobrod „Verbano,“ te odem put Korčule.

Nigdje se čovjek tako lako ne upozna i ne sprijatelji, kao na putovanju a naročito na parobrodu. Tu se ne pita što si, jesi li plemenit ili ne: tu se pita od kuda i kamo i po kakovu poslu; kako je ondje i ondje. Tako se i ja upoznao s nekimi putnici Dalmatinci, koji mi pripoviedahu, kako su već bili u Americi Africi i Aziji, što su sve vidjeli i doživljeli. Bija' sretan među svojim izkusnim i riečitim poznanci. Brod brodio sinjim morem kao laka lasta, za brodom pjenio se dugi mliečni trag, prijatan je pirio vjetrić, jato galebova pratilo nas svuda, žarko sunce sipalo je svoje vruće zrake po svem romantičnom kraju. Doplovismo do Školjarića, malih otočića, što se nalaze pred sv. Filipom i Jakovom. Tu mi stade pripoviedati neki Dalmatinac sljedeće: Na ovih školjićih zadržavao se je g. 1836. hajduk Mandušić, robeć brodove, što su s nepogode vremena morali ovdje stati. Iste godine htjede porobiti Gjuru Biankina, otea urednika „Narodnoga lista,“ ali mu uteče, te ga neki parobrod pritegne pod Stari Zadar. (Biograd). Pošto mu je taj utekao, navali na nekoga Talijana, uhvati mu sina i zatraži od Talijana 50 „Napoleona,“ ako hoće, da mu sina vrati. Budući mu toga nije mogao dati, predade župniku sv. Filipa i Jakova pet bačava vinovice, koji je mo-

rao zatraženu svotu razbojniku izplatiti. Isti bi razbojnik kašuje ranjen i uhvaćen, a umre u tamnici u Zadru.

Na suprot Biogradu je pusti manastir Benediktinaca na liepom brežuljku. Tu je i školj sv. Katarine. Ovdje pripoviedao mi jedan, kako je Talijan Angjelo Stalio tuj bio stao jednoć brodom, misleć, kako su mu listine kazale, da će naći blago. Kopao je tu blago i Bartol Lačević, mornar. Kopajući dodjoše u istinu do kamenite ploče, pod kojom da blago leži. Digoše ploču, ali pod pločom — čovječje kosti.

Nije dosta što nam je Talijan poharao plodnu Dalmaciju, već i u grobovih kosti pokojnih prevrće, da nadje blago.

Sve dosad bijaše liepo i dobro. Sad se stalo more silno miešati i buniti, nastalo gôrje valova. Parobrod je skakao po valovih bjesnih kao pomaman, prednjom se stranom silno podizao i uzpinjao na pomamni val, sad se spustio niz val u dubinu. Nitko nije mogao brodom hodati; tko je stajao prihvatio se je za što god, a kriečki brodari nisu za to ni marili — pjevali su veselo, njim je to prijalo. Kao što se ljuljao brod, ljuljao se u meni želudac. Nisam mogao više motriti divote morske, niti sam mogao sa suputnici razgovarati, morao sam sjesti i nastojati, da želudac od revolucije odvratim. Stao sam ga na sve moguće načine mititi, ali sve badava. Morao je dati moru, što je more tražilo. Prem

je sve dao, što je imao, to je biesno more još više tražilo, te se je često silio, da mu zadovolji. A kako je istom na Velikom oceanu, kad se on uzburka i uzbjesni, kad se moraju na brodu privezati, da ih morski potres ne pobaca, gdje se juha ne može žlicom ni jesti?!

U Korčulu dodjoh dne 16. kolovoza u 9 sati prije podne. Stupih na obalu, ali ne mogoh hodati, činilo mi se da se sva zemlja kao more ljulja. Moradoh sjesti ali i to ne pomogne: ljujljala se je ciela Korčula, a meni se sveudilj u glavi vrtjelo, u želudcu mutilo, da sam se morao kadkad za klupu uhvatiti, da me prividno nihanje ne sruši. Pošto u cijeloj Korčuli ne ima više nego jedna gostiona, te se ni u toj noći ne može, potražih si stan u privatnoj kući. Nastaniv se kod Vicka Depola. Nastaniv se, potražih kavanu, da popijem crnu kavu. Opazih na trgu otvorenu sobu i nekoliko stolova, na kojih ležahu novine. Pomislih: to će biti kavana. Stupivši u sobu, izadje pred mene čovjek, pitajuć me u talijanskom jeziku, što želim, a ja ga hrvatski zamolim, da mi donese crnu kavu. Starac mi, motreći me čudnovato, odvrati, da ju mogu dobiti, te ode u kuhinju. Za nekoliko časova dodje praznih ruku, te me zapita, od kuda sam, a ja mu sve potanko kazah. Napokon dodjosmo na politiku. Starac mi reče: „vi ste tamo u Kroaciji svi nacional, i ja sam.“ Ovdje kod mene imamo čitaonicu; vidite imamo i novine.“ Po-

nosio se starac, što ima njihova čitaonica novine, kao da se i bez toga čitaonica pomisliti može. Zapitam ga, ima li njihova čitaonica kakovu knjižnicu. Starac me ni je razumio, dok ga ni sam za „libre“ pitao; na što on kaza, da libra ne ima. Ovamo dolaze na kavu, koji su „nacional“, kaza starac i ode. Premećuć novine, htio sam i koje s naše strane naći, ali nigdje ni traga „Obzoru“, „Nar. Nov.“, „Viencu“ a pedagoških časopisa ni ne poznadu. Sve su novine talijanske osim „Narodnoga lista“, i „Zemljaka“, pa s toga si može svaki lako pomisliti, kakova je to „nacional“ čitaonica. Dok sam tako sjedio u čitaonici, dodju dva člana. Starac me predstavi toj gospodi, od kojih bijaše jedan profesor, i to, što se već samo sobom razumieva, predstavi me u narod. talijan. jeziku. Umukne hrvatska rieč; starac je imao s kim govoriti kao nacional, talijanskim jezikom. Uzmem „Nar. list“ i čitam, ne mogavši dokučiti te čitaonice i njezinih članova. To bilo prvi put u čitaonici. Kolikogod put bijah u toj čitaonici, uvijek isto, a na ulici bilo bi još gore, da ima što gorega. Mogu iskreno i otvoreno reći, da ondje prave narodne sviesti i ljubavi hrvatske ne ima. Najprosvjetljeniji rodoljubi u Korčuli jesu gg. profesori, ali opet uvijek te uvijek medju sobom sbore talijanski. Ja se drznuh jednom spočitnuti njihovu parliranju, ali mi odvrata, da su oni, kao i svi ugledniji Korčulani naobraženi u talijan-

skom jeziku i da samo prosti sviet hrvatski govori.

Da vidimo kakova je protivna stranka, tako zvani autonomaši. Kao što su po Dalmaciji skoro bez iznimke svi činevnici neprijatelji našem narodu, kleti odmetnici, ljute guje u hrvatskih njedrih, tako su i u gradu Korčuli. Goropadni su to ljudi; o Hrvatih i ostalih Slovienih ne će ništa da znadu. Dokazuju bo, da je Korčula talijanski grad. Ti imadu svoju dobru čitaonicu i rade svimi mogućimi načini, ponajviše surovimi, kao što svaki, komu je osobna korist prva, a dobro naroda ništa, za svoju stranku.

Opazivši ti narodni odmetnici, da se ja s njihovini protivnici družim i uvijek samo hrvatski govorim, gledahu me priekim okom. Tik luke imadu autonomaši svoju čitaonicu i kavanu, pred kojom stoje dva stola i gdje se obično svake večeri sastaju.

Dne 17. kolovoza dodjem s nekom gg. profesori pred istu kavanu. Sjednemo k jednomu stolu. Kod drugoga stola sjedili su autonomaši. Povede se rieč medju nami o našem saboru, o naših rodoljubih i o prošlosti Dalmacije. U ostalom izrazim ja želju, da se Dalmacija s nami sjedini. Autonomaši gledali nas ljuto. Ja sam im se činio jako sumjivim, tim više, što sam bez straha i uvijek hrvatski govorio. Drugi dan 18. i. m. raznio se glas medju autonomaši, da je mene Strossmajer na Korčulu poslao. To-

liko budi dosta, da može svaki uviditi stanje Korčule.

Želeć vidjeti prirodopisnu sbirku realne gimnazije, umolim Petra Depolo-Beora, ravnatelja, da mi istu pokaže, što on i drage volje učini. Vodeći me g. Depolo-Beor po kuli školske sgrade dodjosmo do visokih kamenitih stuba, kojimi se popesmo pod krov sgrade. Da me je na ono mjesto vodio sumnjiv čovjek, to ne bih sigurno s njim išao, bojeć se, da me ne udavi. G. ravnatelj otvori vrata tavana a ja prekoračim prag i opazim pred sobom sbirku konkilija, poredanu po običnih letvah, Predmeti su poredani bez svakoga sustava, a pokriva ih debela prašina, koja svjedoči, da se već davno ni su rabili. Zanimati će čitatelja, ako u kratko opišem ormar te sbirke. Tko je vidio krov bez criepa ili slame, lako će si taj ormar predstaviti. Kao što su letve po krovu jedna uz drugu pribijene, tako su i ovdje; kao što se na letve criep niže, tako su ovdje predmeti po letvah namješteni. Svakoga prijatelja prirode mora srdce zaboljeti, kad vidi takov mar i red. Žalostno je, što u toj sbirci ne ima najobičnijih stvari, što se oko Korčule nalaze. More tu pruža silno svoje bogatstvo, ali ne ima onoga, koji bi ga sabrao. U lievom predielu tavana stoje fizikalni aparati. Nadao sam se, da ću ovdje vidjeti bolji red i mar, ali se prevarih. Najznamenitiji aparat je ovdje munjilo; ostali su aparati male vriednosti,

nu svi uživaju istu čast: nijedan nije u ormaru. Od ptica ne ima ovdje ništa, osim jednoga galeba (*Larus ridibundus*), koji je jako kukavno i neviešto nadjeven; ne stoji na dasci, kao ptica plivačica, već su mu noge na osovljeni kolčić do koljena koncem privezane. Želeći znati, tko ga je nagaćio, zapitalah to ravnateljja, koji mi kaza, da ga je nadjeo jedan profesor. U ovom se predielu još nalazi jedan gušter u žesti. G. ravnatelj mi ga pokaže i reče, da ga iztočni stanovnici Korčule zovu poskokom, zapadni pako obratno: neposkokom, a latinski da se zove: *Lacertura saliens*. Ovoga latinskoga imena nisam nikad čuo, zato stanem pozorno motriti toga guštera i uvjerih se, da se zove ne *Lacertura saliens*, nego *Lacerta ocellata*. Što zovu oko Zadra poskokom (*vipera ammodytes*), to zovu na Korčuli zmajem, pepeljuhom; a što je na Korčuli poskok (*Lacerta ocellata*), to zovu oko Zadra, naročito u Borkanjcu kraljem.

Osim zmaja i pepeljuhe (*vipera ammodytes*) neima u ovoj sbirci nijedne životinje. Tu nisam našao niti jedne biline, a što je najžalostnije, niti jedne ribe, niti raka. Koliko bi se ovdje prirodna moglo sabrati ne samo za tamošnji zavod, nego i za naš narodni zemaljski muzej!

Pošto sam ovdje sve razgledao, odvede me g. Depolo Beor u treći prediel tavana. Očekivah da ću tu što boljega vidjeti, ali mjesto toga vidih veliki trud i liepo vriednost u posvemašnjoj pro-

pasti. G. mi ravnatelj kaza, „Vidite, imali smo mnogo i liepih ptica, što smo ih iz Beča dobili, ali su nam propale, pa smo ih ovamo bacili.“ Zaboljelo me srdee, kad sam vidio, gdje tolika hrpa ptica na podu leži. Medju timi zabačenimi pticami ima i nekih takovih, koje bi se još velikim trudom spasiti dale, ali ne ima nikoga, tko bi im se smilovao. S timi se pticami tako postupa, kao što se je nekoč postupalo s ranjenimi vojnici, koje su, mjesto da su im pomogli, žive zakapali. Medju ovimi pticami ima više vrsti papiga; tu ti je žličarka (*Platalea leucorodia*); čurlin (*Numenius arquatus*), (tako tu pticu na Vrljici ili u Bokanju zovu, a u okolici karlovačkoj cuvik, jer se glasa: „taū“ i flaūd, što običan čovjek zove: „cuvik, cuvik.“) Poznato je, da močvarice ne imaju ugodna glasa, ali naš čurlin, koji je i ovo ime po svom glasu dobio, ima milozvučan glas, koji možemo flauti ili orguljam prispodobiti, te je najugodniji od svih močvarca. Kada se bezbrižno zabavlja, glasa se: „tvi, tvi“, a u proljeće, kad se pari, pjeva tako ugodnu, da se to pjevanje, prem mu je pjesma kratka, opisati ne dade. Tim milim pjevanjem vabi izabranu zaručnicu. Pripoviedali su mi, da ima čurlina jako mnogo na Neretvi. Nadalje ima tu polojnika (*Himantopus rufipes*), galebova i drugih plivačica i močvarica ali nijedne grabilice. Polojnik zove se zato, što se rado pridržaje po polojih, a poloj je u riekah onaj prulj, što

se, kad je suša, iz vode pomoli i što ga malo narasla voda polije ili poplavi.

Ostavih ovu sbirku nezadovoljan i odoh da vidim školske prostorije. Klupe nezaslužuju nikakve kritike, prozori su tako razklimani, da bura učenike uzmirivati može. Zemljovida ima dosta i u dobrom su stanju, telurij dobili su upravo onda. Knjižnica je prilična. Istoga dana, 16. kolovoza posjetih g. Nikolu Smrkinića, gradjanina, koji ima liepu sbirku inostranih školjka i puža, što mu ih brat pomorac na dar poslao. Začudih se, vidivši u kakovu je redu i čistoći ta sbirka.

Pošto g. Smrkinić tu sbirku jedino uresom smatra, to ju zato i smjestio u posjetnu sobu na posebnu i liepu stolu. Ova sbirka ne ima dođuše mnogo vrsti, ali zauzima dosta mjesta, jer su pojedini predmeti veliki. Napomenuti ću ovdje najkrasnije: dva golema krilca iz Antila, (*strombus gigas*), više krasnih i velikih argonauta, više *nautilus pompilius*, dva velika komada jakovske kapice (*Pecten jacobaeus*), dva golema ljušturnjaka (*Tridacna gigas*) i još nekoje. Zamolih vlasnika ove sbirke, da mi što proda, o čem ne htjede ni čuti. Pošto ne mogoh tim uspjeti, nagovarah ga, da svoju sbirku pokloni našem zemaljskomu muzeju. Zapita me, gdje da je taj muzej; a ja mu odgovorim, da je u Zagrebu. Kad je razumio, da je Zagreb u Hrvatskoj, ni je htio ni za to čuti, buduć je ne-

prijatelj svemu, što je hrvatsko; iz Italije mu naranče mirišu. Uvidih s kakovim čovjekom imam posla, odoh da razgledam grad i njegove znamenitosti.

Grad je Korčula jaka na okupu; ulice su jako tiesne, kao što u svih dalmatinskih gradovih. Veći dio kuća sagradjen je od gola kamena bez zvakoga uresa i ukusa. Stare zidine i stari dio tvrđje žalostno nas spominju na mletačkoga lava. Stanovnika ima preko 2000. Drugih znamenitosti ovdje ne ima, osim što se brodovi grade.

Buduć mi je istoga dana još nešto vremena preostalo, odoh s nekim gospodom profesori iz grada na morsku obalu, da vidim, ima li pieska, u kojem se nalazi veoma sitnih pužića, na koji me je piesak g. Brusina upozorio. Pieska ni sam mogao nigdje naći, ali sam našao šest vrsti posve sitnih pužića. Pošto se je približavala noć odoh kući.

Došavši u svoj stan, nadjoh sve ukućane gdje plaču. Gospodar i otac dvanaestero djetce previjao se je bled i sdvojan na postelji, te plakao kao malo diete. Zapitam prisutne, koja se je nesreća dogodila, a oni mi kazaše, da ga je pecnula guja. Želeći mu pomoći, pristupih k njemu, upitah ga, da li je već tomu dugo, što ga je zmija upekla, i čim su mu već pomagali. Odgovori mi da ne ima tomu dugo, što ga je u baštini (vrtu) guja ujela, gdje je s dvoje djetce

i s jednim prijateljem smokve brao. Pošto su bili svi jako smeteni i pošto ne bijaše nitko vištiji prisutan, da mu pomogne, zatražim ja britvu i tanak konopac, što sam i odmah dobio. Omotam čvrsto nogu nad ranom, razrežem ranu, da mogoh bolje krv iz rane iztiskati. Zatražih i amonijaka, što je za sada najbolji lijek proti otrovu guje, ali ga ne mogoh dobiti, jer u Korčuli likarne ne ima. Iztjeram krvi, koliko se je najviše dalo, i iz perem ranu. Zamolim, da mu dovedu liečnika, čemu su se svi protivili, zaklinjajući me, da svaki umre, koga „likar liči“ i da likara kod kuće ne ima. Buduć ni sam imao nikakva lieka pri ruci, upitam, da li imadu astramontanu, koju na otoku Krku i oko Zadra toliko u zviezde kuju, nu oni mi odgovoriše, da toga ne poznadu. Za astramontanu (latinski se ta bilina zove: Inula squarosa) zato pitah, jer imadoh priliku uvjeriti se, da ta bilina nikakve čudstvarne moći ne ima, premda je sam biskup iz otoka Krka već godine 1818. o njoj pisao i hvalio ju kao najbolji lijek proti otrovu zmije. Nadam se, da će, gdjekoga zanimati, ako navedem, kako se astramontani u trag došlo. Jednoč zavade se dvie otrovnice, svinu repove i udari jedna na drugu. Bio je to strašan boj. Izraniv se, prestanu se tući da si odpočinu, te opet boj nastave. Medjutim pojure k astramontani, stanu s nje lišće smicati i brstiti kao objestne koze. I vidi, jedva što su se zmije napu-

cale astramontane, ozdraviše posve. Otrov, što ga zada jedna drugoj, nije imao nikakve moći. Uvidivši zmije, da su obe jednako pametne i jednako u lječničtvu vrstne, odustашe od bezuspješna boja, s prijatelje i razidu se bratski. Sve je to iza grma motrio čovjek te si je sve što je vidio, dobro upamtio i otkrio tajnu svemu svijetu, za koju su zmije mislile da ju samo one znadu. Od toga časa počima slava astramontane. Ako nije istinito ali je liepo izmišljeno. Da se vratim na stvar. Pošto nisam imao nikakova lieka, čekah što će biti. — Umolih Depola, tako se je taj nesretni čovjek zvao, da mi pripovieda, na koji ga je način zmija ujela. Začme mi stenuć ovako pripoviedati: Išao sam sa svojim prijateljem i djetecom u baštinu, da naberem smokava. Stupim na zid, pol hvata visok, kojim je baština obzidana, da berem smokve. Kad sam već dosta imao, pozovem djetecu i prijatelja, da idemo kući. Nisam već mlad, zato nisam sa zida skoćio. Prignem desnu nogu, spuštajuć lievu uz zid prema zemlji. Prokleta guja bila u zidu, pa me upekla i namah u zid pobjegla. Cielim me tielom prešinula muka, kao da me je grom udario, ili da mi je tko srdce probô. Podviknem: pomoz' te mi, upekla me guja! Djetca i prijatelj poskaću sa zida i dotrče k meni. Plaćuća djetca i preplašeni prijatelj ne znadoše mi ništa pomoći. Na moj jauk i plač moje djetce; dodje nekolike seljana, koji mi ne mogoše ničim pomoći, osim što

me brzo kući odvezoše. I evo u dobar čas, donio vas je, gospodine, sam bog ovamo, da mi pomožete.

Mati Depolova, starica od osamdeset godina, pozva neku staru ženu, misleć valjda, da će mu žena više pomoći, nego ja i svi „likari.“ Za kratko vrijeme stupi u sobu stara okrpana žena. Razvidi ranu i ljuta zapita, zašto smo mu ranu razvezali i izpalili. To ne valja, reče baba. Otrov ste tim razbiesnili, pa kako da ga ja sada na polje izmamim. Otrova nije moći ničim izmamiti, van liepim mojim nagovaranjem i molitvom; ako to ne pomogne, onda treba zaklinjanja. Videći svi, da su to ludorije, odstraniše vračaricu, čemu sam ja bio najveći povod. Nastojao sam, da dokažem ludost toga praznovjerja.

Bolestniku bivalo sve gore. Bacao se po postelji. sad na ovu sad na onu stranu. Molio je, da ga stavimo na pod, misleć, da će mu biti bolje. Stavismo ga na pod, ali badava, poželi, da ga odmah na postelju stavimo i to tako, da će sjediti. Učinismo mu i to, ali ni ovako ne bijaše mu ništa bolje. Previjajuć se bliedi nesretnik vikao je: „Za boga, sve gore. Sad me već u koljenu boli. Joj! bože dragi! Isuse moj! Reže me u koljenu. Pomozite mi, okrenite me.“ Okrenemo ga, ali badava. Sad ga pritisla takova muka, kakve još nikad ne vidih. Vidio sam već više bolestnika, koji su se sa smrću borili i grozne muke trpili, ali takovih muka ne vidih

nikada. Štovani će mi čitatelji oprostiti, što ću sve muke i njihove posljedice vjerno i naravno opisati, jer se mora sve onako navesti kako se je dogodilo, da se vidi kako je otrov pepeljuhe kod toga čovjeka djelovao, koji kod raznih ljudi različito djeluje. Nesretnika je bol tako daleko nagnala, da ga ostavi skoro sva snaga te začme bljuvati. Utroba mu se tako smutila, da sve izbaca, što ne izbaca na usta, to izadje iz njega. Za tim uhvati ga takva žedja, da mu sve u ustijuh izgori. Vode mu ne htjede nitko dati, uvjeravajuć me, da bi umro, kad bi mu vode dali. Kad mu nitko ni je htio vode dati, umoli svoju majku: „majko ako boga znadeš, daj mi vode! Umrieh od žedje, daj da se napijem prije nego umrem!“ Pošto mu majka ne htjede vode dati, nastavi ovako: „Majko! bolje da me ni si rodila, kad me puštaš od žedje umrieti. Da mi tko nudi nakrean brod dukata i srk vode, ja bih mu rekao: evo ti dukata, daj mi vode.“ Kad mu sve jadikovanje nije pomoglo stade kleti. Noga mu je malo natekla te je nije mogao ni maknuti. Tješih ga, koliko ga najviše mogoh, uvjeravajuć ga, da će se bolest prema jutru na bolje okrenuti. Bijah kod njega preko pol noći. Ura udari dva sata, a bolestnik se malo primiri, bol začme popuštati. Osjetivši to bolestnik, reče mi mirnim glasom: „prijatelju, meni je nešto bolje; nadam se, da ću ozdraviti; vi ste istinu govorio, da će mi u zoru bolje biti, a evo meni

ide i prije na bolje.“ Bijah vrlo sretan, što su se moje rieči obistinile, te odoh spavat.

Tom prigodom odlučih, da ne ću nikad više zmija hvatati, bojeći se toli strašnih posheda. Legnem spavat, ali izrujan ne mogoh nikako zaspati. Ustanem rano i odem k bolestniku, da vidim kako mu je. Bijaše mu znatno bolje. Boli nije osjećao, ali je bio jako slab i snen. Radovao se je, što sam ga tako rano posjetio i zahvaljivao mi se na svem. Ostavim ga pa uzmem svoju torbu, sira, kruha i vreću za zmije i odem na ono mjesto gdje je ljutica Vicka Depola ujela. Istina odlučih minule večeri ne hvatati zmija, ali se ohrabrih, misleći si, ako je ujela gujina Depola, ne sledi s toga, da će i mene. I bilo bi nepametno ne hvatati zmija, kako sam prije odlučio bio zato, što su već mnogi od guja postradali. Tješeci se tako, dodjoh u strahu blizu onoga mjesta, gdje je guja Depola upekla. Nadjoh liepo dalmatinsko djevojče, komu je bilo po prilici 16 godina. Ta je djevojka nosila breme zelena granja za koze; upitam ju, da li zna za ono mjesto, gdje je jučer ujela guja nekoga čovjeka iz Korčule. Vita Dalmatinska stane, prijazno mi odgovori, da zna, upitav me odmah, što ću ja tamo. Ja bih rado, da uhvatim onu zmiju, odgovorim. Na ove rieči skine krasna djevojka breme i ovako mi reče: „zar bi vi nju čapali? Zar se vi ne bojite zmije?“ Ne bojim se, draga, ja sam došao, da ovdje sve

zmije pohvatam. Djevojče velekrasno, udvorno i čedno dovede me do onoga mjesta i pokaže mi ga. Prije nego se približih onomu mjestu, omotah si rubcem lievu nogu nad gliežnjem, bojeći se, da me zmija u šikarju ne ujede. Za desnu nogu ne imadoh rubca, što opazi naša Dalmatinka, pa skine si liep crven rubac, ponudi mi ga, da si omotam i desnu nogu. Omotam si i desnu nogu. Reknem djevojci, koja od straha sklopila ruke, da ostane na putu i da ću ja sam zmiju potražiti. Tražeći zmiju uz zid, kojim je vinograd ogradjen i hodajuć po vrlo niskom grmlju, između koga proviraju kršne hridi, opazih djevojku za sobom, ne mogavši ju razumjeti, kako se je, od straha tresuća, usudila sa mnom poći. Koraknuh još nekoliko put i opazih u zidu između dva debela kamena široku ljutičinu glavu. Zazebe me u srdeu. Osim glave ne vidih ništa. Rekoh djevojci, da već vidim zmiju i neka se vrati na put. Djevojka zavrисne, kan da ju je za srdce ujela guja, i pobjegne na put. Motrih neko vrijeme zmiju, promišljavajuć, kako da ju uhvatim. Zmija i mene opazi, paklene oči upre u mene i ne makne se ni za dlaku. Razmatrajuć joj oči i prispodabljajuć ih s drugimi, uvidih, da ni sam djavo takovih ne ima. Osvjedočih se i ovdje, da se ljutica ne plaši ni vike, ni pucanja ni ikakva štropota. Buduć ju ne mogoh štapom na kamen pritisnuti, odlučih ju prevarom uhvatiti. Ljutica ne bježi, dok ju koja sila ne

potjera, grize pako samo onda, kad joj se što na toliko približi, da može, pruživ se, zubom doseći. Približih joj štap po prilici četiri decimetra znajući, da ga ne će ni grizti, pošto joj bijaše predaleko. Zmija upre oči u štap, ali se ne makne. Povučem štap k sebi, te počekam časak. Približim štap drugi put tako blizu kao prije. Zmija ostade kao prije. Približim štap nešto bliže, ali ga ne htjede popasti, prem ga je mogla doseći, nego se ga jezikom dva put dodirne. Primaknem joj štap do glave, a ona osta mirna. Sad postigoh, što sam htio: zmija se ukročena nije štapa bojala. Nekrepa mi drugo nego pritisnuti joj glavu na kamen, što i učinih, ali ne postigoh cilja, jer mi uteče u zid. Videći, da mi je trud uzaludan, dadem djevojci rubac i odem dalje. Iztraživajući dalje onu okolicu, dodje k meni više seljaka i seljakinja, da vide grozna čovjeka, koji zmije hvata. Među njimi bijaše spomenuta ljepotica. Pozdrave me, a ja im srdajčno odzdravim. Zapitah ih gdje ima najviše ljutih gujina, odgovoriše mi: „ima ih ovdje svuda mnogo; samo ih pohvatajte“ Dodje i prijatelj Vicka Depola. da se uvjeri, jesam li ja ulovio onu zmiju, koja je Depola pecnula. Saznavši, da je ista zmija živa, stade me opet zaklinjati, da ju uhvatim i ubijem, jer da će Depolo umrijeti, ostane li zmija živa, a ubijem li ju, spasih čovjeka. I u dobar čas pojavi se zmija. Dadem puški živi oganj i smrskam zmiji glavu, a Depolov

prijatelj odjuru u grad, da mu javi sreću. Umo-
lim pridošle, ima li gdje u blizini vode, odgo-
vore mi, da neima; stoga mi ponudi neki starac,
ako hoću s njim u njegov vinograd, da si gro-
zdem ugasim žedju. Prijaznu ponudu starca Dal-
matinea prihvatim radostno. Starac me dovede
u svoj vinograd i pokaže najlepše grozdje. Nauživ
se slatkoga grozdja, povede me k smokvam, koje
su silno obrodile, nudeći mi ih. Uberem si žutih
smokava, začmem mu pripoviedati, da unas toga
ne ima, čemu se je starac jako čudio, a zato
mi još više smokve nudio. Kad mi ih je već
dosta bilo, natrpa mi starina žepe smokvami.
Idući dalje vinogradom pripoviedah mu, što sve
u nas raste, kad što dozrie, kakva je ljetina,
kakvi su ljudi i t. d. Upitah za tim starca, kako
je u njih, kakav je njihov sviet itd. Dovede me
do krasnih i mirisavih dinja, odkine jednu, ra-
zreže ju veleć mi: „uzmite i ovo.“ Ne mogoh
se načuditi darežljivosti toga Dalmatinea Zahvalih
mu se srdačno, odoh dalje put Lombarde. Spo-
menuti mije još, da je ovdje u obće narod jako
gosto ljubiv, dobroćudan, i marljiv. Poštupaš li
s njim kako volja, jesi li mu prijazan a znaš
mu li još koju šaljivu navinuti, eto već te svo-
jim čovjekom zove a pripravan ti je sve učiniti.

Istoga dana bijaše velika žega stoga ne
mogoh naći više nijedne zmije i puža do neko-
liko mrtvih svitaka, pikaca (*Helix pomatio* i *Po-
matia aspersa.*) Podjoh zatim po najvećoj vru-

ćini u Lombardu, da iztražim njezinu okolicu. Pitao sam svakoga, koga sam sastao, da mi kaže, gdje ima najviše zmija, puža, kukaca itd. a svaki mi odgovori, da ima zmija na svakom mjestu oko Lombarde. Upitah takodjer neku ženu, da li je kada u Lombardi zmija koga upekla, odgovori mi, da je 12. kolovoza 1874. poslie podne ujela guja Antuna Markovinu dječarca od 6 godina. Mati toga dječaka radila je u vinogradu a diete je ostavila izvan ograde, da se igra, Sjedne nesretan dječak na guju, koja ga na tri mjesta upeče. Diete zavrисne a mati poleti k njemu, te ga žalostna upita, što mu je. Diete joj odgovori, da ga je guja ujela. Plaćuća mati primi svoga jedinca u naručaj i odnese ga kući. Diete je nateklo i još iste noći izdahnulo. To vam se u nas više put dogodi, kaza žena. Potražih majku nesretnoga djeteta, želeći se o tom potanko osvjedočiti. Nadjem ju i zapitam, na koji je način izgubila diete. Ženu poliše suze i gorko zajeca. Odved me tužna na ono mjesto, gdje joj je njezino zlato, jedinac sin postradao, pripoviedajuć mi putem, kako je izgubila sina. Ovo sam mjesto jako pomno istraživao, ali ni sam ni traga zmiji našao. Žena mi je sama tražiti pomagala, želeći se zmiji osvetiti. Nam se pridruži više djevojaka, žena i staraca. Pošto ovi ljudi ne znadu nikakvoga lieka proti otrovu zmije, bilo mi je drago, što sam ih mogao u to uputiti. Rekavši im, da ću im pripoviedati, kako

se mora čovjek u takovu slučaju liečiti, svaki je htio, da mi bude što bliže. Nasta podpuna tišina. A ja stanem pod vedrim nebom ovako pripoviedati: amonijak je za sada najbolji liek proti otrovu zmiije, možete ga dobiti u svakoj ljekarni. Amonijak mora se pomiešati vodom i dati onomu da pije, koga gujina upeče; to se opetuje više put. A još je bolje, kad mu se pomješšan amonijak strene u otvorenu žilu privodnieu.

Putnik Appun ovako pripovieda: U dva-deset godina, što sam u južnoj Americi, izkusih, da je amonijak, najbolji liek proti zmijinu otrovu. Dva put me je već ujela otrovna zmiija žararaka i čegrtuša i svaki put se amonijakom izlečih i za nekoliko sati podpuno ozdravih, a kašnje ne bijaše nikakvih zlih posljedica. Čim čovjeka zmiija pecne, mora si ranu jakim amonijakom čvrsto otrti, a svake ure mora popiti žličicu amonijaka, koji se pomieša vodom ili što je još bolje, rakijom, jakim vinom, da se čovjek dobro oznoji. To se mora tako dugo opetovati, dok ne minu sve boli. Na taj način izliečili su se mnogi ljudi. U iztočnoj Indiji hvale liečnici isto tako amonijak. Ako čovjek ne ima amonijaka, može se poslužiti vinskim cvietom. Vinski cviet metne se ili u rakiju, ili u rum, ili u jako vino, i to se mora često piti, koliko je najviše moguće. Ali se onda čovjek opiije, primieti neki starac, na što mu ja kazah, da se čovjek, koga zmiija upeče, ne može opiti, pa makar i preko mjere rakiju

pije. Dokazano je takodjer da se čovjek samom rakijom, izliečiti može, ako ju jako pije. Dogodilo se je, da je pijan čovjek izašao iz kuće, pao na otrovnu guju, koja ga je više put ujela. Našli su ga ležećega kao mrtva, donieli kući, napokon se probudio i osjećao se je posve zdravim. — Moje savjete primili su ti ljudi najvećom zahvalnošću.

Poslie toga odoh umoran u selo, da se upoznam s onim narodom. U selu zamolih vode, ali mjesto vode, dobih dobra vina, krušaka, smokava i groždja. Pripoviedaj im, kako je po svietu, budi prljazan, pa će ti dati sve što god imadu, Jedan mu ribar pokloni liepa raka: *Portunus Maenas*, više raka *Cancer pagurus*, velikoga morskoga puža *Dolium galea*, *Cypraea lurida* i jednoga *Calapa granulata*, koga tamo kosmačem zovu.

Muževa ima u tom selu jako malo. Što je mladjega, sve otide na more, — u razne strane strane svieta. Kod kuće ostanu starci, žene i djetca. Bave se najviše vinogradarstvom, voćarstvom, prave ulje, love ribe, koje suše i voze u Trst. Uz more ima više radionica, u kojih se kleše kamen i vozi u Carigrad, a u najnovije doba i u Rusiju.

Dne 18, kolovoza odoh iz Korčule na poluotok Pelješac (pohrvaćena peninsula), budući mi je dr. Petković kazivao, da se je tamo služujući sam uvjerio, da ima na tom poluotoku, naročito na brdu *Vipera* i na brdu sv. Ilije

mного лјutica. Kaza mi, da se brdo Vipera zato ovako zove, što na njem ima mnogo vipera. Dodjem u 6 sati do podnožja brda Vipere, stadem iztraživati, ali nigdje ni traga zmijam.

Stadoh kamenje prevaljivati ali sve badava, ne nadjoh ni ovdje ni na brdu sv. Ilije ništa, čemu je sjegurno uzrokom bila velika žega.

Vrativši se s brda nadjoh nekoga starca, s kojim se pustih u razgovor. U ostalom zapitah ga, da li ima u onoj okolici zmija a starac mi odgovori, da ih je mnogo. Pa kad sam mu ja na to primietio, da sam sve pretražio, a nijedne našao, odvrati mi, da i on već dugo nijedne vidio nije, ali da ih je s proljeća mnogo bilo. Pokaza mi zatim i mjesto, gdje ih je češće vidjevaao.

Da se na tom poluotoku barem nečim okoristim, pitah svuda staro i mlado, čim se bave tamošnji stanovnici, na što mi odgovoriše. da je sve muško što je sposobno za brodara na moru u dalekom svijetu, a žene i starci da su kod kuće. Vinograde i ostalo obraduju žene same. Iste mrtvace nose žene na groblje, te ih pokapaju, jerbo starci toga ne mogu a čilih muževa kod kuće ne ima. Ovdje su žene jako uredne i marljive. U obće može se reći, da Dalmatinka četiri ugla kuće drži, a ne tri: jer ona okapa vinograd, obire groždje, smokve, masline, obrađuje polje, nabavlja drva, sije i žanje, vozi što treba na čameu, uredjuje kuću, kuha, znade i puškom kretati, ako uztreba, noseć teret na ledjih

drži preslicu u ruci i prede, radja i odhranjuje djetcu — hrabre Dalmatince. Uz sav taj tegotan život Dalmatinke su liepe, umiljate kao gazele, dobra srdeca, čudi golubinje, lice im je puno izraza, oči pune žara i vatre, kosa im je bujna i crna, hod lahak a glas prikupljiv.

Dne 19. kolovoza posjetih g. Petra Depolo-Beora, da vidim njegovu sbirku starina. Stupivši u njegov stan, začudih se njegovoj sbirci i ne mogoh dokučiti, od kuda njemu toliko obilje, jerbo se on tim kao predmetom imutku a ne kao znanošću bavi. Zapitah ga, odkuda mu tako liepe i znamenite stvari, što mi on ne htjede točno kazati. Reče mi, da to već dugo ima, i da je sve to dobio. Uzradovah se misleći, da će što od svoje sbirke pokloniti našem zemaljskomu muzeju. Zamolih ga dakle, da jednu krasnu etruržku posudu našem muzeju pokloni, nu on to odlučno odbi, rekavši, da mu je neki Niemač davao već za nju 300 for. pa je nije dao. Nagovarah ga dalje da ma što našem muzeju pokloni, ali on mi i to odbi. Tko znade, da taj gospodin mrzi na sve, što je hrvatsko a obožava što je talijansko, lako će se domisliti, zašto ne htjede baš ništa darovati.

Sada mi je u kratko opisati njegovu sbirku, moжебит, da ću tim što komu koristiti.

Od starih listina na pergamenu ima više papinskih bula, koje se Hrvata, a naročito Dalmacije tiču, a to su: 1. Siksto papa IV. god.

1476. 1. svibnja šalje svoga poslanika Luku de Tolentis, Korčulanina, šibeničkoga biskupa, ka Karlu vojvodi od Burgundije. 2. Pio II. papa, šalje g. 1462. 8. travnja Luku de Tolentis, arkidjakona korčulanskoga, kao svoga poslanika, Stjepanu vojvodi u Hercegovini. 3. Godine 1441. postavlja Jakov Venerio, arkibiskup dubrovački za svoga obćega namjestnika Bonina de Tolentis, Korčulanina, arkidjakona zagrebačkoga. 4. „Statua et ordinamenta cumunis et hominum civitatis et insulae Curzolae facta, edita, composita, et autentificata per minus, majus et generale consilium anno 1214.“ 5. „Statua Catari 1373. 23|9. Sve je ovo original, neima nijednoga prepisa. Osim ovih ima u spomenutoj sbirci 32 stare listine. Nadalje ima devet većih komada stara posudja, više pečatnika, ključeva, inih znamenitih starina, mnogo stara zlatna nakita i dragoga kamenja.

Isti gospodin ima u kući kapelicu koju je priredio Don Giovanni. Na žrtveniku ove kapelice nalazi se slika sv. obitelji, koju je Don G. Capor iz Rima donio. Otraga na stieni visi velika uljona slika zadnje večere. Na lievoj stieni kapelice visi slika pokojnika D. G. Capora. G. Depolo-Beor ima sve crkveno posudje i ruho; ne treba mu ništa drugo nego svećenik, pa može u vlastitoj kapelici misi prisustvovati. Don G. Capor donio mu je iz Rima šest slika na mramoru, a osam slika na bakru. Jedna predstavlja sv. obitelj, koju sliku slikala su sjegurno dva

slikara, što se na prvi pogled razabrati može. Josipa slikao je jedan a Isusa i Mariju drugi slikar. Djelo je prvoga slikara izvrstno, a djelo drugoga dosta slabo. Druga slika predstavlja obitelj postolara, treća viteza, četvrta sv. Franju, peta trpeću ženu od krvotoka, šesta sveta tri kralja, sedma sv. obitelj (sacra familia), osma španjolskoga velikaša, deveta i vrlo krasna uljena slika predstavlja sv. Jeronima. Deveta i jedanaesta ne može se više razpoznati. Osim toga ima krasnu i veliku knjižnicu — talijansku; hrvatskih knjiga ne ima.

Istom prigodom opazih kod Depolo-Beora mačku, koja mi se svojom veličinom i masti dlake neobičnom činila. Zapitah ga s toga, odakuda mu ta mačka, a on mi odvrati, da je dobio posve mladu divlju mačku, što ju je neki seljak na otoku Korčuli uhvatio. Ta se je mačka posve pripitomila i živjela u kući, kao svaka pitoma mačka. Ona se u kući i omacila, a jedno si mace Depolo pridržao, a to bijaše ta mačka, koju sam vidio. Mati joj je već poginula. Kaza mi još, da je mati bila mnogo ljepša i više slična divljoj nego li ova, što je dakako posve naravno. Odavle se vidi da se divlja mačka dade pripitomiti, prem neki prirodoslovci protivno tvrde.

Spomenuti gospodin pokloni mi neobično veliku štupaljku raka zastoga *Astucus marinus* i knjige: „Dimostrazione dell' antichita e continuazione della lingua illirica poscia detta slavo-

nica in Dalmazia dedotta dai piu accreditati scrittori opera dell' acciprete Don Gio. Capor. Spalato 1844.“ i „Della patria di San Girolamo seconda et ultima Risposta di Don Giovanni Capor. Zara, 1831. Na čem mu se liepo zahvaljujem.

Posjetih zatim dra. Petkovića, koj mi pokloni krasna polipa: zviezdusu, Madrepora proliferata, koje ima u svih tropskih morih. Ova mu je zviezduša služila za ures ali mi ju ipak pokloni na uspomenu. Drugu vrst zviezduše pokloni mi na razstanku g. Vicko Depolo u znak zahvalnosti. Ovoj se gospodi srdačno na zviezdušah zahvaljujem, koje su ures i moje sbirke.

Istoga dana u večer oprostih se s Korčulom i odoh parobrodom put Spljeta. Buduće je ovdje paroprod dulje vremena stajao, otidjoh u grad, da vidim njegovu krasotu. Nije mi svrha opisivati grad, te ću samo spomenuti, da se ne mogoh nadiviti krasnim palačam što se dižu uz more i divnim razvalinam Dioklecijanova hrama, kao i prekrasnoj stolnoj crkvi. Iz Spljeta krenusmo u Zadar.

Sad mi je spomenuti, kako obećah, što sam oko Zadra i u njem sabrao.

U vrtu učiteljišta u Arbanasih nabrah više stotina puža *Xerophila Amonis*, kojih po većem bilju oko Arbanasa, poimence uz more, dosta ima. Medju kamenjem u okolici zadarskoj, kojim su vrtovi obzidani, ima svuda dosta puža *Macularia vermiculata*, prem je za velike žege jako

teško naći živa, dočim ih se za kiše po kamenju dosta pojavi. Kod zadarskoga groblja nadjoh tri komada *Oleacina Algira*. Taj puž živi pojedince, te ćeš teško naći po dva zajedno. Zaboravih napomenuti, da sam toga puža i na Trsatu našao. Ne riedko naći je u okolici zadarskoj, oko Rieke i Korčule puža *Pomatia aspersa*. Po kamenju, što je nabacano u zadarskom zaljevu, te iz vode strši, da možeš po njem hodati, našao sam mnogo pužića *Littorina basterotii*. Prem su ti pužići maleni, to se ipak dosta čvrsto po kamenju drže. Na ovom kamenju našao sam u vodi i izvan nje: *Patella coerulea*, *Pat. scutellaris*, a u istom zaljevu našao sam i *Patella lusitanica*. Dobro mora čovjek gledati, hoće li, da svaku *Patellu* opazi. *Patella* je velika kao škuda (ima i mnogo manjih), a slična je tanjuriću. U izdubini, kao u tanjuriću je životinja, koja se tako na kamen priliepi, da je nije moći ničim ciele odkinuti. Ja sam, ih odkuda na ovaj način, čekao sam, dok je *Patella* zievnula, t. j. dok se je s jedne strane malo od kamena odliepila, pa u ovoj prostor između životinje i kamena turih nož i *Patella* bijaše u mojih rukuh. Ako čovjek dobro ne pogodi, to je nije moći odmah ciele odkinuti dok opet ne zievne. *Patelle* su više manje sive kao kamen, ili su čim obrasle, pa zato ih je teško od kamena razpoznati. Po onom kamenju nabrah više krasnih *Serpula*, koje su po kamenju ili na morskom kopitu (*Spondylus*)

ili na Noemovoj barei (Arca Noae) prirasle. Evo tih: *Serpula filograna* i druge dvie vrsti. Pošto bijah na ovom kamenju dosta sretan, st doh laglje kamenje iz vode vaditi, ne bi li još što našao. Dignem tako izprevrtan kamen i pomislim, da tu mora biti *Lithodomus*; ali kako ću ga izvaditi; bušotina vodeća iz kamena, mnogo je manja nego sama životinja, a vapnenac je tvrd; stanem dakle kamenom o kamen lupati, kamen pukne, a rupnjak izpade iz kamena. Razumieva se samo sobom, da su mi se tim načinom mnogi rupnjaci sdrobili. Ne mogoh nikako pojmiti, kako može dosta slaba školjka najevršći vapnenjak kao svrdlom probušiti; nu do danas se još točno ne zna, kako ova životinja to čini. Ove rupnjake vade ribari, pa ih zimi u Zadar i u Trst na prodaju donese, gdje ih ljudi pod imenom „dattollo di mar“ kupuju i jedu kao postno jelo. I u istinu ovi su školjkari posve slični datuljam. Oko Zadra nadjoh: *Lithodomus tithophagns* i *Lithodomus tarentina*. Premda sam već nekoliko morskih ježa na Rieci sabrao, to ipak odlučih i ovdje po kojega iz mora izvaditi. U plitčini ne nadjoh nijednoga, čamca nisam imao, zato odčim, da se u vodu spustim. Zaronim dakle u vodu i napučem više liepih ježa roda *Toxopneustes* i *Psamechinus*. Kod Lošinja živi po kamenitom tlu mora kameniti morski jež: *Echinus saxatilis*, osim ovih živi u Jadranskom moru kao i u svih evropskih morih ježinac *Echinus esculentus*.

Ugodno je motriti morskoga ježa kad pomoćju mnogih nožica i nebrojenih gibivih boculica plazi po dnu mora. Po spomenutom već kamenju kod Zadra nabrah velikim trudom više Arca, koje su se za kamenje čuperkom prirasle. Dok je oko ove životinje sve mirno, otvori svoje ljuštarice, a čim se još što dodirne, odmah jakimi mišicami sklopi ljušturu, pa ih ne možeš nućim otvoriti; stave li se pako na sunce ili u vruću vodu, poginu i otvore ljušturu.

Ni sam mario, što sam mnogo truda i dosta vremena uložio vadeć ove životinje. Drugi dan poslie toga odoh ranim jutrom u ribarnicu, gdje opazih dvie velike košare samih Arca, skoro da mi je žao bilo, što sam se sa svojimi toliko trudio. Kupih ovdje 40 komada, medju ovimi: Arca Noae, Arca tetragona, Arca barbata. Ova posljedna brkata Noemova barka obraštena je reć bi dlakom, a na jednoj od ove vrsti nadjoh krasnu Srpulu. Kako opazih, ove barke, kojim to ime posve dolikuje, jer su čamcu slične, kupuju za hranu siromašniji ljudi. Isti put opazih kod nekoga ribara više Natica i kupih komad po četiri novčića. Medju timi je Natica adspersa, Natica millepunctata, Natica subcarinata, Natica caurena. U ribarnici kupih raka zastoga Astacus marinus, pruga, Palinurus vulgaris, morskoga pouka, Maja squinado. Običnih rakovica, Portunus Maenas, nahvatah u zadarskoj luci, gdje ih toliko ima da ih možeš u zoru po plitćinah uz

svaki kamen vidjeti. Taj rak pliva tako brzo kao riba, zato mora biti čovjek oprezan, kad ga hvata. Ovi su raci dobri za jelo, a ribari hvataju na nje ribe. Meso zastoga vrlo je tečno, dočim meso pruga mnogo ne vrijedi. Osim navedenih raka nalazi se u našem moru: *Dromia vulgaris* kupih od prof. Boglića, koji mi ga jedva radi riedke veličine za forintu i pol odstupa.

Svuda po Dalmaciji ima dosta volka, *Murex brandaris*. To je tri palca dug puž, kućica mu je spodobna kijačici a ima dva redka boculjica. Sličan je indičkomu volku, *Murex crassispina*. Našega volka donose u Zadar, Trst i Mletke na prodaju. Među timi nadjoh i drugih vrsti i to: *Murex scalaris*, *Mur. blainvillei* *Mur. erinaceus*, *Mur. cristatus* i *Murex tetrapterus*. Kopitnjak ili morsko kopitonije riedak u Jadranskom moru, od koga imam: *Spondilus aceleatus*, *Spondylus gaederopus* var. *spinosus*.

Da mi se odviše putopis ne raztegne, nabrojiti ću sve, što sam našao u okolici zadarskoj. One predmete, koji se u Dalmaciji ne nalaze, a ja ću ih ovdje spomeneti, dobih na dar. Razumieva se da od pojedinih predmeta imam od nekih više, a od nekih manje komada:

Mytilus galloprovincialis, *Myt. barbatus* *Myt. denticulatus*, *Myt. minimus*. — *Mitra lutescens*, *Mit. ebenus*, *Mitra Savignyi*. — *Monodonta Jussieui*, *Mon. conturii*, *Mon. vieillotti*. — *Mactra candida*, *Mac. stultorum*, *Mactra triangula*. —

Modiola tulipa, *Modiola barbata*. — *Mosodesma donacila*. — *Nucula polii*, *Nucula striata*. *Neritina* iz Solina, *Neritina fluviatilis*. — *Ostrea cristata*, *Ostrea edulis*. — *Ovula adriatica*. *Onisa strombiformis* iz Azije. *Oliva lugubris* iz Azije, i jedna vrst naše olive, koja se često uz obale Jadranskoga mora nalazi. Krasnu jakovsku kapicu, *Pecten jacobaeus*, pokloni mi *Vigilio Baldo*. Ova školjka nije riedka u južnoevropskih morih, poimence oko Španije, gdje ju hodočastnici u San Jago di Compostella na šeširih i kabanicah prišivene kući donose, kao kod nas sliku Matere božje bistričke. Ovih kapica (*Pecten*) ima u svih mogućih krasnih boja. Krasno ih je vidjeti poridane od raznih boja. *Pecten glaber*, *Pec. poly-mophus*, *Pec. opercularis*, *Pec. adspersus*, *Pec. varius*, *Pec. pusio*, *Pec. hyalinus*. *Pectunculus flamulatus*. *Pectricola lithophaga*. *Pramobia foroensis*, *Pramobia vespertina*. *Pileopsis hungarica*. *Planorbis corneus*. *Rissoa costata* (nalazi se najviše kod Puntamike i Lombarde), *Rissoa calathiscus* (ova je prekrasna), *Rissoa fulcella*, *Ris. bruguieri* (slična je riži), *Ris. Europaea*, *Ris. ventricosa*, *Rissoa violacea*. *Ris. lactea*. *Ranella lanceolata*. *Solen ensis*, *Solen legumen* iz Mletaka, *Solen siliqua*, također iz Mletaka, *Solen coartatus*, *Solen vagina*. *Scolaria clathrus*. *Saxicava artica*. *Strombus luhuanus* iz Azije. *Solecurtus candidus*, *Solec. strygilatus*. *Tellina planata*, *Tell. nitida*, *Tell. incarnata*, *Tell. fragilis*,

Tell. balaustina, Tell. pulcella, Tell. tenuis, Tell. serata, Tell. donacina. Turbo sanguineus. Trochus magus, Troch. striata, Troch. conoloides, Troch. funulum, Troch. laevigatus, Troch. diasoleti, Troch. conulus, Troch. fragaroides, Troch. articulatus, Troch. granulatus, Troch. zizyphinus, Troch. millegranus, Troch. adriaticus, Troch. parvulus, Troch. pyramidatus, Troch. laugierii, Troch. siracusanus, Troch. umbilicaris, Troch. varius, Troch. canaliculatus, Troch. Adansonii. Turritella terebrata, Turittella duplicata. Tracia corbuloides, Tra. fabula, Tra. pubesens. Turbo rugosus. Unio langiostris. Venus cionae, Ven. galina, Ven. virgina, Ven. laeta, Ven. aurea, Ven. decustata, Ven. verrucosa, Ven. geografica, Ven. nebulosa, Ven. fasiata, Ven. nitens. Voluta vespertilio iz Kine. Venerupis isus, Venerupis dicusata, Volva spelta. Zizyphinus granulatus, Zizyphinus conuloides i još jedna vrst, Zizyphinus, Auricula myosotis, Auricula formini, Auricula livonae. Actaeon tornatilis. Anomia, jednu vrst. Bulla lignaria, Bulla hidatis, Bulla aperta. Buccinum scalariforme. Buccinum scriptum var. coccinea, Buccinum ascanias, Buccinum inflatum, Buccinum reticulatum, Buccinum neriteum, ¹⁷²²Buccinum scriptum, Buccinum corniculum, Buccinum d' Orbigny, Buccinum maculosum, Buccinum rariabile. Bulimus radiatus. Cypraea annulus iz Azije, Cypraea pulex, Cypraea pyrum, Cypraea, jednu vrst iz Azije, Cypraea lurida, Cypraea zelus iz Indije, Cypraea

cocinella, Cypraea pediculus, Cypraea milliacea. Cerithium vulgatum, Cerithium allucaster, Cassidaria tyrrhena, Cassidaria echinophora. Crepidula fornicata. Columbela mercatoria iz Azije. Cardium aculeatum, Cardium echinatum, Cardium sulcatum, Cardium erinaceum, Cardium ciliare, Cardium rusticum, Cardium papillosum, Cardium tuberculatum, Cardium edule. Dolium galea. Donax complata. Erycina ovata, Erycina Renieri. Thasianella pula. Physus corneus. Fissurella costata; Tholas scandida. Gastrochena polii. Lima squamosa, Lima inflata. Lutraria elliptica Pinna muricata, Pinna squamosa, Pinna nobilis i još dvie druge vrsti. Zatim sabrah četiri vrsti morskih zvieda Asterias. Anatifa lavis. Anomia cepa. Cama gryphoides. — Cypricardia Renieri, Cardita calyculata. Conus Mediterraneus. Cardita trapezia, Cardium laevigatum. Cytherea incompta, Cytherea lineta, Cypraea tigris (Azija). Carbula nucleus. Fasciolaria Tarentina. Fusus craticulatus, Fusus rostratus. Isocardia cor. Pleurotoma attenuatum, Pleurotoma variegatum. Lepas tintinnabulum, Pleurotoma Vauquelini, Pleur. reticulatum, Pleur. Ginnanianum. Pleur. Cyrilli, Pleur. costulatum. Pectunculus pilosus. Solemya Mediterranea. Scrobicularia Cottardi, Scrobicularia piperata.

Iz Zadra odoh na Rieku, a odavle kući. U Ogulinu pričeka me na kolodvoru M. Gašparović i predade mi dvie pjeskuše. Obećao mi je kako

već kazah, da će mi uloviti one zmiје, koje Gjulom plivaju, kad se razlije i evo održao je rieč, a sada se zna kakove zmiје rečenom prigodom tom vodom plove.

Dodjoh sretno kući zagoriela i mršava lica, ali pun sreće, pun zadovoljstva i ugodnih uspomena a uz to liepom sbirkom. Svaki pužić, svaka najmanja stvar bit će mi vječnom uspomenom na milu Dalmaciju; sinje more, divni predieli, pitome naranče, smokve, masline, kršni dalmatinski narod : ne izbrisivi su u mojoj pometi.

Prijateljska pisma.

I.

Dragi Dragutine!

Prošle si mi godine, dragi prijatelju, pisao kako si putovao u Bakar, u kom si nastupio učiteljsku službu, a što vidio i doživio na putu u Postojnu.

Razna pripoviedanja o postojnskoj špilji, a još više tvoji prijateljski listovi, u kojih mi Postojnu cpisa, probudiše u meni neodoljivu želju, da idem u Postojnu, da se onoga nagledam čemu se ti toliko diviš, čemu se divi cijeli naobraženi svijet.

Da želji — da strasti zadovoljim, stadoh s ljubeznom si ženom štediti. Brzo dodje čas putovanja. Žena me sjeti namjere, veleć, da ni je na Postojnu zaboravila. Veseli me, odvratih ja i zapitah ju, što veli kesa. Razgledasmo kesu, a u njoj više novaca, nego li je za Postojnu po-

trebno; zato veseli odlučismo, da idemo u Trst, Miramare i slavne Mletke. Što odlučili, to i izveli.

Zabavni vlak odlazio je iz Karlovca na same Duhove, 9. lipnja 1878. u 5 sati u jutro. Dan prije toga spremih se za put, a teško očekivah čas, kad će parni vranac pohitati put Postojne. Ne mogoh spavati — radovah se putovanju, kao maleno diete — putovanje: Ljubljana, Postojna, Trst, Miramare i Mletci zaokupiše mi i srce i misli. Na Duhove nadmudrim zoru veseo i blažen, pa pohrlim na kolodvor, gdje sam dugo čekati morao. Putnici, priroda, sve činilo mi se svetčano: pa i ja sam se sam sebi činio neobičnim: misli mi se izmjenjivale brzo, fantazija nabujila, a sve to pratilo je vruće srce. Dan bijaše toli svetčan, toli blag!

Parovnik zatutnji, kolesa zaškrinuše, a bieli rubci domahivali nam s karlovačkoga kolodvora sretan put dugo, dok nas ne zakloniše bujni, zeleni hrastici. Dodjosmo u Zagreb. Tu nadjosmo silu, silu putnika. Tu se sastalo društvo odličnih Zagrebčana, članova planinskoga društva, odpuativših se na vinorodni Kalnik. Planinci odoše žakanjskom prugom, da se naužiju prirodnih divota, što ih je bogata priroda razsipala po brdinah i ravnicah, a mnogi drugi iz Zagreba, Siska i s drugih strana udariše prema Postojni, da se dive tvornoj umjetnosti, što ju priroda tiho i skromno od vjkada tvori u podzemnom svijetu.

Zabavni vlak brzo projurio s veselimi putnici uz Podsusjed, gdje u zrak strše razvaline Susjed-grada, koje nas sjećaju krvoločne zvieri: Ferka Taha, koji je ovdje sprovodjao grišne dane, tlačio seljaka kao živinu, otimao mu kuću i zemljište, ženu i kćer. On je poštenoga hrvatskoga seljaka toli grozno tlačio, da je miroljubiv i kao ovca krotak i ponizan seljak bacio plug i motiku, pa se mašio mača i puške za pravdu i pogaženo čovječje dostojanstvo. Bjesni krvnik Tahu prvi je proti komu se je digla seljačka buna.

Veselo su igrale sunčane zrake po razvalinah Susjed-grada, veselo je brzala izpod njega Sava, jer je danas hrvatski seljak slobodan, jer se danas iz njegove kolibe čuje vesela pjesma i cilik gusala, jer je pravednik, zagorski seljak ostao poput vječne istine, a prokletniku Tahu na užas stoje razvaline Susjed-grada. — U coupeih ne bijaše dugočasno, jer se mužkarci natjerivali liepimi dosjetkami, kojim je neka vrlo dosjetljiva gospodja izvrstno pomagala. Starci, mladići, gospodje i gospodične bijahu vesele, a svi se susretasmo vrlo ljubezno, kao da bijasmo najstariji znanci i prijatelji, a da nas ni je nitko i nikada osjetio, što je tuga, što li briga. Jureći krasnom ravnicom ukaza nam se prijatni Samobor sa zelenimi svojimi brežuljci; svaki čas ukazao se krasan gospodski dvor — sad Novi dvori, gdje leži ban Jelačić, sad Lužnica, boravište zloglasnoga bana Rauha, sad Januševac, sad Laduč.

Muklo zaštropoću željeznička kolesa preko mosta neznatne riečice Sutle. Na desnoj strani otvara se krasan vidik u divotno Zagorje. Iznenada uzklikne naša gospodja: u Štajerskoj smo! Sve se nagnulo k prozorom, da tu bratsku zemlju vidi. A mogao si čuti: liepa je Štajerska, sve je liepo obradjeno, a neki posmješkujuć se reče: liepe su i Štajerke. Liepa zemlja obsipana bi krasnom hvalom. Nikoga se rieči gospodje i obća hvala toli ne dojmiše kao mene. Gledah iz coupéa sad na jednu, sad na drugu stranu, da vidim milu zemlju. Zaniemih. Oko mene bijaše sve živo. Mužkarci iz coupéa domahivali bielimi rubei prolazećim mladim Slovenkam, koje se toga baš stidile ni su. Samo ja bijah još uvijek niem. Čuvstvo, koje mi poplavilo srdce i prepunilo grudi ne mogu ti opisati. Bijah tako uzdrman, da mi mal ne s mokra oka kanula suza. Svladah se. Pitat ćeš me što bijaše uzrokom toj toli nagloj promjeni. Odgovaram ti u kratko: Slovenac sam iz Štajerske, gdje ne bijah već dugo, gdje živi najbliži brat Hrvatu, u zemlji krasnoj, krasni narod, ali tudj u svom — njemačka „kultura“, mulji mu, oskvrnjuje mu svetinju jezika; u školah, u uredih još se nemškutar šepiri, a blagomu Slovincu njemački mefisto sjedi na vratu.

Ali sjetih se, da uz sve te gvozdene okolnosti, Slovenija još živi, da ima mnogo umnih sinova, koji joj se iznevjerili ni su, koji joj svoje sile posvećuju; sjetih se, da je slovenska litera-

tura uz tuđu školu ipak liepa; sjetih se rieči vodje českoga naroda dr. Riegera: „Gledamo li 50 godina natrag, vidimo da smo ipak nešto postali, a što smo, imamo se zahvaliti svojoj literaturi;“ sjetih se rieči prvoga živućega slovenskoga pjesnika Stritara: Da bog pozove slovenski narod na sud, da dade račun kako je upotrebio svoj talenat, lako bi ga položio, da ne ima ništa drugo, do li „Preširnove poezije;“ sjetih se, da se je duh jugoslovenstva razkrilio nad Slovenijom, da Slovenac Hrvat u pruža bratsku ruku i da mu se sve više približava, da je pripravan uz bok Hrvata danas i onako perom vojevati za zajedničku slobodu i prosvjetu, kao što je nekoč vojevao uz Matiju Gubca kosom i mačem proti aždaji pod krinkom plemstva: obodrih se — sjete je ne stalo, prikaza mi se ljepša budućnost miloga naroda.

Dojurismo brzo do Brežaca. Veselo štajersko mjesto Brežce leži u liepom plodnom polju uz Savu, a poznato je iz seljačke bune. U tom liepom mjestu pade mi nehotice na um veliki i ženinjalni slovenski rodoljub dr. Razlag, koji ovdje samotno, odrekav se javnoga političkoga rada i vodstva slovenskoga naroda, živi. Ako si vidio vatrenoga Razlaga na taboru u Ormužu, Ljutomeru; ako si ga čuo vatrenom rieči buditi narod slovenski; ako si toga velikoga govornika i pjesnika rado pjevane pjesme: „Primi celov zemlja mila“, ikada čuo: pitat ćeš, što ga je u samoću

povuklo. A što drugo, brate moj, do li klovete, potvore, zloba, a k tomu još slabo zdravlje. — Pišući to, sjećam se nehotice ženijalnoga i gorljivoga rodoljuba dr. Mankanca. — Škoda, vječna škoda za Razlagov pronicavi duh, škoda za veliku silu govorničku, škoda za rodoljubno srce. Šteta, što njegovim sukromnim životom gubi Slovenija tolik dar, a Hrvatska barjaktara, koji je slovenski barjak bratstva, sloge i ujedinjenja nosio u junačku Hrvatsku. Od srdeca žalim, što je mili i ljubezni Razlag, što je taj živi narodni plam — živi mrtvac na javnom političkom polju. Srce rodoljuba boli, kad se sjeti njegove sudbe.

Novi predieli, nova krasota probudi u meni druge misli, druge osjećaje. Divih se okolici Vidma, gdje se liepi vinogradi izmjenjuju liepimi voćnjaci, gdje se krasota i red vrta natječe sa svojim susjedom vrtom, gdje se bjelasaju liepe potleušice, a po prikladnih brežuljcih uzdižu mnoge crkve gledajuće toli prijazno u prekrasnu i divnu dolinu, kakvih malo ima, a iz bujna zelenila voćara i smreka gledaju liepi gospodski dvorci u liepi kraj, i gdje tu divotu prepliće bistra Sava, uz koju se pružio gvozdeni put. Videm pružio se uz hladnu Savu. Videm je Hrvatom i Slovencem važno mjesto, koje ih spominje na grozne muke svojih djedova. Ovdje se zimi god. 1573. zimzelenom za šeširih sastajahu hrvatski i slovenski muževi, tu se dogovarahu kako će zajednički čim okopni snieg udariti na svoje krvnike,

na plemstvo. Digoše se za staru pravdu, da mogu živjeti kao ljudi — ali jao! još veće novolje: potukoše ih, pohvataše neke. Iste godine, 5. veljače ležahu na krškom polju gomile mrtvih hrvatskih i slovenskih seljaka. Tužno je romonila krvava Sava, noseć stotine mrtvih Hrvata u domovinu.

Naproti Vidmu leži Krško, koje se je pružilo na uzku mjestu tik Save. I ovo nam je mjesto preznamenito; jer se je tu prolila silna krv hrvatskih i slovenskih seljaka.

Odavle dolaziš u sve divnije prediele, reć bi u Švicu. Ali romoneću Savu prate uvijek s obje strane u zelenilo zavite povorke briegova, a prati ju i vjerno željeznička pruga.

Nasladjujuć se raznolikošću krasote, dodj-smo u 12¹/₄ sata u Zidani most, kamo prispješe putnici iz Maribora, Gradea i Beča. Tu ti ima svega, što putniku za okrieću i udobnost treba. Tu je strmo gorje, pred kojim se drugo ne vidi, do li plavetno nebo, a na podnožju briegova po živoj hridi šumeća brza Sava. Komu je ovdje dosadno (dugočasno), taj ne zna čitati iz velike knjige prirode.

Ni je potrajalo dugo, a nam ostao Zidani most za ledjima.

Jurismo još uvijek uz sve užu Savu, uz brda obrasla crnogoricom, dok nam pred očima puče velika ravnica opasana odasvuda gorjem. U toj liepoj ravnici uzdignuo se brieg, a uza

nj razpregla se stara ali biela Ljubljana, kroz koju teče s izvrstnih raka poznata Ljubljanica. Na kolodvoru dočeka nas glasba hrvatskih Leopoldovaca i braća Ljubljančani. U vrtu posjedalo putnika kao mrava, da se odmore i okriepe. Ovamo nagnulo mnogo Ljubljančana nudeć svoje privatne stanove. Pogodismo si stan, a zatim veseli razgledasmo prestolnicu Slovenije. Svuda nadjosmo uzoran red i čistoću, narod liep i vesele čudi, a osobito, ne bilo im uroka, liepe, ljubezne i vragoljaste Micke. Ali nadjosmo zagrižljivoga nemškutarskoga smeća, koje će prije ili kasnije odnieti bura slovenska, te očistiti Ljubljanu od krvopija, od trutova, od pripuza, hranecih se na tielu Slovenije; a onda će Slovenija slobodna uzdići barjak slovenski i pohitati djevici Hrvatici, da se s njom zagri, izljubi, posestri i do vieka sdruži.

Pomislih: sretna li je ipak Hrvatska, gdje se odmetnici i neprijatelji hrvatstva po zakuteih sakrivaju i potajice ruju; gdje se Magjaron ne ufa svojim imenom zvati; gdje Niemac samo tiho pjeva „Wacht am Rhein“; kamo se Slovenac utiče, da svoje jade izlije: dočim ovdje javno na sva usta širi njemačku misiju i bije Slovenca u obraz i srdee.

U liepoj Ljubljani liep je u sredini grada zviezdoliki drvored „Zviezda“ u kom stoji mjedeni spomenik slavnoga Radetzkoga. Još ljepše šetalište od ovoga je „Tivoli“ izvan grada, do

kojega vodi veličanstveni drvored divljih kestena, što ga zasadi Lattermann. Uredjen je onako krasno, kao što je bio nekoč Maksimir. Najljepši prizor podaje prekrasni cvietnjak, koji uveličuju čunjolike čimprese, a riese traci vodometa, oko koga se praćikaju zlatue ribice. Ne zna se, da li ova krasna slika, kojoj priklopimo bližnji brežuljić, na koji vode prostrane kamene skaline i koji je obrašten uresnim grmljem, nadkrijuje na njem stojeći dvor, što ga Ljubljana sagradi i pokloni Radetzkomu, ili obratno. Svako je za se neka posebnost, neka prekrasna cjelina, a spojiš li ih, eto ti jedne cjeline, reć bi, da jedno uz drugo upravo biti mora, da se jedno od drugoga lućiti ne smije.

Veselje ti je gledati u jutro čiste mliekarice, gdje na krasnih i lakih kolicih voze po ulicah mlieko. Na kolicih učvršćen je košić, koja tim kočijici naliće. U ukusnom košu jednoprežne te kočijice smještена je raznobojna ukusna košara, pokrivena još ukusnijim stolnjakom, pod kojim stoje veće posude mlieka. Nehotice moraš zaključiti, da tih kolica, da toga pomno pletenoga koša i košare ni je plela površna najmljena ruka, već miljenik svojoj miloj na dar, da ju obrađuje, koji ne štedi ni truda ni vremena.

Čistu posudu u koju će mliekarica nalijati mlieka, otare najprije čistim ubrusom; a veselje ju je gledati, kako to pomno radi, a kako delikatno mlieko nataće. Ne znaš, da li je čišće po-

sudje, da li mlieko, da li liepa mliekarica, da li njeni bieli zubi, bieliji od mlieka, da li blago joj lice blaže od blagoga proljetnoga dana, da li usta dražestnija od rumen-zore. Diveć se prvog divnoj mliekarici, opazih da sam sám, da je moje društvo već dobrano odmaklo — ostavih ju i ja. Ali evo ti druge, te pomislih, da mliekarica mora da bude liepa, a da samo liepa Slovenka može u Ljubljani mliekaricom biti. Divim se tomu, jer ljubim čišću, jer se lako divim onomu, što je liepo; a vjeruj mi brate, da si ti sa mnom bio, to bi gledajuć mliečna lica evatućih mliekarica, sjegurao zakasnili na kolodvor, na koji ja ipak za dobe prispjeh.

Srdačni pozdrav tebi i sviestnomu učiteljstvu primorskomu.

U Ljubljani mjeseca lipnja 1878.

Davorin.

II.

Mili Dragutine!

Koli su nas ljubezno Ljubljančani na kolodvoru dočekali, toli su nas i bratski na kolodvor odpratili. Da ti je bilo vidjeti onaj čarni roj ljubljanskih krasotica, koje su nas dopratile na kolodvor, ti bi mislio, da si došao u vilinsko kolo, a da ti je bilo medju njimi ma još tako

dugo ostati, to bi ti vrijeme tako brzo prošlo, kao onomu pustinjaku, koji je slušao rajsku ptičicu. Prostrani hladoviti vrt na kolodvoru napunismo dubkom. Posjedasmo oko stola, a hrvatski Leopoldovci zasviraše liepe hrvatske melodije, što izazva medju Hrvati i Slovenci burni pljesak — reć bi dogovoriše se. Po plješku znalo se tko je čiji, tko je Hrvat, tko li Slovenac. Pljesak upozna nas, sprijatelji i pobrati nas mnoge. Bijah uzhićen, jer vidjeh, kako se jednokrvna braća ljube, a pri tom ne gledaju ni na spol, ni na starost, ni na stališ: tu se je slovenski kmet (seljak) onako srdačno rukovao s odličnim Hrvatom, kao brat s bratom, jednom rieći: poljodjelac, zanatlija, činovnik, trgovac, krasotica hrvatska i slovenska, bila ti jedna obitelj, koju je zadahnjivao demokratski duh, duh bratstva, sloge i jedinstva.

Niemci i Magjari gledali nas zapanjeno, a ja si mislih: gledajte Niemci i Magjari, kako brat svoga brata, svoju sestru ljubi, kako Sloviena slovienska melodija razigrava i razplamćuje, a da Hrvat narinuta bratstva magjarskoga ne će da pozna. Oj Magjari! Bratite se vi sa svojimi Turci i Azijati, mi vašega bratstva ne trebamo ni ne ćemo. Evo naše braće nesamo po srdeu, već i po krvi i mlieku. Ti Magjaru, budi sretan, što te trpimo, a ti si Niemče zapamti, da svaka ptica k svome jatuu leti i da ti mi ni smo stvoreni, da budemo čijim podpetalom.

Glasba zasvirala slovensku marsigliesu: „Naprej“, a mi opet u pljesak, pa se oprostismo s ljubeznom braćom, koja ostaše u Ljubljani i posjedasmo u coupée.

Gvozdeni nas konj vozio, kao da se je pomamio, da nam je sve oko ušiju zviždalo, jer ti se ovdje ne voze kao magjarskom zagrebačko-žakanjskom prugom, koja se ne da popraviti, kao ni stari griješnik. Ljubljansko močvarje preletismo kao laka lastavica. Voz-ći se dalje liepimi šumami čamovine, puče nam pred očima Franzdorf i kolosalni viadukt (most) kakva nisam nikada vidio. Dug je 569 metara, visok 38 met. a sagrađen na jedan sprat. To ti je smjelo i pravo americkansko djelo. Odavde možeš vidjeti u velike daljine, koje te iznenadjuju veličanstvenimi gorami, koje su si glave ovjenčale viencem hladna sniega.

Ni je dugo potrajalo vrijeme, a conducteur podvikne: Loić, poslie Rakek. Čudit se moraš, videći svuda goli kamen, a jako malo zemlje, kako i od česa ovdje narod živi. Ali marljivi Kranjac i tu živi, a ne jauče — zadovoljan je, uvijek veseo i zdrav.

Prije nego li smo se nadali, dogrmio vatre ni parovoz do željene Postojne. Bijaše 12 sati. Svu prtljagu ostavismo u coupéih, koje conducteuri zatvoriše, a zatim namjестиše stražu. Najprije opazih velike plakate: „Vorsicht vor Taschendieben!“ „Varite se, da Vam kdo kaj iz

žepa ne izmakne!“ Svakih 6 koraka stojao je žandar i pronicavima očima oštro šibao na sve strane. Ta dobra uredba probudi u putnicih strah, te mišljahu, da tu ima sila rezižepa, pa se za žepove držahu ili svaki čas opipavahu. Ja se za svoje groše ni sam nimalo bojao, jer sam ih dao ženi, koja ih je metnula u njedra, kamo se ni rezižep ne usudjuje, a i ne misli, da žena novce nosi. A na one groše, što sam ih ja uza se imao, pazio sam i dobro vrebao, da ja lopova u žepu uhvatim, što mi ni je za rukom pošlo.

U Postojnu odosmo mnogi pješke, pa i do špilje. Neki nagrnuli u gostione u Postojni, a neki, koji ne mogoše tamo mjesta dobiti, odoše ravno k špilji, gdje se takodjer dobilo, što je tko za okriepu trebao. Ovdje sam se i ja kriepio sa svojim društvom. — Nitko ti ni je, brate moj, praktičniji od Engleza i nitko ne putuje tako jeftino, kao on. Došavši sa svojom obitelji u gostionu, stane vaditi iz torbe sir, svinjetinu, tvrdo kuhana jaja i pecivo. Ponamjestiv to po stolu, zovne piva. Obitelj jede lagano i najboljim tekom, kvasi pivom suho jelo, šuti kao zemlja, ne gleda nikoga, osim svoje jelo, za nikoga se ne brini; sve što se oko njega sbiva ne zanima ga nimalo. Čovjek bi mislio, da su bez duha i mašine od voska, koje se mehanički miču. Pa ni je ni čudo, što Englezi s Turci drže. Ali drugčija ti je obitelj talijanska! I Talijan znade štediti, i on si donio jela sobom; ali uživa posve drug-

čije. Ne znaš, da li suprug supruzi ili ona njemu srdačnije i ljubeznije nuđja jelo, ne znaš tko će koga milijim i nježnijim susretanjem nadkriliti; a da im ne vidiš djetce, tih živahnih golubića, mislio bi, da su ljubovnici, ili da su se netom okovali zlatnimi lanci sretna braka. Talijan ti je živa vatra: vazda govori vatreno, na sve pazi, sve ga živo zanima, ljubezan je, brzo plane, brzo se utiši, a dobar je čovjek.

Poslie jedne ure stao dolaziti silni sviet k špilji. Pred ulazom špilje posjedao i polegao naš čovjek, Talijan, Francez, Englez i dr. Neki jeo butinu, neki pecivo i pio pivo ili vino, neki odbijao odmarajuć se modričav dim fine smotke, neki tamni iz proste lule, neki udvarao liepim gospodjam — gospodičnam tako, da sam čuo šapat stare gospodje: bog zna, da li će tko svoju sreću ovdje naći. Neki se s prijateljem veselo razgovarao, a svi jedva čekali na otvorenje špilje.

Ovdje sad prestajem, dragi brate, jer je sve ostalo u špilji onako, kako si mi u dičnom našem „Napredku“ prošle godine opisao. —

Izašav iz podzemaljskoga toga raja, osjetih istom, da sam se nakon trosatna hoda i napeta promatranja umorio, pa zato sa svojimi sjedoh na tratinu medju one, koji su se „purgarski“ kriepili, da se i ja okriepim, jer sam i ja sa sobom ponio butine, šira, salama i „purgarskoga“ kruha. Ali ne misli, da sam medju raznimi krasoticami onako mirno žvakao, kao onaj Englez,

o ne, bio sam živahan kao onaj Talijan, do koga mi i onako mnogo ne manjka. Poslie toga kupih si nešto sige za uspomenu i jednu krasnu čovječju ribicu, kojom obogatih svoju sbirku. Za ribicu dao sam jednu forintu, prem se obično po dva i po tri forinta prodavaju.

Nadivivši se toj svietskoj divoti, odosmo na kolodvor, gdje bijaše sve živo i veselo, gdje se jelo i pilo, gdje se sviralo u jednom kutu kvartet, u drugom tercet, spreda duet, s lieva solo, s desna solo. U tom žamoru ljudi i bučnoj zveci razne svirke, ni je čovjek skoro sebe razumio; a preim bijaše ta slika vrlo šarena, ni je ipak nikoga vredjala — a meni se je činilo, kao da je bio pokladni utorak. Dà, hiljadam putnika odsievala je na licih radost i zadovoljstvo, neka blaženost duše, prijaznost; jer ih hiljade razdraga i razblaži im duše i srdeca; jer ih hiljade nadahne i napoši čarom divotna i velebna špilja. Tu si mogao vidjeti koli blagotvorno djeluje krasota na čovjeka. U najvećoj vrevi, kakove ni sam na nijednom sajmu ni proštenju vidio, začusmo glas: Triest! Pospremismo brzo sve i nahrupismo u svoje coupée. U coupéih ne bijaše drugoga razgovora do li o špilji. Svaki je pripoviedao, što mu se najviše mililo, čemu se je najviše začudio, što ga je najviše zapanjilo. Svaki se je hvalio, da je špilja ljepša, nego li je mislio, nego li si je umišljao.

Kad je sunce svoje zlato samo po najviših

vrhuncih krša sipalo. stalo je medju nami ne stajati živahnosti, a kad nam na plafonu coupéa zasjalo slabo svjetlo svjetiljke, umukosmo umorni.

Tišinu našu prekinu iznenada vrisak gospodja: more, more! Sve se prene, sve na jednom oživi, videć mirnu površinu mora, u kom se je kupao bliedi mjesec, taj noćni pastir na nebeskom svodu, taj pouzdanik zaljubljenih, sretnih i nesretnih, a s površine mora odsievalo mu bliedo svjetlo na daleko i široko, dok se napokon u nedoglednoj daljini prelilo u tminu. Taj je božanstveni prizor tim više zapanjio one, koji su driemali i koji ni su još vidjeli mora.

Razdragani ovim prizorom, zaustavili smo se na kolodvoru u Trstu.

Iz Trsta pisati ću ti mnogo zanimivije pismo od ovoga, a sada ti iskreni bratski pozdrav.

Želiš možebit znati, koliko nas je iz Karlovca u Postojni bilo, to ti evo javljam, da su nas bila samo četvorica. Da pitaš naše gradjane zašto ih je tako malo u Postojni bilo, rekli bi ti: e gospodine — zla vremena! A da ti je o pokladah zaviriti u plesnu dvoranu, vidio bi, da gospodje i kéeri onih, koji se tuže na zla vremena, kao paunice po parketu pršu i u jednoj noći mnogo više potroše, nego li se potroši u Postojni, gdje bi suprug svojoj supruzi ili kéeri pribavio više i plemenitijega užitka; a mogle bi se iste u plesnoj dvorani u špilji takodjer do

volje naplesati; pa to u dvorani kojoj na svietu jednake ne ima.

Tvoj iskreni

Trst, mjeseca lipnja 1878.

Trst.—

III.

Brate Dragutine!

Toliko nas bilo putnika, da su se u tili čas prepunili svi omnibusi i fijakri, a nas ostalo još na stotine. Kolosalni omnibusi odgrmili krasnim pločnikom, kao po stolu, stali se za čas vraćati i vikati imena svojih svratišta, u kojoj buci jedva razabrah: „Hotel Daniel“, u kom se već osam dana prije pobrinih za sobu, jer ju inače ne bih dobio. Omnibus odjurio s nami, kao za okladu, jer je još mnogo putnika ostalo na kolodvoru. Omnibus stane usred grada pred krasnim i velikim hotelom. Sobarica odvede nas liepimi skalinami i hodnici, koje kite slike, mirisavo evieće, šareni naslovi raznih svratišta u Mleteih, naslovi tvornica i slično, éa u treći sprat u čistu, liepu i udobno uredjenu sobu.

Akoprem umoran i akoprem bijaše već kasno, ne mogoh ipak ostati u hotelu, već odoh, da vidim živahni Trst. Bila je krasna i blaga večer. Nebo vedro i čisto kao ribje oko, od čista i prekrasna pločnika, koji pokriva sve ulice, ne samo

uz kuće već svuda i sve trgove, odsievalo je sjajno svjetlo plina. Razsipano i proliveno svjetlo svjetlećega plina po visokih i krasnih sgradah, trgovih i luci preporodilo je grad još čarobnijim. Ulicami vrvio sviet poput mrava, kao pčelac kad se rojiti kani. Prošav nekoliko ulica, dodjoh do impozantne palače, koja nosi na vrhu pročelja razsvjetljenu uru na koju se u noći s mora prekrasno vidi: to je gradska viećnica. Pred njom pružio se liep trg, koji graniči elegantnimi kavanami. Izpred kavana ima sijaset stolaca i stolova, oko kojih hladi se krasni spol, smijuć se dosjetkam mužkoga spola.

Prošav nekoliko krasnih i čistih ulica, otvori mi se pred očima nepregledna šuma jarbola: bijah u luci. Grad se pružio uz more, komu je sva obala, protežuća se uz Trst, velika i krasna luka, gradjena od teška klesana kamenja. Uz kraj luke pritisnule se manje jadrnjače pune luka i ina povrća, te ribarski čamci, dočim su kolosalne parnjače ostale dalje u moru, osim onih, koje toware i stovarnju robu ili koje su već pripravne na put. I u luci još je sve živo. Najživahniji su ribari: posjeli po čamcih, pa sad jedan, sad drugi zaneseno pripovieda svoje lovačke sgode i nesgode, a svi odbijaju gusti dim iz malih talijanskih lulica. Nave, briki, trabakuli počivaju mirno i tiho u najljepšem redu. Na parnjačah još pjevaju mornari sentimentalnu talijansku pjesmu, ondje se žure putnici na brod,

a iz daleka se na sve strane svietle svjetiljke dolazećih brodova, kojim pristanište pokazuje visok svjetionik.

Tako prodjoh veći dio luke. I odoh spavat. U snu ukazala mi se sad mila Ljubljana, sad divotna Postojnska špilja, sad sjajno razsvjetljeni Trst.

Uranih i odoh najprije u ribarnicu, koja bijaše puna raznovrstnih riba i inih morskih životinja. Liepo li ti je gledati ribare, kako su svoje stolove trgovom poredali i po njih ukusno ponamjestili ribe, otvorili im škrge, da kupac odmah vidi je li riba svježā, a škrope i polievaju ih svaki čas svježom, hladnom vodom, da ostanu čim ljepše i ukusnije.

Čim se pojavi kakav „kuheltrabant“, nudja svaki ribar svoje ribe, a ribarice narivavaju ti klapavice i srdčanice, a pri tom leti im jezik kao Talijanu brus. Mužkarci u tom za svojimi ribarskimi drugaricami nimalo ne zaostaju.

Uz kraj ribarskih stolova smjestio se trgovac prirodina, te zamamno poredao i ponamjestio sjajne i blistajuće se puževe i školjke tropskih i Jadranskoga mora, uz ove nanizao osušene rake, grizala morskih riba grabilica, povješao nadjevne gušavice, lastavice (Trigla hirundo) i druge ribe, ponaslono morske zvijezde i koralje, a svježē kokose i pinjole nudja prolazećemu občinstvu.

Odavle pohitih na trg, gdje se prodavaju ptice, koje mene, kado znadeš, osobito zanimaju. Tu nadjoh sijaset ptica. Tu ti zvižde kosovi, pućpuruču prepelice, krešte raznobojne velike i najmanje papige, te krešteliće, cifuću sjenice, žubore ševe, drozdovi; smiju se grlice, guču golubovi; srakoperi oponašaju sad ovu, sad onu ptičicu; ovim pridružila se svojim zvonkim glasom slavljena zeba, a nebrojene Amerikanke, šuteć nemirno skaču u tiesnih gajbicah, koje Evropejci šarena i liepa perja radi njeguju.

Naše društvo ode u krasnu palaču: „Civico museo Revoltella.“ Stiene predsoblja od gladka su mramora, krasno uriešene i nakićene. Zaredasmo u sobe. U prvoj su i drugoj sobi same slike, originali najglasovitijih slikara. Tu se vidi, da se ni je štedilo, već se je novac sipao, samo da se dobiju najdivniji umotvori. Tim bismo se slikam još dulje divili, ali nas je pokazivač već ostavio, te otišao u bližnju sobu, što je značilo: dosta je, sad hajdmo dalje. Podjosmo. Bieli mramorni kip na sredini parketovane sobe zatravi nas. Mučasmo svi. Pokazivač, pokazujuć na bieli kip, reče: smrt, koja je došla po mladu djevojku — od nekoga mladoga talijanskoga umjetnika. Krepak i krilat muž, razkrilivši ogromna krila, smrt naime, u naravnoj veličini, smrknuta lica, naborana čela, nesmiljena srdeca, uhvatio je jednom rukom prekrasnu djevicu, djevicu u prvom cvietu, mladu i svježju kao kaplja, idejal krasne

djevice. Nesmiljena smrt hrli svom snagom napred, kažući prstom pružene ruke u drugi sviet, a upirući u djevojačku lice krvnički pogled, znak, da je poći na drugi sviet. Angjeosko lice djevojke opire se, ali iz snage joj proviruje nježnost. Lice, pogled, svaki živac moli za milost. Motritelj mora, da ju sažaljuje bolnimsr dcem, a ne mže da pojmi, kako da ne gane toli milom, toli nebesnom molbom ma još tako tvrdo i nesmiljeno srdce smrti. Djevica ukrotila bi svojim molećim pogledom krvoločnu zvier, kameno srdce tirana, ali smrti ne može — smrt srdeca ne ima. Na podnožju kipa leži kosa.

Po stienah vise izabrane slike, kojih se ne mogosmo dosta nagledati.

Evo nas već u knjižnici. Ni je to knjižnica, kakvu obično vidjamo. Sve četiri prostrane stiene od poda pa do stropa jedan su ormar od najfinijega drva, a pravio ga je rezbar umjetnik. Kud se god po ormaru obazreš, svuda vidiš čistu umjetnost; najmanji komadićak ugrabio je umjetniku mnogo vremena. Ormar je pun samih znanstvenih, prekrasno vezanih djela, kojih pozlaćene korice svjedoče, da ih je vještak pravio. Divan ormar, znanstvena djela, najukusniji vez!

Najveća znamenitost u toj sobi je stol, reče pokazivač, pokazav na ovelik stol. Stranice pune su rezbarija, pune su cvieća, ploda i raznih spodoba, kakve može poroditi najbujnija mašta. Noge su izprevijugane i unakrst spojene podnožnikom,

nakićenim dlietom rezbara. Je l', da je liep, reče pokazivač. Prekrasan, odgovorismo. Još ćete se više diviti, kad vam kažem, da je cielikov, da je sav od jednoga panja, nastavi tumač. A je li moguće? začudismo se svi. Sad mu se divismo još više nego li prije.

Iz knjižnice stupismo u sobu radionicu, spremjenu za književnika. Pisaći stol karakteriše sobu valjano. Po prekrasno slikanih stienah vise uljene slike znamenitih ljudi, a vjerna, te umjetnički sgotovljena slika Revoltelle zauzima prvo mjesto. To vam je radionica pokojnoga Revoltelle, a ostali portreti, njegovi su prijatelji.

Prostorije razi zemlje razgledasmo. Mramornim hodnikom dodjosmo do predsoblja prvoga sprata, gdje su četiri biela mramorna kipa od jednoga kamena, a predstavljaju četiri godišnje dobe. Mnijem, da sam dosta rekao, ako samo spomenem, da su u tom muzeju.

Sobe su ovdje razno uredjene; kako si ih najveći bogataš zamisliti može, a uriešene su slikami. U jednoj je sobi stol i četiri stolca, što ih je pravio neki fratar punih devet godina.

Bijasmo u svih sobah, pa i u plesnoj dvorani i u čekaonici. U plesnoj dvorani vise dva ogromna i prekrasna staklena svjetionika, parketovani pod lašti se kao zrcalo, a meka i svilena sjedala poredana su uz stienu. Čarobni sjaj dvorane čarobno se odsieva u sjajnih zrcalih.

Napokon nam reče pokazivač, da je taj muzej ustrojio milijunar barun Revoltella i utemeljio zakladu, iz koje se muzej popunjuje i umnožava, a poklonio ga takva gradu Trstu.

Odavde odosmo u drugi muzej: „Museo civico di antichita.“ Tu ti ima znamenitih starina, posudja, orudja i oružja, mnogo riba i drugih morskih životinja. Anatomske su preparate liepi. Sbirka nakaza je znatna, a spominjem samo neke: tele od dvie glave i jednim samo očistem, u kom su dvie oči; janje od jedne glave, dva trupa i 6 noga; kokoš od četiri noge; dva janjeta na prsima sraštena

Razgledavši crkve, kazališta, kanal, ogromna skladišta te trgove, odosmo poslie podne u dva sata u luku: Molo san Carlo. Tu je već čekao parobrod „Miramare“, da nas odveze u Maksimilijanov dvor Miramare. Parobrod se napuni obojega spola. Sve bijaše veselo, reć bi preporodjeno. Na brodu točili su Istrani crno vino, a sobar raznašao butelje hladne pive. Most se, vodeći na brod, u luku odmakne, mornar pristupi ka kormilu, kapetan zapoviedi doglasalom, da se makini pusti dah. Kolesa se zavрте, a za parobrodom stao se pjeniti mliečni trag. Zaciliću gusle, zamumlja bas. Svirale se melodije talijanske, a veseli putnici niti povlađivali, niti odsudjivali glasbe. Ali kad zazuješ žice slovensku pjesmu, pljesnu slovenske i hrvatske ruke.

Za pol sata prispjesmo do dvora Miramare, komu Jadransko more temelj liže. On je sav od gola klesanca kamena. Sagradjen je po nacrtu cara Maksimilijana. Opisati, ma i približno, ni je mi moguće prerasnoliku krasotu soba, jer za to ni je dovoljno, da čovjek jedan put lagano prodje kroz te prostorije, pri čem se ne da bilježiti radi množine svjetine, koja čeka, da dodje na red, jer svaki tumač samo po 20 gostova vodi kroz sobe. Izašav iz dvora bijah nezadovoljan, jer ne mogoh mal ne ništa zabilježiti. Dosjetih se i pomogoh si: pridružih se društvu, koje još ni je u dvoru bilo, te odoh s njim po drugi put u dvor, da bolje zapamtim, što prvi put vidih.

Sve su sobe uređjene upravo na carsku, sve i svuda sam sjaj, ukus, dragocienost i bogatstvo. Tu je kupalište, spavaća soba Maksimilijana i Eugenije, spavaća soba za goste; uriešena slikami svih evropskih vladara, soba upravo takva, kakva je u Maksimilijanovu brodu, a kad si u njoj, misliš, da si u parobrodu, radionica Maksimilijanova, knjižnica, čekaonica, soba za audienciju, soba uređjena na tursku, kinezku, za sobaricu, velika dvorana za ples, koja je sada priudešena, te u nju smješteno prestolje. Hodnik kiti razno oružje, glave i repovi velikih totrebova. Za dvorom proteže se krasno uređjeno šetaliste, a još divniji cvietnjak, koji čuvaju liepi kipovi, a razhladjuje prskajući vodomet.

U sedam sati u večer vratismo se u Trst,

a slika nam je carskoga dvora još uvijek pred očima. Bic zdrav i veseo!

Tvoj

Trst, mjeseca lipnja 1878.

Davorin.

IV.

Ljubezni, mili družo!

Daleko u more izgubilo se sunce, a samo još njegov čarni sjaj prolievao se po tanahnih oblacih. Lagacko ne stajalo sjaja, a napokon izčeznuo, kao da ga ni je nikad ni bilo. Uzduh postajao sve ugodniji, prijatniji: nastala je krasna i ugodna večer. Sad postaje u Trstu sve življe. Krasotice svuda vrve, reć bi smjeraju se izseliti, skupljaju se bo, kao lake lastavice spremajuć se na daleki put — u topli kraj. Oko njih lepršu mladići kao šareni leptiri oko mirisna cvieća, šapuću sladko, smieše se ljubezno, klanjaju fino, snatreno i hinjeno, nastoje, da budu čim nježniji, finiji.

U živahnom tom gradu brzo prolazilo vrijeme, primakla se brzo i deseta ura. U Molo san Carlo sopotao je, spremajuć se na put, veliki parobrod „Lucifer.“ Spremao se je, da nas ponese u slavljene Mletke. Sila svjetine, što putnika, što gledalaca, grnula u luku k „Luciferu.“ Putnici zauzeše brod, a gledaoci ostaše na kopnu.

Bilo upravo jedanaest sati. Kapetan pojavi se na svom mjestu, most se na kopno povuče, kormilar zakrene kormilom, i mi se odtisnusmo od kopna, s kojega se čuo mnogostručni: „bon viaggio.“

S krova parobroda motrismo veliku luku, njeno silno brodovlje i Trst, koji se s mora prekrasno vidi. More bijaše posve mirno, bijaše i zrak miran, nebo čisto, samo gdjegdje lebdi jaše tanahan biel oblačić, razsvjetljen blidim svjetlom mjeseca, podavajuć velebnu nebu još veći čar. Liepa bijaše noć, tiha ko san. Osim svjetla mjeseca i njegova bezbrojna nebeskoga stada, razsvjetljivahu more visoki svjetionici i morem razštrkane svjetiljke jarbola. U daljini na raznih stranah pojavljivale se svjetiljke, kao da su iz mora nicala, dizale se sve više u nebo, kao čiste duše, a napokon pokaza se brod, hrleć u krasni Trst.

Minulo doba duhova, minula jedna ura. Muževi vikli udobnosti, voleći više Morfejevo krilo od čarne mjesečine i divnoga prizora morskoga, polegoše i usnuše na krovu broda. Većina gospodja pako poda se u utrobu „Lucifera“, da se tamo u posteljah, nalazećih se jedna nad drugom, blagim okriepi snom. Sve se gospodje i gospodične smjestiše, samo je jedna debela trbonjica, Bečanka, nezadovoljno hodala sobom ceduljom u ruci za postelju, te ju tražila. Akoprem ju je našla, tražila je drugu, jer

je njezina bila visoko, na koju se takav valj popeti ne može. Ali badava — samo ta jedina, visoko se nalazeća, bijaše još prazna. Bečanka zovne kameriera i zatraži ga, da joj dade drugu postelju, na što joj on odvrati, da joj smije samo onu spremiti, za koju ima cedulju, te da druge prazne ni ne ima. Bečanka tim nezadovoljna uze vikati, a bome i psovati, te tvrditi, da je to lopovština, da je to navlaš tako udešeno, da je luda, koji joj je tu postelju dao; jer da je mogao znati, da ona gore ne može. Kamerier joj se ponudi, da će joj na postelju pomoći, što njezinu sramežljivost na toliko uvriedi, da ga je grozno izgrdila, česa radi on pobjegne u svoju sobu, a ostali ženski spol ni je se mogao uzdržati od smieha. Napokon postalo je to po ostale gospodje nesnosno, a bile bi se valjda i one uzbunile, da ih ni je ta tragi-komična igra prije zanimala.

Predstavu u „Luciferu“ prekinu neka umiljata gospodja, samo da bude već jednom mir tim, što joj je odstupila svoju nizku postelju.

U brodu zavládala blaga tišina. Ljuljajući se „Lucifer“ zaljulja mnoge u sladki san. Sve se u brodu stídno prikriilo, samo krasne Talijanke spavahu razgaljene. Čudnovato! Golota umjetne ženske slike i kipa, ne vredja stídljivosti prava čovjeka, niti što nemoralna u njem probudjuje, a glej, niti žive snježno-biele i dra-

žestne grudi spavajuće Talijanke. Kéi krasne Italije spava tako iz običaja.

Na krovu popustila živahnost vrlo jako. Što je bilo hladnije naravi, pozaspalo je. Gdjekoja samo gospodjica sjedi na stolcu, utopljena u sentimentalnih mislih. Tamo uz viti jarbol stoji ljepota djevojka, vita kéi krasne Italije. Riesi ju ugljen-kosa, vilovito joj oko sieva put liepe Italije.

Zakružih okom mirnim morem, ali svuda samo voda te voda; nigdje kopna. Divan bijaše to prizor! Prostranim, glatkim morem i čistim nebom sjaji srebrolika mjesečina, u velikoj daljini sljubilo se nebo s morem. Voljko je, toplo je, da ti srceu godi. Posred toga tajnovišta plovi naš brod. Čuje se samo zapljuskivanje talasa o brod i mukla huka parovnika. Širom broda spava bez reda mužki sviét, ozbiljan kapetan gleda hladno napred, kormilar pomno zirká u sjevernicu. Tu me obuze ono sveto čuvstvo, koje mi srdcem zavlada onda, kad sam ugledao onaj hrastov panj na kom je Stanko Vraz sjedeć pjevao. To more postalo mi svetištem, jer se sjetih, da je ovdje A. Niemčić, vozeć se iz Trsta u Mletke, izpjevao krasnu i radopjevanu pjesmu: „Domovini“ — „Gori nebo visoko, doli more duboko“ — — Slika neumrloga Niemčića, njegov život i djela, sinuše mi u misli, a duša mi kliknu: slava i vječna spomen Niemčiću.

Ne mogoh, da se sam najvećim poštovanjem sjećam slavnoga pjesnika, nastojah, da se na

brodu svi bdijući još Hrvati sjete svoga pjesnika. Zapitalah ih, da li im je pjesma „Gori nebo visoko“ poznata i odgovore mi, da je. Saznav, da nijednomu od putujućih Hrvata ni je znano, tko i gdje ju je izpjevao, izpriповiedah im to, što ih vrlo obradova; a mi zapjevismo tihano: „Gori nebo visoko“ — — —.

Ne stajalo lagacko mjesečine, a primakla se dva sata po pol noći. Na kraju obzorja na iztoku moglo se već razabrati, da će skoro Eja otvoriti vrata vozaču sunca, Heliju, da će zaruditi zora. — Vidjeh divni prizor naravi, mjesecom razsvjetljeno more i nebo, a za čas imao sam vidjeti još divniji, najveličanstveniji prizor: izlaz sunca na pučini morskoj. Za taj toli veličanstveni prizor valjalo se valjano pripraviti, valjalo ga i dostojno dočekati i pozdraviti. Složismo se već u večer, da ćemo sunce pozdraviti urnebesnim „hura“. Na iztočnom nebu, kao iz mora, zažari se svetčani viestnik sunca, tanahna jutarnja rumen, uze se razlievati širom neba; zarumeni i ozlati se sav iztok. Puče zora, zasja žar sunca, pokaza se žarko sunce, kupajući svoj sjaj u sinjem moru, a grlati odbor za doček sunca zaori gromovito: hura! hura!

Gromki hura probudi i podiže sve na noge. Sve usta, da vidi veličanstveni izlaz sunca. Gospodje i gospodjice ostaviše dubljinu broda i pojaviše se na krovu, znajući da „hura“ naviešta izlaz sunca. Sve se zapanjeno divilo, sve se

na iztok okrenulo, da se nagleda nebeske divote i čara. Pa zar je čudo, što su se nekoč suncu klanjali i prozvali ga bogom, kad mu se i mi toliko divimo?! „Hura“ probudi i utovljenu glumicu sinoćne tragi-komične igre; ona pridigne glavu, a saznav, da ni je ništa drugo, već da izlazi sunce, spusti ju, te se nehajući nimalo za to, okrene na drugu stranu.

Koli smo željno izgledali izhod sunca, toli žejno i slavljene, pjesničke Mletke. Praćeni sjajem sunca, blagim i lagodnim lahorom i vitih krila galebovi, prispjesmo na morski put, označen jakim stupovi. Mletci, ta najkrasnija djeva mora, prikažu se, a iz stotina grla začu se glas: Venezia! Venezia! Srđce mi se uznemiri, uze jace udarati, obuze me neki strah, neka, čudna neizvjestnost: ne mogoh još ni naslućivati budu li Mletci onako krasni, kako mi ih krasno mašta naslika.

Vidjeli se već krovovi visokih palača mletačkih, vidio se nad njimi na vrhu tornja sv. Marka pozlaćeni angjeo, na kom se blistalo i odsievalo sunčano zlato.

Pred ulazom Canal grande stane „Lucifer“ u sedam sati u jutro. Sijaset gondoliera zaplovi svojimi crnim uzkimi, ali dugoljastimi gondolami prema nam i to takvom brzinom i okretnosti, da se tomu ne mogoh dosta nadiviti. Svaki gondolier odveze na svojoj brzoplovki po četiri do šest putnika. Nas šestoricu prebaci na bližnju

obalu pred hotel: Hotel d' Italie i Hotel Bauer, gdje se i nastanismo Taj ogromni hotel primi nas četiri stotine, a ostade još praznih soba.

Prolazeći duljinom hotela, opazih dvoranu uriešenu uljenimi slikami. A da se putniku još veći užitak pribavi, smještena su tu i dva glasovira. Jesi li štovalac slikarstva, evo pružaju ti duši slike veliki užitak; mili li ti se glasba i umiješ li izmamiti iz žica milozvučnih glasova, eto ti na uslugu glasovira; umoran li si, uz stiene pružili se meki divani i dušeci. Prijatelj sjedne uz glasovir, udari na sitne tipke, a žice zazuje: „Liepa naša domovino.“ Žicama pridruže se i naša grla, a dvoranom orio i razliegao se mili glas hrvatske pjesme. Neka i ova dvorana znade, da Hrvat živi i svoje ljubi, a mletački lav neka čuje, da Mletkam u pohode dolaze unuci onih dičnih junaka, kojih ni njegove grozne ralje, ni gvozdene pandje potlačiti ne moguše.

Uzhićeni doskakasmo skalinama i do velike restauracije. Zavirismo u nju, al' koga nadjosmo za stolom?! Brate, ugojeno bečko bure.

Ostavismo svratište i nadjosmo se na ulici. Provođićem bijahu nam „Putositnice“ A. Niemčića. Uzkini, gladkim kamenom popločenimi ulicami, uz visoke sgrade i prekrasne dućanske izloge, prispjesmo do prostrana ulaza veličanstvene palače. Ulaz bijaše pun preraznih fotografija i drugih krasnih slika. Popoišavši tim ulazom, puče pred nami najveličanstvenija dvorana na zemlji, par-

ketovana bielim mramorom i trahitom i koju nadkriva sjajni plafond, plavetni svod nebeski: to je trg sv. Marka, za koji veli slavni Petrarka: „Ulica, o kojoj ne znam, da li joj u celom svietu premice ima.“

Trg bijaše posve prazan. Po krasnih triemovih, uriešenih stupovih, divnih arkadah, palačah i kubah hrama sv. Marka gukali su sivi golubovi, koji se hrane na gradske troškove. Umiljati golubovi obilazili gučući i nadimajući vrat i gušu, naklanjali se svojim milim golubicam, a one ostaše smierne, krotke, pružile samo kadkada meki kljunić, a vatreni ga mužjaci strastno izljubiše. Mladići im pako pištali malko podignutih krila, ne znajući još za ljubovne i bračne slasti. Poštovanjem i milinjem motrih te krotke stanovnike veličanstvenih palača i veličanstvenoga hrama sv. Marka; jer su unučad golubova listonoša, potičućih iz trinaestoga vieka, koji pomogoše osvojiti Kandiju. Čitah, da su ti brzo-krilei toli krotki, da i strancu s ruke jedu; da se o tom sam osvjedočim, zapitam to nekoga Talijana, a on mi vrlo uljudno i prijatno odvrati, da ću se o tom najljepše osvjedočiti, kupim li si za nekoliko centesima kukuruze u onom dućanu, pokazav mi rukom na dućan. Kupim kukuruze, bacim nekoliko zrneća po parketu od trahita i mramora, a sa svih strana palača i kuba sv. Marka uzpršu se sivi golubovi i čuo se jedan: fi, fi, fi, fi lakih krila i

jedan zategnuti: piu, piu, piu golubova. Neki mi pade na ruku, neki sjedne na rame, neki prhne na glavu, a obkole mi noge stotine, otimajući i jagmeći se za zrnom, dočim su me stotine oblietavale, ne znajući bi li, ne bi li na me sjele. Čim je koji s mene sletio, eto ti već drugih, otimajuć se za njegovo mjesto. Leprhanje, šum krila, moleći glasovi i ta pitomost začara i iznenadi me tako, da se dugo ne mogoh s njimi oprostiti. Kupih im još za tri lire kukuruze, koje brzo ne stade. Još su neki dugo prhali, neki trčali za menom, moleći još više, dok me ne sta s trga, s toga srdeca Mletaka.

Vratismo se u hotel, kamo nas zvala ugodna dužnost naprama gospodjam. Sabra nas se dvanaest, pa si pogodismo čičerona, da nas vodi, pokazuje i protumači sve, što je znamenitijega, a platismo mu za to 12 lira. Osim toga bijaše meni tumačem i provodićem A. Niemčić. Pošto ne bijasmo još nigdje, zatražismo, da nam čičeron pokaže ponajprije ono, što je najznamenitije. On nas odvede na Markov trg. Sve se zapanji s ljepote nevidjene. Ogromnost trga, njegov krasni pločnik i palače, koje ga obkolluju, mal da nam ne uzeše daha. Ovo je najljepši i najglasovitiji trg na zemlji. Dug je preko 214, a širok preko 167 metara. Prvu duljinu trga zatvara samo jedna mramorna palača, isto tako i drugu, te ne znaš koja je veličanstvenija. Treću užu stranu trga zatvara sa zapada treća

palača, a četvrtu slavljeni hram sv. Marka. Svaka je pako palača gradjena u posebnu stilu, a ta raznolikost upravo godi čovječjem oku. Pod arkadami ima kavana, čitališta i prekrasnih, bogatih i sjajnih dućana. Kad se licem okreneš naprama hramu sv. Marka, vidiš na lievo u arkadah (svodovlju) palače same presjajne dućane, sam prebogati i ukusni nakit zlatni, dragoga kamenja, bisera i mozaika. Ovi su dućani tako jedan do drugoga stisnuti, da malne ne znaš, gdje je komu kraj, gdje li početak, te ti se svi pričinjaju samo jednom veličanstvenom sjajnom riznicom, kojoj dolikuje samo onakva palača. U arkadah ostalih dviju palača ima dućana, u kojih dobiješ ili svakovrstnih fotografija ili uljenih slika, ili sjajnih morskih puža i školjka. Umisli si dućan u kom ne vidiš ništa, do li same sjajne blistajuće se morske puže i školjke, složene ne po sustavu, već po najboljem ukusu, kojim sjaj i blistavost uzvisuje sjajno svjetlo plina, pa ćeš uzhićen zapjevati divnoj prirodi hvalospjev.

Čičeron uze rukom mahati ne rekav ni rieči, a sivi golubovi, što ih zahvalni Mletčani goje, prhnu k nam odasvuda. Cielo naše društvo ode, da si kupi kukuruze. Gospodje nakupovale toga mnogo. U tili čas sakupe se hiljade golubova. Mjesto kud se je bacala kukuruza, pokriše golubovi tako, da se ni je pločnik ni vidio, dočim su mnogi posjedali po nas darovnicih. Golubinja

srdeca gospodja to toli razdraga, da ni su već znale, kako da ih miluju i maze. Neka uze zrno medju koraljne ustne, a golub, sjedeći joj na ramenu, približi se kljunićem ustnama, pozoba zrno, a gospodja ga u to poljubi. Opazivši to drugi golubovi, sjedali joj na ramena, na glavu i otimali se, tko će cjelivati liepu gospodju. U tu gospodju ugledale se i ostale; a bilo tu smieha, dosjetaka i nježne zabave bez mjere.

Praćeni nebrojenimi golubovi, zaustavismo se pred hramom sv. Marka, pred kojim stoje od god. 1505. u mjedenih postavcih tri previ-soke, crveno bojadisane cedrove stožine, predstavljajući tri otoka, kojima su Mletčani nekoč gospodovali, a to bijahu: Cipar, Kandija i Morea. Još se i dan danas kadkada na tih ponositih stožinah viju barjaci, spominjući na nekadanje gospodstvo mletačkoga lava. Nekoč bijahu živi svjedoci moći i gospodstva, a danas su samo uspomena tomu.

Bijasmo upravo pred bajnim pročeljem hrama sv. Marka. Trg bijaše prazan, prozori palača za-strti, znak da se još sladko spavalo. Na strani uz hram smjestio je slikar svoj atelier, te slikao čest Markova hrama. Zadubio se sav u svoj rad, smetalo ga ni je ništa, zirkao je samo na svoj predmet i prenosio ga na platno. Poderani mladić zastirao mu je sunce velikim bielim suncobranom. Čičeron doveo nas na ono mjesto, "gdje je Fr. Rujobradi pridržao stremen papinskoga bielca,

dok ga je papa Aleksander uzjašio; bijah pred crkvom u kojoj ga je papa riešio prokletstva. Tu mu na spomen još danas stoji u pridvorju crkve četverouglast kamen.

Na pročelju uriešena je crkva u četrnaestom vieku gotski, a na iztočnoj strani gradjena je 976. u bisantinskom stilu. Ima pet kuba. Nad ulazom u dnu balustrade stoje četiri preko 158 centim. visoka mjedenā, pozlaćena konja Sysippa, koja su veé Noronu i Trajanu uzvisivala slavlje. Dovezena su iz hyppodroma (jahališta) iz Carigrada, kamo ih je dopratio car Konstantin. Dužd Dandolo doveo ih je iz Carigrada u Mletke god. 1204. Ove je pozlaćene konje Napoleon, kao i mnoge druge umjetnine iz Italije u Pariz odveo, ali nakon tolikoga putovanja dodjoše opet na Markovo pročelje.

U istinu, krasni su to konji. Svaki je podigao prednju nogu, a glavu naherio, kano da će sad na poletiti.

Basilika sv. Marka je svjetske glasovitosti, poput sv. Petra u Rimu i katedrala u Kölnu, pa zato hajdmo odmah, da ju vidimo kakva je u nutra. Evo nas veé u pridvorju. Tu su stiene uriešene slikami iz staroga zakona. Ni su to slike, kakove obično vidjamo, veé su to sami veliki mozaici, kao što u svojoj crkvi. Ona prazna mjesta izmedju slika, uložena su suhim zlatom. Kroz troja, srebrom obložena vrata, unilazi se u hram. Ona na desnoj strani bila su nekoč u

hramu sv. Sofije u Carigradu. Na svih pet kuba razsvjetljuje nebesko svjetlo ove zlatne prostorije, odsjevajući se od zlatih i mramornih stiena i svetolika svetaca — prizora iz staroga i novoga zakona, — kao i od mozaičkoga poda, koji su na mjestih morski valovi oštetili, jer se kadkada i ovamo dovaljaju.

Smjesa je to bisantinskoga, talijanskoga i njemačkoga stila. Pet stotina stupova od porfira, serpentina i razna mramora nosi ures hrama.

Nad velikim žrtvenikom počiva na četiri stupa od grčkoga mramora krasan baldakin. Ova su stupa bila prije u crkvi sv. Sofije u Carigradu, odakle ih je dužd Dandolo donio. Za parapetom oltara počiva sv. Marko. Ovdje se nalazi hramić na četiri uzvijena stupa od istočnoga alabastra, od kojih su dva posve biela i prozirna; visoka su preko 252 centimetra, te njima ravnih u svietu ni je.

Osim toga ima tu još mnogo umjetnina, na kojih su umjetnici i preko dvadeset godina radili, koje se opisati ne mogu. Za to trebalo bi mjesec i više dana, a mnogo znanja, da bi se moglo valjano razmotriti i proučiti.

Crkva se je ova započela graditi u desetom stoljeću, a u dvanaestom je dogotovljena. Realna joj je vrijednost osamdeset milijuna mletačkih dukata. Srdačni ti pozdrav.

M l e t c i, mjeseca lipnja 1878.

D a v o r i n.

V.

Zdravo brate!

Tisuću već ima skoro ljeta, što je kamen temeljnik položen tornju: Campanile di s. Marko. Godine 902. udarilo je zidarsko kladivo prvi put o temeljnik, a toranj stao nicati iz trga, na koji je zadnja žlica ljepa pala god. 1591. Visok je preko 101 met., a okanča se piramidom, na koju je stao mjeden pozlaćen preko 5 metara visok angejo.

Na toranj vodi iznutra uz stiene cesta, popločena opekom, a uzdiže se od ugla do ugla. Plativši ulazninu, zaputismo se tom cestom. Prevaismo taj put i stupismo pod zvona. Tu mi življe zakuca srce, bijah sretan, jer bijah na onom mjestu s kojega je slavni Galilei promatrao zvezdovito nebo i zavirivao u tajne svemira: ovo bo je mjesto bilo observatorij slavnoga Galilea.

Na ovaj toranj dojašio je Napoleon na margarcu, a poljski kralj August na konju.

Uzesmo razgledavati Mletke i okolicu. Vidik je s toga tornja prekrasan, divan. Vidi se sva Venecija i njezini laguni, preko kojih vodi iz Venecije prema sjeveru u Mestru jedan od najvećih zidanih željezničkih mostova, koji počiva na 222 svoda, a dug je preko 3504 met.; vidi se odavde veliki dio Jadranskoga zaljeva. A zatočiš li okom malo dalje vidiš i tirolske Alpe. Prem su Mletci sa 147 kanala razkomadani, od kojih je najzna-

menitiji i najljepši Canal grande, dieleći grad u dvie pole u spodobi velikoga S; akoprem ima 378 mostova i 176 javnih cisterna: to se ipak od toga ništa ne vidi, jer su sgrade previsoke, a ulice, osim nekih, toli tiesne, da dvojica otvorenih kišobrana uzporedo prolaziti ne mogu.

S tornja odosmo na Piazzettu, protežuću se sa sjevera prema Markovu trgu, a s juga prema moru. S lieve strane, kad se od tornja dolazi, podigla se sjajna i veličanstvena palača dužda, a protegla se éa do hrama sv. Marka. Na Piazzetti, a uz more, stoje dva ogromna pila od iztočnoga granita, što ih je dužd Michiel g. 1120. donio iz Sirije u znak pobjede. Na jednom od tih pilova razkrilio se lav sv. Marka, a na drugom je krokodil, uz koji stoji kip sv. Todora.

S Piazzette odveo nas čičeron u palaču dužda: Palazzo ducale. Hodasmo pod arkadami: Broglio, gdje je smio za vrieme republike samo onaj šetati, koji je bio upisan u zlatnoj knjizi t. j. plemić, dočim je citadinom, t. j. gradjanom i nižoj klasi bilo zabranjeno ondje šetati. Ta cieлим svietom slavljena palača naslanja se s morske strane i Piazzette na dva reda stupovlja, jedan nad drugim, nad kojima se uzdiže visoka crvenkasta stiena od istarskoga mramora. Na toj prostranoj stieni ima jedva nekoliko gotskih prozora, te s toga čudnovato na motritelja djeluje.

Dodjosmo do skalinah: Scala dé giganti, koje dobiše ovo ime od dva orijaška kipa San-

sovinova, koja ove stube čuvaju. Jedan predstavlja Davora, a drugi Neptuna. Toli su gorostasni, da ih čovjek, prolazeći onimi skalinama, nekim strahom motri. Na vrhu ovih stuba krunisao bi nekoč najstariji viećnik novoizabrana dužda. Čovjeku se nehotice predoče oni silni duždi i oni prerazni nečovječni događaji i žrtve intrigua. S prvoga sprata u gornji vode zlatne stube: Scala d' oro. To su skaline, kakvih valjda na svijetu ne ima, te se ne zovu badava zlatnimi skalinama. Tu se je nasipalo zlato, kao da ne ima nikakve vriednosti.

Odavle odvede nas Talijan u dvoranu: Delle quattro porte. Tu je sve puno krasnih slika. Osobite zanimivosti je Tizianova „Vjera“, koju je Napoleon odnio u Pariz. Tu ima i drugih Tizianovih slika na stieni. Iz te dvorane stupismo u drugu: Anti Collegio. I tu ti je sve puno samih slika. Ovdje se je genij Pavla Veronezkoga, stvarajući „Otmicu Evropu“, odlikovao. I u tu se je sliku Napoleon zaljubio, oteo ju i u Pariz s njom pobjegao, te se i u pravom smislu zove otmicom.

Ljepša od prijašnjih dvorana je: Sala del Collegio. U njoj su duždi davali audijencije.

Dvoranu: de Pregodi kite umotvori Tinto reta, Palme i drugih umjetnika.

Razgledavši svu dvoranu, odvede nas u: Sala del Consiglio dé Dieci, u kojoj su desetnici izriicali grozne osude. Tu je krasna slika Leonarda

Bassana, predstavljajuća povratak dužda Ziana poslie kako je pobjedio cara Fr. Barbarossu. Slikar je ovdje naslikao sama sebe, gdje nosi baldakin.

Kroz dvoranu: della Bussola, dolazi se u Sala dé Capi del Consiglio dé Dieci. Tu je P. Veronezki naslikao angjela, gdje opačine progoni.

Uz prijašnju je soba bivše mletačke „Camarille“ (tajne vlasti), gdje su inkvisitori viećali.

Najveća i najsajjnija dvorana je: Sala del maggior Consiglio. Duga je 154, a široka 74 mletačke stope. Sve su stiene ove ogromne dvorane zastrte slikami ponajviše iz poviesti mletačke. Ovdje se nalazi najveća slika na svietu, što ih na platnu ima. Pokriva svu jednu stieniu, a predstavlja veličanstvo raja. Slikao ju je Tintoretto. Na prvi mah čovjek ne vidi ništa do li samih prenatrpanih ljudi i djetce; a upozori li ga tko, vidi razne skupine, kojih prije ni je opazio.

Malu dalje na drugoj stieni je slika Federika Zuccara, a pokazuje cara Fr. Barbarossu pred papom Aleksandrom III.

Na četvrtoj stieni nalazi se zanimiva slika J. Palme: „Prvo osvojenje Carigrada sjedinjenom vojskom Mletčana i križara g. 1203.“ Tu hrabri starac od 90 godina, mal ne na obje oči sliiep, dužd Enriko Dandolo, juriša na bedeme i usadjuje stjeg. sv. Marka.

Tužno nas spominju na našu prošlost slike:

„Obsjednuće Zadra s kopna i mora“, od Vicentina i druga: „Predaja Zadra“ od Tintoretta.

Osim navedenih već slika ima ih još mnogo od P. Veronezkoga. Fr. Bassana, Palme i dr.

Visoko na stienah pod stropom jesu portreti mletačkih dužda. U dvorani: Sala dello scrutinio visi slika iz hrvatske prošlosti, te nas tužno sjeća sudbine Dalmacije, a to je slika: „Zauzeće Kotora“, od A. Vicentina. U ovoj dvorani, nad glavnima vratima, nalazi se zanimiva slika od Palme mladjega. Predstavlja posljednji sud. Mlada, prekrasna djevojka, koju je slikar uvrstio među proklete, što ih, kako se čini, osobito dobrostiv i jovijalan vrag goni u vječno prokletstvo — je slikarova ljubovca. Ona ga je bez uzroka ostavila, a on joj se je na taj, ne baš plemeniti način, osvetio, te ju tim ipak ovjekovječio.

Razgledavši i sbirku starih kipova, ostavismo te zlaćane i sjajne dvorove kojekakvih crnih uspomena, a odosmo iz toga prividnoga neba u pakao — u tamnice težke i mračne. Ove su tamnice na široko i daleko dobro poznate, a zovu se: „Pozzi“. Čičeron upali baklju i odvede nas dvanaestoricu skalinama u dubljinu palače, gdje je sve više ne stajalo svjetla, dok se ni je posve izgubilo. Prolazeći podzemnim uzkim hodnicima, hvatala nas groza. Naš je provodić stupao bakljom u ruci napred, a mi jedan za drugim za njim. Radi užine hodnika bijaše posljednjim tamno. I dodjosmo do tih vlažnih i tamnih, groznih

grobница. Neke imadu nad vratima školju, u koju se jedva može ruka provući, dočim imadu neke oveće prozore, zakovane teškimi rešetkama, kojih ne bi mogao ni Kraljević Marko uzdrmati, a kamo li skršiti.

Bilo je tu i takvih tamnica, u kojih je uznik do pasa u vodi stojao. Nu Francezi su ih osušili.

Od drugoga sprata palače dužda, a preko kanala u tavnice, prebacio se je krasan, od bijelog mramora, pokriven i hodniku naličan most: „Ponte dé sospiri.“ Koga odsudiše na smrt, morade poći tim mostom uzdihovcem, a došavši do kraja u sobicu, zadavilo ga tu i bacilo u kanal ribam za hranu. Tko je morao preko toga mosta poći, znao je da je čas njegove smrti kucnuo.

Osim ovih krvničkih mučila, mučili su tu ljude i paklenimi mukami — olovnimi krovi: „Piombi.“ Sam bies izmislio je ova mučila. Koli grozno je čovjek pod timi, sunčanim žarom usijanimi krovovi, stenjao i pekao se, dok ni je izsušen izdahnuo. U toj republici crna duha paklenoga, ni je bio čovjek nikad sjeguran života. Tko se ovoj ni je svidjao, ne stalo ga; ni je se mogao oprostiti s djetcom ni ženom, ni s prijateljem, a ni je se nikada znalo kuda ga je ne stalo.

U ovoj palači stajale su u stieni lavske glave razvaljenih čeljusti. U ove bacali su potajno denuncijanti pismene denuncijacije. Samo inkvisitori imali su ključe od ormarića, što no bijahu iza lavskih glava, a po denuncijaciji su-

dili su oernjena. Tko od osumnjičenih ni je priznao, čim ga potvaralo, stavili bi mu na glavu kacigu punu škuljica, kroz koje su mu boli glavu šilom i iglami tako dugo, dok je i nekriv priznao, što su krvnici htjeli. Tu je i hrvatski sin trpio grozne muke. Posljednji sužanj republike mletačke, što nam pripovieda i A. Niemčić, bijaše Lacković, Dalmatinac, a oslobodiše ga Francezi, kad su prvi put onamo došli. 14 godina ni je naš Dalmatinac vidio božjega svjetla. Kad su ga na svjetlo iznieli, osliepi i izdahne tužan još istoga dana. Čudo, kako je mogao tako dugo živjeti.

Kad izadjosmo iz toga sjajnoga i veličanstvenoga velelieplja, užasa i grozota, a stupismo na Piazzettu, uzeše ona dva velika mjedena kipa povrh tornja: Tore dell' orologio, odbijati o zvono dvanaest sati, da su drhćući zvuci jektali Markovim trgom. Ova dvojica odbijaju ure, do čim četvrte udara zvonar u tornju sv. Marka. Tore dell' orologio pruža se uz trg na sjevernoj strani, blizu hrama sv. Marka. To ni je običan toranj, već palača, kojoj je nad ulazom ura, nad kojom se ljeska pozlaćeni kip Bogorodice; nad tim krilati zlatni lav s otvorenim evangjeljem, gdje se čita: „Pax tibi Marce evangelista meus.“ Od podnožja, na kom lav stoji, uzdiže se nizak toranj razita krova, na kom stoji zvono i ona dva kipa kladivom u ruci.

M l e t c i, mjeseca lipnja 1878.

D a v o r i n.

VI.

Ljubezni Dragutine!

Još se ni smo naobjedovali, pa je već došo naš čičeron, da nas vodi. Dogovorilo nas se osamnaest, da ćemo zaploviti velikim kanalom i razgledati znamenitosti, nalazeće se uza nj.

Čičeron spremi tri gondole. U svaku nas sjednu šestorica. Za čas bijasmo u velikom kanalu, gdje se uravnale sve tri gondole u red. U srednjoj, na najvišem mjestu, smjestio se naš čičeron, da ga uzmogosmo svi dobro vidjeti. Čičeron pokaza rukom na veliku crkvu, nalazeću se na lijevoj strani kanala, te izusti: S. Maria della salute, a malo dalje na istoj strani: Scuola della carita (akademija krasnih umjetnosti.)

Prodjosmo uz mnoge veličanstvene palače, kojim valovi kanala kao nimfam noge peru. Neke od tih nekoč živih i razkošnih palača prazne su i puste, dočim neke čuvaju divne umotvore kista i dlieta, te bismo ih mogli nazvati galerijama slika.

Od veličanstvenih gradnja pokaza nam se veličanstveni most: ponte rialto. Svod mu je nadsvodio preko 28 met. širok kanal, koji ne podupire ma nijedan stup. Krasno je gledati, taj ne samo dugi, već i široki most, sagrađen od gola istarskoga mramora, na kom se sa svake strane redaju dućani, a na nj vodi 56 stuba, jer je dobro nasvodjen. Ovaj impozantni most stojao je 250.000 mletačkih dukata.

Preplovivši veliki dio kanala, odvede nas čičeron u najveći hram toga mjesta, u crkvu: S. Maria de Frari, gdje leže ostanci slavnoga klesara Čanove i takmaca Zeuksa i Apella: Tiziana i gdje iste slave liepi spomenici. Kud god okom svrneš svud nailaziš na djelo genija; svud duši bez mjere užitka. Kipovi mramorni, dostojni da predstavljaju svetce, stoje kao živi, te misliš, sad će na progovoriti. Slike, što su zapremile svod zamamljuju te, kao da lebde u zraku. A ništa me ni je toli uzhitilo, kao slika uz kraj svoda, na koju nas upozori čičeron veleći: Kad je slikar sgotovio slike na svodu, naslikao je sebe i svoga sina, kojega je slikarstvu učio. Na balkonu stoji otac sav blažen, sina si mladića od 15 po prilici godina, privija lievom rukom na grudi, a desnom pokazuje na svoje svršeno djelo, koje najvećim zadovoljstvom zrije, a kan da sinu si šapće: sine! ugledaj se u očevo djelo, sliedi ga!

Crne gondole ponesu nas do tvornice, gdje se staklo prede, a pletu od njega razne košarice, tanjurići, spremice za posjetnice, gdje prave od stakla naušnice, narukvice, slažu mozaike, grade okvire, zrcala, svjetionike, klešu od mramora psiće, laviće, konjiće i druge četveronožce, te ženski nakit.

Krasno je gledati, kako crno talijansko djevojčce na plamenu plina tali, kao vosak, tanku staklenu šibku, te ju vija u okrug, dok ne po-

stane bocica. Ti su štapići razne boje. Kad je bocica ili naušnica sasukana, uzme drugi, sad crven, sad modar štapić, tali ga na plinu, te njim piskara po svom djelu, kao slastičar po torti; a tako nastanu ružice i druge prilike. Tu rade djetca, muževi i djevojke. Što je koga od nas više zanimalo, to je i najviše motrio. Gospodje zabavljale se tamo, gdje se je pravio najljepši ures za žensku kosu i za ostale dražestne česti ženske; a mi mužkarci bijasmo tamo, gdje su poput žive munje sievale crne oči mlade Talijanke. Prsti joj se brzo proplitali, valjda zato toli naglo, da mi vidimo podpunu njenu umjetnost, a oči joj kadkada blago svrnule po motriteljih.

Iz tvornice vratismo se drugim uzkim kanalom u hotel, u kom nam odmah obznaniše, da će pod večer u kanalu pred našim hotelom gondolieri pjevati, što nam je bilo vrlo milo.

Još su sunčani traci cjelivali čelo zlatnoga angjela na tornju sv. Marka, a izabrani gondolieri stali se već s lampioni sakupljati u kanalu. U prilično velikoj, lampioni nakićenoj ladji. posjedali gondolieri i nekoliko glasbenika. Lampioni se napale, orhestar zagudi, a kanalom zaore milozvučni glasovi. Čitah, a i čuh toliko put o gondolierih, ali ne mislih, da mogu toli vješto, skladno i u najboljem taktu pjevati ulomke iz opera.

Akoprem još ni su gondolieri svršili, to ipak odoh sa suprugom si na Markov trg, da se naužijem Mletaka po što, po to.

Kolika to na trgu razlika! Ob dan bijaše prazan, a sad obasut hiljadami ljudstva. Sav je mletački sviet izašao u tu sjajnu, plinom i mješčinom razsvjetljenu dvoranu. Tu je šetala ohola aristokratice, smjerna gradjanka i poderana sirota. Ovamo je izašao odvažan mornar, ponosit vojnik, velik dostojanstvenik, lazarion, mladić i starac. Tu su zastupani svi razredi Mletaka. Iz te šarovite svjetine začuše se zvuci Verdijeve sinfonije. Svirala je velika vojnička glasba.

Sjednem na jedan od onih stotina slamnatih stolaca, da se razhladim. Hladivši se, doskakuta k meni djevojka — kako bi naše rekly, interesantna — blicda lica, crne bujne kose, tamnih očiju, odjevena crnom svilenom haljinom dugih skutova. Da zlatna nakita ni je manjkalo, ne trebam ni napomenuti. Pristupi umiljato k meni, nasmjeshi mi se sladko, u tren prikopči mi na grudi kiticu cvieća. Vidivši, da to bome ne može, da bude iz ljubavi, posegnem u kesu. To bijaše mletačka djevojka, prodavajući cvieće. Ta ti razumije svoj posao. Moraš, da kupiš, hoćeš, ne ćeš. Ne misli, da je bila drzovita, ili da se razuzdano vladala; a to ne! Tko je ni pogledati ni je htio, toga je mimoišla, a tko ju je motrio, k tomu je pošla; a tko hoće da gleda liepe djevojke, neka i plati.

Iste večeri odoh u kazalište: Goldoni, gdje se je pjevala „Marsigliesa“ tako krasno, da će mi ona ostati u vječnoj uspomeni. Napokon još

i to: U Mletcih ima šest kazališta, a najveće je della Fenice, sa 160 loža; u nj stane 3000 gledalaca. Sagradjeno je 1791. a stoji $1\frac{1}{3}$ milijuna forinti.

Venecija, mjeseca lipnja 1878.

Tvoj

Davorin.

VII.

Dragi brate!

Moj prijatelj, supruga mi i ja zabrodismo gondolom, da posjetimo arsenal. Okrenusmo prema iztoku, te projurismo uz Piazzettu. Od Piazzette dalje prema iztoku pružila se najduža i najšira, nam Slovienam sveta imena ulica: Riva degli Schiavoni, što znači, slovienska ulica. Ta ulica, protežuća se uz more, izprekidana je mnogimi kanali, koji ovdje u more utiču, a zato ju vežu visoko uzdignuti, široki mostovi, preko kojih vode skaline, jer izpod mostova moraju prolaziti gondole i manje ladje.

Tu se stiče, osobito iza zapada sunca, kao na trgu sv. Marka, mletački i strani sviet.

Akoprem su si naši Slovieni podigli kolibe na ovih plitčinah morskih, da se zaštite pred divljimi čopori Huna, te tim utemeljili god. 452.

i 568. slavljene Mletke: to je ovdje ne stalo naših djedova, izgubi im se krv u tuđoj krvi. Samo još ostaše njihovi tragovi i spomenik im Riva degli Schiavoni.

Unidjosmo u neki kanal, kojim dodjosmo u arsenal. Nad ulazom pozdravlja putnika kip sv. Justine, koji čuva uspomenu na pomorsku bitku u kojoj su Mletčani godine 1571. na dan sv. Justine pobjedili Turke. Pred ulazom straže četiri gorostasna lava od mramora, što ih je Morosini g. 1687. s gore Hymeth, blizu Atene, ovamo donio. Prem je arsenal tolik, kolik po prilici Karlovac, to ipak ne mogosmo ništa drugo vidjeti, do li sbirke stara oružja i modela raznih starih i novijih brodova, jer drugamo nikoga ne puštaju.

Ovdje ima sila oružja raznih slavni mletačkih junaka i mačeva krvničkih, spomenika i modela. Najsjajniji model je: Bucentoro, a stoji oko 80 tisuća cekina. Bucentoro bijaše ona sjajna ladja, na kojoj su mletački duždovi svake godine s Jadranskim morem zaruke obnovili. Stari su bo Mletčani smatrali Veneciju vjere-nicom mora. Zaruke obavljale su se ovako: Dužd u društvu Signorije, kog je pratilo 1000 barka, zaplovio je 2000 koraka u more, govoreći: „Desponsamus te mare, in signum veri perpetuique Domini.“ Od te ladje ne ima ništa do li jedan komad slomljena vesla u arsenalu, jer je brod izgorio za vrieme padnuća republike.

U arsenalu radilo i gradilo je nekoč brodovlje do 6000 ljudi, dočim je danas samo spomenik nekadašnje ogromne pomorske snage. —

Istoga dana, poslie podne, dogovori nas se nekoliko, da posjetimo veliki hram S. Maria della salute i Scuola della carita.

Ulaz ove crkve gleda u veliki kanal. Pod velikom kubom stere se velika i krasna rotunda. Godine 1630. haračio je ovdje strašan pomor i progutao 44.000 stanovnika. Zato se Mletčani zavjetovaše, da će na tom mjestu podići hram, i g. 1631. dade ga mletačka republika graditi. U temelj zabijeno je 1,200.009 pilova, a ima i Tizianovih slika, i to iz najbolje njegove dobe: „David pobjedio Goliata.“ Na jednoj stieni je Tintorettova „gostba u Kannaanu.“

Evo nas već u akademiji krasnih umjetnosti. Ne mogu obširno govoriti o galeriji slika, jer se za to hoće čitava knjižurina i strukovno znanje; zato ću samo toliko reći, koliko je potrebno, da te na to upozorim. Plativši ulazninu, kao i u palači dužda, koračismo u prvu dvoranu, u kojoj je najdivniji umotvor Tiziana, te je i medju tolikimi umotvori, što se u tom zavodu čuvaju, najljepši, a to je: „Uzašašće Marije.“ Tizian slikao je još u 88. godini: „Navještenje Marije“, koja se slika nalazi u crkvi ježuvana. Sve su dvorane tako uredjene, da svjetlo dolazi na plafond, dočim su stiene pune slika. Svaki čas najdjosmo na slikara, kopirajućega, koji krasan

umotvor. Većina je slika od mletačkih slikara n. p. od Carpaccia, Leandra Bassana, I. Tintoretta, Padovana, Bordonea i dr.

Obišavši sve dvorane, zamolismo, da nas puste u klesarsku školu, što nam ne podje za rukom. Ovdje je i slikarska škola. Misleći, da će me sama prije u školu pustiti, nego li toliko nas, podjoh sam u školu. Stupivši u prostranu i svjetlu dvoranu, dodje pred mene visok starac duge siede brade, i kose i duga kaputa. Starac bijaše slikar, a primi me vrlo ljubezno.

Tu stoji atelie do ateliea uz koje sjede mladi slikari i slikarice. Ostraga smjestile su se četiri prekrasne mlade slikarice. Sve su crnke, struka krasna, a kose bujne: prekrasni živi modeli za slikara. Pred svakom stajala je čaša svježje vode, a u drugoj močila se kita cvieća, dočim su po jedan cvietak zatakle u kosu.

Napokon zamolih uljudna profesora, da dozvoli i momu društvu, koje je vani čekalo, da unidje u školu, a starac skoči na hodnik i dovede ga sam u školu. Zdravstvuj!

Venecija, mjeseca lipnja 1878.

Davorin.

VIII.

Vrli prijatelju!

Radujem se, što sam vidio krasni Markov trg, njegov hram, sjajnu palaču dužda i ine;

drago mi je, što sam vidio tolike slavne znamenitosti i uspomene: ali mi je i vrlo milo, što sam vidio gradsku žensku i mužku školu, te ju sad mogu s našom sravniti.

Ženska škola smještena je u nekom zakutku, a po vanjštini sgrade ne bih nikad ni pomislio, da je to mletačka škola, jer si ju ja pomišljah dolikujućom slavi Venecije, veličanstvenih hramova i sjajnih palača. Što ne nadjoh na vanjštini sgrade, ne vidih ni u njoj. Hodnici su posve priprosti, bez svakoga uresa i pusti. Učevne su sobe isto takve. Klupe su doduše od dva sjedala od meka drva, te ni su ni malo bolje i shodnije od onih starih za sedam učenika. Učila je tu vrlo malo: nekoliko starih slika za prirodopis, dva stara zemljovida, nekoliko starinskih tablica za obuku u čitanju, pa smo gotovi. Ne ima ni učiteljske ni učeničke knjižnice, ni gombališta, ni sprava za jačanje.

Ali djeca su krasna, čista i zdrava, da ju je milina gledati.

Pošto ni je bilo ravnatelja u školi, to ni sam mogao slušati ni predavanja ni odgovora učenica, jer bih za to morao imati ili dozvolu njegovu ili poglavarstva.

Ostavih žensku školu, pa odoh u mužku pučku školu.

Hodajući četvrt sata preuzkimi ulicama, u kojih valjda nikad sunce ne sije, opazih na malenoj drvenoj tablici: „Scuola elementare ma-

schile completa.“ Prostorije su te škole dosta visoke, ali po zdravstvenih propisih ni su građene. Klupe su priproste, kao što i u djevojačkoj školi. Sva učila, što ih god ima, same su slike, viseće na stienah, a prašina i njihova boja kazuje nam, da im je boravište ciele godine ovdje. To ti je u jednom to ti je u svakom razredu, što mi se nikako ne mili, što mućeć kori učitelja s gledišta pedagogijskoga i gospodarskoga. Ta učila ni su izabrana, zastarjela su, niti ih dovoljno ima. Ovdje su četiri razreda, od kojih se svaki osim četvrtoga dieli na dva odjela. Po tom ima sedam učevnih soba, po našem sedam razreda. U prva dva razreda podučavaju učiteljice, a u ostalih pako učitelji. Doznavši to, primjetih, da je to valjda s pomanjkanja učitelja, na što mi ravnatelj, naglasujuć važno, dodade, da ima učitelja, ali da je tako bolje; da je žena sposobnija, da obučava malenu djecu, a učitelji pako za odrasliju. Očitovah mu svoje protivne nazore, veleći, da muž, koji se je učiteljskomu zvanju, uzvišenoga zvanja radi i s rodoljublja posvetio, može isto polučiti. Saznavši da i tu ne ima knjižnice, zamolih ravnatelja, da mi pokaže učila za fiziku, čemu se on vrlo začudi te me uputi, da se fizika uči u gimnazijah, a ne u pučkoj školi. Ravnatelj se je čudio momu pitanju, a ja njegovu odgovoru. On je valjda mislio, da ja ne imam pravoga pojma o pučkoj školi, a ja njega takvim smatrah.

U svih razredih osim prvoga, imadu uče-

nici knjižice u koje se pišu svaki dan zadatci i kako se učenik vlada, da mogu roditelji svagda vidjeti, što je djetetu učiti i kako se ono vlada. Svakoga mjeseca dobije pako učenik neku svjedočbu.

Ne budem li ništa liepa čuo ili vidio, to ću vidjeti krasne risarije, tješih se ja. A kako, da se i ne nadam krasnim i shodnim risarijam, kad je Talijan za to već stvoren, a Venecija sama, najkrasniji uzorak tomu predmetu, koji tu čovjeka prati od koljevke do groba. Zamolih, da mi pokažu risarije, pa se začudiše čudom i primjetiše, da se risanje uči u akademiji, a ne u pučkoj školi. Ljuto li me iznevjeri nada! Ne uči se u pučkoj školi fizika, taj po intelektualni razvitak čovjeka toli važan predmet, kojim se učniku oplemenjuje ćud, vježba pamet, oštri razum; taj toli potreban predmet, koji nas vodi u tajne djelaonice prirode, tumači zakone po kojih djeluju prirodne sile; koji nam tumači uzroke pojava, shivajućih se u vidivom svietu; kojim se ruše predsude i sujevjerje: a ne uči se ni risanje, taj Talijanu umiljeli predmet, pa još ovdje!

Buduć sam fizikom i risanjem ovako prošao, mal da se ni sam bojao pitati, da li se što deklamuje. Zapitah ipak i za to. Na moju molbu pozva učitelj deset učenika iz klupa, koji se razdiele u dvoje, te izvadi knjigu: „La galleria degli uomini illustri.“ Prvi je predstavljao slavnoga pjesnika božanske komedije, Dantea; drugi

velikoga obožavatelja Laure, neumrloga Petrarku; treći otca romantičnoga epa: „Orlando furioso“, Ariosta; četvrti pjesnika historijskoga epa: „Gerusalemme liberata“, (Jerusolim oslobodjen) Tourquata Tassa; peti umjetnika nebeske Madone, ženijskoga djela Theseja, Canovu; sedmi otkritelja Amerike, Kolumba; osmi oštroumnoga Voltu; deveti ženijskoga stratega Napoleona Bonapartu; a posljednji odsudjenika pred rimskom kurijom radi teorije: „Zemlja se kreće“ — Galileja. Svaki učenik pripoviedao je nekim ponosom životopis, djela i velike zasluge bud po samu Italiju, bud po cielokupno čovječanstvo. Svakomu je dječaku na lieu sievao ponos talijanski, a iz govora mu se odsievalo i vidjelo kcli poštuje i slavi neumrle muževe, slavne pjesnike, slikare, klesare, putnike i prirodoslovce. Vrlo me ganula ta predstava u kojoj vidih, kako se mladi Talijani diče, što mogu pred strancem, slaviti Italiju, a rekao bih, da si je svaki od njih umišljao, da je u istinu on sam onaj genij Dantea, Petrarke itd., jer ga odavao neki muževni ponos, ozbiljno kretanje i držanje. To mi se vrlo mililo.

Naši bi nam pjesnici vrlo ugodili, da nam na taj način opjevaju život i djela nekolicine hrvatskih pjesnika, slikara, klesara, skladatelja i prirodoslovca. Tim bi se i u nas postizavalo isto, što u Italiji.

Iza toga pjevala su djeca vrlo liepo. Napokon izvadjala su u klupah gimnastičke vježbe, jer posebna gombališta ne ima.

Zahvalivši se učiteljem na vrlo uljudnom susretanju i prijatnosti, ostavih prekrasnu, zdravu, živahnu i darovitu Talijančad, te poželivši joj sretan ostanak, ostavih školu. Putem nametala mi se uvijek misao: Da je sve tako, kao deklamovanje, pjevanje i tjelovježba, bila bi to divna škola.

Tvoj

Mletci, mjeseca lipnja 1878.

Davorin.

IX.

Mili družo!

Pisah ti već o najvećih znamenitostih mletačkih, koje su doduše u obće poznate i o kojih nam obširnije govore „Putositnice“ A. Niemčića, ali se ipak nadam, da će ti i ovo ugoditi. A sad pohiti u duhu ovamo na Markov trg, gdje te čeka tvoj vjerni prijatelj, odakle ćemo zakrivu dati cilim gradom.

Dobro mi došao vrli družo! Primio te sretno naš istarski mramor; pozdravio te srdačno temeljni stupac sjajnih palača, koji je niko u koljevci ti slavnoj, kršnoj Dalmaciji; pozdravio te, mili prijatelju, prah onih Sloviena, koji su zabili prvi stupac svojih kolibica, kojih je prvi udarac bio predudarcem sjajnih palača i hramova! Poz-

dravilo te sve, što je ovdje našega ili što na naše spominje!

Zapalimo talijanske smotke i sjednimo tu pred kavanom, a poslie ćemo dalje. Najprije ćemo gledati, što se ovdje sbiva.

Eno dvojice priprosto odjevenih Talijana, kako trgov trče, kao poplašeni i na sva usta viču zvonkim glasom: „Il tempo!“ „Il tempo!“ „Iournal tempo“, signori! Eno tamo prema Piazzetti leti već treći i više, što igda može.

Čim novine izpod tiska izadju, pograbe ih ti ljudi još neprevinute i vlažne, pa lete s njimi po glavnih mjestih Venecije, nudjaju ih, želeći ih što više razprodati — to im je život.

Vidi onu dvojicu gospode, što prolaze uz one arkade, i gdje oko njih skaču dva odrpana Talijana, držeći u lievoj ruci malu staru škrinjicu, a u desnoj kefe, te viču: Commandi signori! Commandi signori! A što hoće ti ljudi? Opazili su prašne gospodske čizme, pa misle koji centesim zaslužiti. Ovi ljudi čiste čizme, što im je zanat. Gospoda otišla, čistioci se razišli bez koristi mrmljajući. . . .

Ne svietle li ti se čizme kao zrcalo, a pogledaš li ga malo prijazno, već ti stoji pred nogama njegova škrinja, a on te hvata za nogu i na nju ju namješta. Braniš li se i otimaš, više molećim glasom: commandi signori! commandi; a ti hoćeš, ne ćeš — moraš.

Hajdmo dalje. Zavijmo u tu ulicu. Kakva je to vika!? Čuje se krupan glas: aqua! aqua! Eno, iza ugla pomolio se plećat čovjek crne brade, gleda ljutito, mogao bih njim zmiје trovati. Na glavi mu je crn šešir, visoka, nešto šiljata tuljca, a širokih krila. Košulja mu je modra, rukavi do lakta podsukani, hlače iste boje, a na noguh oteške cipelje; ali se ne boji, da će ga čistilac kefom napastovati. Jedno mu rame priklanja velika, šibjem opletena boca, napunjena vodom iz Brente. U drugoj ruci nosi lagan stolić, na kom su nataknute čaše. Uviek više, da ima svježe vode, premda je već nekoliko dana stara.

Jedva što se je taj vodonoša izgubio, evo ti već žene, koja u visokom glasu nudja limunadu prolazećim; a tamo negdje čuje se novi glas: aqua! aqua!

Ni smo ni pol smotke popušili, a evo ti pred nami nove ponude. Siromašan dječarac, blicda lica, mrtva pogleda, suhих uda, nudja nam žigica i moli nas, da ih kupimo. Ne trebamo doduše žigaca, ali ćemo ih kupiti. Srdce nam ne dopušta, da sirotče odbijemo.

Opet novi prizor. Velika oprieka sjajnih palača. Petnaest po prilici godišnje djevojče nosi slabahno diete, koje ni uzhodalo ni je, a za ruku vodi trogodišnju sestricu. Nudja nam i ova žigica, a molećim glasom primjećuje: gladni smo! Da ti je srdce tvrdje od živca kamena, takav

ti ga trgovac ganuti mora. Evo ti, dušo, nekoliko centesima, a žigice si pridrži. Sirotčad koraca dalje bosa bogatim pločnikom, broji bakar, a zahvalnim se pogledom na nas obazire. Mi se radujemo, jer smo sirotinju obradovali.

Sjednimo u gondolu, pa se malo provezimo. Dugo veslo pljusnu, a laka nas gondola nosi u veliki kanal.

A što nam domahuju ona djetca? Sklapaju ruke, kan da nas nešto mole. Ne prevarismo se. Mole nas, da im što udielimo. Bacimo medju nje pet centesima. Koli je onaj zadovoljan, koji ga uhvatio, pa odmah u usta turio, gdje je valjda najsjegurniji; a koli snuždeno gledaju ostali, bude li još što palo. Prebacuju se, osovljuju na glavu, na ruke, svlače se i goli skaču u kanal, plivaju i rone, da si tim štogod privriede. Neka im bude još nekoliko centesima.

Eno tamo nedaleko „Skuela della carita“ živio je naš slavni slikar, Dalmatinac, Božko Medolić. Zaplovimo odmah prema palači Mocenigo. Tu je boravio neko doba slavni pjesnik Lord Byron. Kad se je razkošni Byron htio iznevjeriti svojoj ljubovci Mariani, skočila je Mariana s balkona ove palače u kanal. Lord Byron bio ti je veliki vragoljan. Ljubio je krasotice svih stališa.

Stupimo na kopno. Starac drhéucom rukom nosi štap na kom je na kraju zabijen čavao.

Iznemogao je, kosa mu sieda, lice bliedo i uvelo, upale mu se, oči izpod nakostriešenih obrva mal ne i ne vide, odjeven je kukavno. Čavljem na štapu hvata našu gondolu, priteže ju k obali, da se sjegurnije izkrcamo. Milim nas pogledom gleda, što znači: molim udielite mi što. Neka mu bude; star je, radit više ne može. Takvih udvornih ja-dnika naći ćemo dosta.

Pitaš kakov se to žubor čuje. Postoj malo, pa ćeš odmah razabrati glas naše vrle pjevice zebe. Kako milo, kako gladko i zvonko žubori joj pjesma na tanki kljunić. Pa još i sada pjeva, gdje je u nas već umuknula. Hajdmo, da ju vi-dimo. Eno je na prozoru u drvenoj gajbici, koja je jedva dva decimetra duga i tako široka. Za boga, sliapa je. Jest, sliapa je, sliapa! Surovac bez duše i srдца, osliepi ju razbieljenim želje-žom, da mu marljivije, a i ob noć pjeva.

Dne 13. lipnja u 11 sati u večer oprostismo se s Venecijom, koja danas naliči prebogatoj djevici, koju kiti sjajan i vele ukusan nakit zlatni, biser i drago kamenje; djevojci, kojoj su na licu krasni još tragovi mladjahne krasote i čara — djevojci kojoj ne ima nade u budućnost — dje-vojci, kojoj su se razplinule zračne kule.

Hotel Bauer planu svjetlom bengalske vatre putnikom na sretan put i počast, a „Lucifer“ nas ponese u Trst.

Dne 14. lip. ostah u Trstu. Kupih si mno-

govrstnih riba, mekušaca i nešto raka, razgledah arsenal i novu bursu.

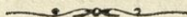
Trst ima 31 trg, 220 cesta i ulica. Tu je trgovačka akademija, razni kabineti i sbirke, hidrografijski zavod vojne mornarice, 2 viš. gimnazije, 2 realke i jedna djevojačka škola.

U večer odputih se u Karlovac, kamo sljedećega dana u podne donjeh najljepših uspomena, koje tebi, brate, od srдца posvećujem.

Tvoj

Karlovac, mjeseca lipnja 1878.

D a v o r i n.

Put u štajerski raj.

Mila si mi ti dična Hrvatsko, svet mi je prah tvojih djedova, ponosim se tvojom veljom slavom. Sve, što je hrvatsko, što hrvatsko nosi ime: srdeu mi priraslo, s dušom mi se slilo. Tebi posvećeni su moji slabi čini, kao što ti ih velje posveti Stanko Vraz. Šira si ti domovina moja; ti si mene, sina posestrime svoje Slovenije, posinila. U tebi crpim nauke, savjete, naputke za svoje zvanje, u tebi ih sijem, posvećeni su tebi i tvojoj djeci. Ako si mi Slovincu još danas domovinom širom, ali će nam budućnost druga, ljepša sjati. Bratska srdeca Hrvata i Slovenca sjedinjena su veće, a budućnost sjedinit će nas politički, sdružiti literarno. Što je danas meni domovinom širom, to Slovincu u budućće biti ne će: bit će nam Hrvatom i Slovencem jedna prostrana, slavna i snažna domovina.

Mila si mi ti dična Hrvatsko, ti predstražo stara zapadnih naroda: ali neka tajinstvena, sveta i posebna moć silila me, da se odputim u šta-

jerski raj; jer tu je mjesto, gdje mi je svaka stvarca svetom uspomenu, svaka stazica, potocić, vrelo, humak i brdo čuva mi uspomenu prve moje dobe: tu se rodih, a i djedi moji rodiše se tude. Za tim rajem čeznula mi duša, da mi se na domaćem ognjištu prikaže djetinski mi život; da se vidim, kako dječarcem slobodan, sretan skakah dolom i brdom, kad još ne znadoh, što je dobro, što li zlo; kad mi život bijaše rajem u tom divnom raju. Te najsvetije uspomene najsretnije dobe čovječje, najsirodnija mi krv i bajni štajerski raj prizvaše me k sebi svojom tajinstvenom moći.

Dne 18. kolovoza 1878. ostavih rodoljubni Karlovac, dočim sam već prije ženu si i diete poslao u Štajersku, pa hajd vesela srdeca na put u krilu velebne prirode, da se naužijem njezinih preobilatih blagodati, ta dosta se nagutah školske prašine, dosta mi je gradskoga šuma i buke. Uzkliknem radostno:

„Za mano ostani, o mesto!

Z veselo te dušo pustim;

Čez travnik, čez polje in cestu

Od griča do griča hitim.“

Vatreni vranac zviždnu, puhnu bučnom silom paru, kao da hoće pokazati, kolika mu sila grudi napinje, te grmeć pojuri plodnimi njivami, evatućimi livadami, bujnimi hrastici put hrvatske prestolnice, put bieloga Zagreba, a odavde u Zidani most. Coupéi puni puncati ljudstva, a naj-

više vojnika, koje tvrdi zakon pozva, da predju Savu i stupe na zemljište bosansko i hercegovacko, da nam braći skinu stoljetne teške okove robstva, da im zajamče najsvetije pravo: slobodu — da nam se domovina razširi, da nam vrata, što je naše bilo i što po bogu i pravdi naše biti mora. Na kolodvorih sgrnuo se silan narod, sve sami seljaci i seljakinje. Roditelji, žene, braća dopratili su svoje vojne, polazeće na vojsku. Sve zaplakano i tužno, a najviše žene, koje dopratiše svoje muževe. Kad zvonce kucnu i pozva mobilizovane vojnike, a konducteur im pootvorio vrata coupéa, vrisnule žene i djetca u žalobni plač i naricanje. Izrukovaše i izljubiše se svi s odlazećimi. Zvonce kucnu drugi put. Konducteur viče, da unidju u vagone, a tužna mlada žena privila se svomu mužu o vrat, naslonila glavu na junačke mu grudi — plače gorko, razstat se ne može. Niti muž ženu tješi, niti ona njega: pretežka im je bol. Dà, junaku srdce plače, ali oko ne roni suza. A kako da i ne plače mlada žena!? Ta muž joj je sve na svijetu, a možda ga nikad više vidjeti ne će. Sve se već smjestilo u vagone, al još osta mlada žena sa svojim mužem. Drži ne jako čedašce, grli muža vierna, a za skute hvata joj se i uz koljena privija jedva trogodišnje milo diete. Plače žena, plače diete, jer i ono osjeća bol si roditelja. Plače tužno diete, al ne zna zašto. O sveta sućuti! Ti dar si sjajni s neba. Razstavlja ih kon-

ducteur, ali ne običnom strogosti, i njemu se srđee potreslo. Skoči vojno medju svoje, ali žena mu na prozor pruži diete, da ga izljubi. Otac ljubi diete, diete plače, a njegove suze nagnaše i otca na plač.

Vlak pojuri, a tužna svietina stoji na kolodvoru dugo, dugo, dok se vlak vidjeti može. Zaplakani narod vraća se kućam tiho, nitko ne govori, kao da se vraća s pogreba: sve jednaka tišti bol. Samo kadkada ču se glas: Bog zna, da li ću ga ikad vidjeti!

U Zidanom mostu čekah 4 sata. U to doba razgledah novu pučku školu, kojoj je napis žalibože njemački, što putniku pokazuje, da to ni je mjesto, gdje se uzpiruje narodna sviest, već germanska postaja, kojoj je zadaća odtudjiti narod, te na razvalinah Slovenije postaviti germanski barjak. Unidjem u školu, u liepe ukusne prostorije, a gnjevan pomislih: ponjemčila nas ni si do sad, ne ćeš nas ni od sad! Za svoje djelo dobiti ćeš plaću. Ostavih ljutit tu dobru obskrbljenu školu, jer učitelj ni je htio da sa mnom slovenski razgovara, prem slovenski znade. Ali čast podučitelju, on je rodoljub — ali tako se zvati ne smije. O tužna Slovenijo, majko tužne djetce svoje! O blažena hrvatska školo! Ti ni ne znaš, što uživaš. Dà, ne znaš, jer uživaš ono, što ti po bogu i prayu pripada. Osim škole posjetih još tvornicu ulja i cimenta.

U Zidanom mosta zakrenem na desno uz

bistru Savinu u milu savinsku dolinu. Svuda govorilo se samo ob okupaciji Bosne i Hercegovine. Naši prijatelji i pravi ljudi, ljubeći pravosuđu i slobodu, veseliše se tomu, a dušmani naši i odmetnici čovječnosti bijahu proti tomu i govorahu porugljivo: što će nam prnjava Bosna?! A Magjari proklinjahu Andrassyja. Vlak pojuri brzo uz Celje i Pragersko, ostavivši velebno Pohorje na lievo, pa zakrenuvši u ravno i krasno ptujsko polje, za tim uz Ptuj, uz gradić pjesnika Anastasija Grūna, te prispri u Ormuž.

U Ormužu skočih veselo iz coupéa, pa se zaputih pješke u rodno si mjesto, jer ne javih svojim, da me na kolodvoru kolima pričekaju. Nenadan dolazak više mi se milio.

Ormuž je malo, ali prijazno i liepo mjesto tik Drave. Tamo, kuda danas sopoće vlak, valjala se je prije deruća Drava. Na liepom brežuljčiću kod kolodvora iztaknuo se velik i u najljepšem redu grofovski dvor „Grad“, a nadvisuje ga toranj, s česa je naličan velikomu samostanu. Uz „Grad“ proteže se vrlo velik voćnjak, obilujući najljepšimi i najplemenitijimi voćkama, a gladkimi puteljci izpremrežan, te više perivoju naličan. U njem je i prekrasan vrt i cvietnjak. A sve je to obkoljeno visokim zidom.

Ormuž ima samo jedan trg, oko koga su se poredale ponajviše jednokatne kuće. Ovdje je bila narodna čitaonica, ali je žalibože zaspala. Ormuž ima liepu pučku školu i ukusnu crkvu.

Posebnihi znamenitosti tu ne ima. Sve što je ovdje „gospodsko“, govori njemački, a i oni, koji se zovu rodoljubi, njemčare, a imadu premalo eneržije. Za njemškutare treba zubatih ljudi. Sto put sam se uvjerio, da je njemškutar najgadniji stvor u Slavoniji.

Ormuž odlikuje se još krasnimi vrtovi i voćnjaci. Oko njega prostiru se prekrasno obrađena i plodna polja. U najnovije doba goji se tu i hmelj, a dobro uspjeva.

Glavna cesta vodi prema iztoku, ali se skoro razdvaja, te jedna vodi u Ljutomer, a druga u Središće, Čakovac i Varaždin.

Za četvrt sata bijah u selu Pušencih. Tu uz glavnu cestu, a na povećem potoku štropeću mlinska kolesa. Ni je to običan potočni mlin, već je to krasna jednokatna zidanica, a iz zida joj proviruju dvie gvozdene kuglje, koje nas sjećaju na god. 1848. Te su godine Magjari prodrli ovamo, porobili sela, nalazeća se uz cestu, a iz topova utjerali spomenute dvie kruglje u mlin. U Humu ubili su iz puške najkrasniju djevojku u tamošnjoj okolici, Mariju Mastenovu. Upravo je sirota dielila svojoj malenoj braći sir, a divlji Magjar naperi pušku kroz prozor i pogodi ju u grudi.

U Ormužu zametnu se krvavi boj, a lovci podpališe i podprašiše Magjarom gaće, te moradoše uzmaći i vratiti se u Ugarsku.

Hodajući još četvrt sata glavnom cestom,

krenem na lievo i bijah na Humu. Hum je dugoljasto brdo, protežuće se od sjevera prema jugu, a oko njega su više manje ravna i prekrasna polja. Na najvišem mjestu Huma bjelasa se hram božji i hram prosvjete: liepa kapela sv. Ivana i škola, nikla iz samih vinograda kao Eofrodita iz morske pjene. Hrbtom brda redaju se uz cestu bijele kleti i sgrade, a podno mu iz krasnih i bujnih voćnjaka proviruju čedne slovenske kuće. Pol sata hoda prema posestrimi Hrvatskoj, stere se prostrano ravno polje, evatuće sjenokoše, kojimi se krivuda i ciepa bistra Drava, opredieljujuća, što je hrvatsko, što li slovensko. Iza brze Drave prijazno te gleda prostrana i duga ravnica liepo izorana, marljivo obradjena snažnom mišicom hrvatskom, u kojoj se razštrkala mirna hrvatska sela, iz kojih se iztiću bieli zvonici. Gdjegdje zelene se šume, ostalo je sve obradjeno. Prema jugo-iztoku, u dnu te velebne ravnice, smjestio se Varaždin, od kojega nam kaže dugi drvored put preko Drave u plodno naše Medjumurje. U dnu ove ravnice od iztoka prema zapadu izbuhla se nedogledna povorka gora, te s Dravom uzporedoteče, a najviši joj je vrh Ivančica. Na boku Ivančice bieli se crkvice sv. Duha, a niže nje razbježale su se bijele kućice. Na podnožju Ivančice jesu Ivanci. Sjetih se, kako mi je dječaku otac, vodeći me prvi put u školu, pokazivao Ivančicu, te mi rekao: ono ti je, što se visoko

u gori bieli, sv. Duh, a izpod njega jesu biele kuće. Gledaj dobro, pa ćeš vidjeti, da je sv. Duh biela Hrvatica, koja čuva biele ovce. I ja vidih bielu Hrvaticu i biele ovce.

Pol sata prema iztoku uz obriežje, pritisnulo se selo Obrž i Središće, gdje se je rodio pjesnik Modrinjak. Malo dalje već ti je Medjumurje*) i njegovo prvo selo Trnovci. Svrneš li dalje okom, opaziš glavno mjesto Medjumurja: Čakovac, a pred njim po nas znamenito selo Nedjelište. Od Čakovca dalje ne vidi se ništa do li silne ugarske ravnine, u kojih zahman tražiš biele crkve i gradove. To su same šume, na koje je pala zračna modrina i plavetno nebo. Okrenimo se malo prema sjeveru. Tu je već drugi pitomiji kraj. Tu se uzdižu nizki brežuljci s kojih je ljudska ruka izkrčila hrast i bukvu, pa zasadila plemenitu vinovu lozu i pitomu voćku, a sve to kan da je pod okriljem i zaštitom prebieloga hrama sv. Gjurgja, kamo i Slovenci na dan Male Gospe hodočaste. Ti hrvatski vinogradi vežu se i brate sa slovanskimi, a čim se više prema Ljutomeru steru, tim plemenitijom kapljicom rode. Na zapadu visi se nad gradom Ptujem, „Stari grad“ i mrko gleda u pitomo hrvatsko Zagorje.

Koraknuh još nekoliko put prema sjeverozapadu i puče mi brežuljci opasano krasno i milo polje, kojim su se razišle biele i ukusne

*) Tamošnji Slovenci redko rabe rieč Medjumurje, već rieč Hrvatska.

slovenske zidanice. Srdee mi poskoči i s radosti zakipi, opazivši na zelenoj tratini u hladu pre-raznih voćaka bielu prijaznu kuću, u kojoj ugledah prvo božje svjetlo. Osam koraka pred kućom je krasan vrt. Najbliži su joj susjedi njive, livade, gajevi, dubrave i dva bistra, romoneća potočića, koja se 1000 koraka izpod kuće stiču.

Pohitim prema domu, uvijek pod nogu. Opazi me sestra Anka i doskakuta mi veselo u susret. Najmanji brat, opazivši me s kruške, baci veselo šešir u vis i uze vriskati i klicati: živio! Žena, diete i braća polete mi u susret, izljube me i izrukuju se sa mnom. Otimali se, tko će mi nosit kaput, tko li kovčezić. Stara mati pojavljuje se na pragu, oči joj sinu veseljem, pruži ruke i iz daleka me pozdravljaše. Izljubih si predobru mater, koju posuše suze radostnice. Sjedosmo za stol, a sestra skoči u dvorišće, nahvata pilića i za čas bijahu pečeni pred nami. U to dodje otac iz vinograda. Otvorivši vrata i opazivši me reče: O dobro nam došao! a izvanredno požunac ljutomerščana, digne ga u vis i veseo reče: bog te živi!

Taj dan ni je u našoj kući nitko više radio. Nastao je mojim nenadanim dolazkom obiteljski svetak. Svi bijasmo sretni i izvanredno veseli. Sznadoše rođaci i prijatelji, da sam kod kuće, dodjoše k nam, gdje se veselismo do drugoga dana. Tom prilikom pripoviedalo se o okupaciji Bosne i Hercegovine, uzpirivala se narodna sviest,

budila ljubav za sve, što je slovensko, tumačila se u kratko najnovija iznašašća, medju ostalimi telefon i fonograf, da se seljakom predoči veliki ljudski duh, da im se natukne, što će još nikad mirujući, a uvijek napredujući duh ljudski postići. Čitale se i novine. Nazdravljalo se buditeljem naroda slovenskoga i hrvatskoga, pa i njihovu sjedinjenju.

Ovo se seljačtvo sabralo, ne da se muke napije, jer se tomu dosta otimalo, već da čuje što o ratu i sazna, što u svietu biva, uvjerenom, da će mu onaj koj se medju njimi seljakom rodio, istinu reći. I tom se prilikom opet uvjerih, da si čovjek u našega seljaka može veliko povjerenje steći, samo mu valja od srдца, popularno, slikovito govoriti; a naročito onaj postigne to lako, koji je iz seljačtva niko. A jesi li mu srće predobio, ići će za tobom u vatru i vodu. Ni je istina, da slovenski, a isto tako i hrvatski seljak ne mari u društvu, van jesti i piti, a da sit i napojen ne traži više. Njemu je nada sve mio idejalni užitak, samo mu ga treba prirediti i valjano začiniti. Naš je narod velika, zdrava gradja za sjajnu i slavnu budućnost, iz kojega će nikli geniji, dovesti ga na vrhunac prave sreće, dostojanstva i veličine ljudske: u raj, u kom ne mrzi brat na brata, gdje ne zveči bojno oružje i ne gruva top, ta sramota ovoga svieta, već gdje blistaju uma mačevi svietli, a udaraju u jedan glas sva srća poštena.

I najumniji, najinteligentniji ljudi treba da se medjusobno bodre i sokole na uztrajni rad, treba da si uzpiruju sviest, rodoljublje, koje gasne, ako se zapušta, ako se ne uzpiruje. Svako udruživanje, a naročito ono znanaca i prijatelja rodi dobrimi djeli. Pa zato urekosmo, po običaju slovenskom, u kući moga oca prijateljski sastanak, bratsko ročište u obodu zabavice.

Dne 23. kolovoza donio nam prvi, „dobro jutro“ Božidar, pjesnik, prava slovenska duša, čovjek pun zanosa za rodoljubna i plemenita djela. S. Huma se spustio prijatelj D., jurista, za njim Ivan K., učitelj i gospodja mu. Ni je bilo još devet sati u jutro, a gromko pokuca na vrata pun humora Juraj I., bogoslov. Poslie ovih do-
jašio je Stjepan D., liečnik s medje Medjumurja, a dovezao se kapelan S. iz ljutomerskih vinarada. A pozvasmo i nekoliko seljaka iz okolice, da ih sokolimo, na dobro potičemo.

U bratskom i prijateljskom razgovoru primaklo se brzo podne, došao brzo objed. Moj otac, čovjek od 62 godine, ali svjež na duhu i tielu kao mladić, pozdravi društvo i izrazi, da ga najviše veseli, što vidi rodoljube u svojoj kući. Poslie oca si prosbiorih ja: Mili mi prijatelji! Pohitih u taj divni štajerski raj, da se s vami, predragi moji, naužijem svih lasti i slasti, što ih je u ovom ubavom kraju priroda u toli velikoj mjeri i reć bi razsipno razsula i nasipala. Davno me je vuklo, da pohitim u naručaj mi-

loga mi zavičaja, da si u njegovu krilu razhladim razburjene grudi, koje tol za njim čeznu. A što više, dragi prijatelji, i onaj jaki vez prijateljstva našega, koji naša srдца najnježnijom ljubavi spaja i koji ne mogu ni brda, ni doline, ni široko more prekinuti; koji u nas radja najplemenitija čuvstva, te na žrtve potiče i sprema: uzrokom je, da smo se danas ovdje sakupili. Prijateljstvo takodjer rekoh, to svestrano sudaranje naših srdaca, dovelo me u taj mili mi kraj, da zajedno proboravimo opet po koji sretan trenutak, da se prijateljstvo medju nami još većma uvrieži, čvršći koren uhvati, bujno prolista, procvate i krasnimi plodovi urodi na pro-mak miloj nam domovini, na posvemašnje ujedinenje Hrvatske sa Slovenijom. Živilo dakle prijateljsvo naše!

Nazdravljalo se još u ostalom vatreno domovini, bratskoj slozi medju Slovenci i Hrvati, hrvatsko-slovenskoj zajednici, prvakom hrvatskim i slovenskim. Prijatelj je s medje Medjumurja ganutljivo nazdravio Medjumurju, navadjajući, da je tamo mal ne ugasla hrvatska sviest, da se je narod hrvatstvu mal ne posve odtudjio, te se i sam Magjarom zove. Tužio se, da se i u onih medjumurskih školah, gdje nitko ni magjarski ne zna, mladež bogu moli na magjarskom jeziku, da su učitelji na sploh zadahnuti duhom magjarskim, a tako i župnici*). Konačno

*) Nu ima hvale vrijednih iznimaka.

reče: Braćo i prijatelji! Zavjerimo se ovdje na svetom tlu slovenskom, da ćemo svaki po svojih silah neumorno svakom sgodom nastojati, da se bogato Medjumurje spasi, da se barem duševno s ostalimi Hrvati sjedini. Medjumurje nam se jako svojoj materi odtudjilo, a već je mal ne i ne pozna, klanja se narinutoj maćuhi; ali ipak ni je posve izgubljeno, još je nade i pomoći. U to ime živilo Medjumurje i otreslo se magjarštine krute!

Živilo Medjumurje, uzklikosmo svi, a čaše zveknu muklo, kan da su i one osjetile plač medjumurskoga srдца.

Na tom sastanku uzpirismo si sviest narodnu još više, učvrstismo prijateljstvo, osokolismo se za narodni rad, čeličismo se u narodnoj vjeri i poštenju.

Dne 24. kolovoza odosmo svi na Hum k prijatelju D., juristu — u onu kuću, gdje su prije nekoliko godina roditelji u isti dan slavili zlatni pir, kad im je sin čitao novu misu, te ih vjenčao.

Tu je bilo veselo. Govorilo se, kako je tko mislio i osjećao, bez straha. Svaki je imao svomu stališu nazdraviti. I tako je bilo. Božidar nazdravi pjesničtvu poletnim, upravo pjesničkim, te pjesničtvu dostojnim slovom. D., jurista, nazdravi pravnikom, tim representantom pravice. Mili nam prijatelj D., liečnik, nazdravi liečničtvu i njegovoj znanosti, iztaknuvši njezinu veliku važnost. Kapelan S. reče zdravicu svećenstvu, ja pioni-

rom prošviete: učiteljstvu, a domačina seljačtvu, naglasiv njegovu važnost po kulturni razvitak čovječanstva. Brat mi Fran, slušatelj bečkoga sveučilišta, nazdravi mladeži, poželivši, da stupa, onim putem, koji nam utrše uzkrisitelji naše narodne ideje.

Upravo onda, kad smo pjevali: „Budi zdrava domovina“, stupi u sobu čovjek s ceduljom i preda ju prijatelju D., juristu, na što on skoči i uzklikne: Braćo! U Bosnu me zovu. Mobilizovan sam. I zapjeva junački: „U boj u boj, mač iz toka braćo“, a celo ga društvo gromko poprati. Poslie toga ni je se druga pjesma ni pjevala. Prijatelj D. uztvrđi, da mu je bojno oružje i krvoproliće gnjusno, ali da veselim srcem ide u rat na staroga krvnika Osmanliju i da će rado proliti krv za braću svoju.

Dne 25. kolovoza odoh sa ženom i bratom Franom k sv. Volkangu na Kogu na izpit, gdje je već 1847. sagradjena škola po svih zdravstvenih propisih, a postoji već od godine 1832. Ovomu se izpitu tim više radovah, jer je ova škola svoje vrsti, zajedničko prosvjetno ognjište, gdje se griju srdeca i bistri um slovenske i hrvatske mladeži; ovu bo školu polazi i množina djetce iz Medjumurja.

Nakon dvosatnoga laganoga pješškoga hoda, stigismo visokimi borici, zelenimi livadami, uz velike rodne voćnjake na vrh briega Koga, gdje stoje crkva, škola, plovanija i još nekoliko uku-

snih kuća. Što je god višega zemljišta, sve pokriva vinova loza, a što je niže, to su same šume plemenitih voćaka.

Nigdje u Štajerskoj ne uspieva razna voćka, kao što u ovoj okolini, a i malo gdje se toli pomno i tolikom skrbi njeguje, kao upravo ovdje. Tu mal ne svaki dječak sadi i plemeni voćke, te se u tom sa svojim susjedom, vršnjakom, natječe, a svaki starac ponosom pokazuje na stablo, što no ga je bivši još dječakom zasadio. Vinogradarstvo i voćarstvo jednakom se brigom i ljubavi goji, te je ovdje najglavnijom granom gospodarstva.

S Koga je divan vidik; vidi se liep dio Hrvatske, Medjumurja i ljutomerski vinogradi. U Hrvatskoj vide se Petrijanci, Zelendvor, Vinica; prema sjeveru u Medjumurju Stanetinski vrh, Kozlovčak, kapelica sv. Urbana, Robadje i Presika. Prema Gradcu razabire se u velikoj daljini Kapela, za kojom leže Radinci, gdje je vrelo vode kiseliće.

Izpit se svrši u podne na naše zadovoljstvo. Dosta je, ako napomenem, da je učitelj pravi rodoljub; jer tko je pravi rodoljub, taj vrši svoju dužnost s rodoljublja, a ne zato, da ne izgubi službe. Rodoljublje bo je najstroža i najviša oblast, koja rodoljuba priganja, da vrši savjestno svoju dužnost.

Poslie objeda odputismo se kroz vinograde, šljivike, uz bistra vrela, uz bielu mirisavu heldu,

gdje su se uz put postavile biele breze, te punokose djeve, što no ih nadvisuje tu i tamo tankostruki bor; prava slika krasna mladića u liepom djevojačkom kolu. Diveći se divnomu kraju, kocracismo razkošnom livadom, a za 4 časa bijasmo u dnu drage, gdje nas pozdraviše romoneći valovi bistra potočića, uz koji se s obje strane, kao na počast, poredale guste, pravilno priklaštrene vrbe. Predjismo u hladu vrba tekući potočić i uzkliknusmo: Živila Hrvatska! Stajasmo bo na hrvatskoj zemlji, bijasmo u Medjumurju, a uzhićeni zapjevasmo: „Još Hrvatska nij propala“ tako, da se sakupiše s one strane Slovenci, a s ove Hrvati, radeći koji u vinogradu, koji gdje, da čuju pjesmu, koje ovdje valjda još ni je nitko čuo.

Još nekoliko koraka, pa stadosmo uzlaziti na Stanetinski vrh. Popevši se prilično visoko, posjedasmo, da se odmorimo, ali na bratskoj nam medji stajala još svietina i nepomično gledala za nami. A mi zapjevasmo još jedan put „Još Hrvatska.“ Glasovi pjesme zaplovili dolom, gajem i šumom, te put nebeske vedrine pred kraljevski prestol, da ih čuje pravda božja.

Iz zelenila vinograda, pred kojim bijasmo, pomoli se visok starac, Hrvat. Hrvat stoji, začudjeno nas gleda, ništa ne govori. Pjesma se svršši, a ja starcu nazvah: hvaljen bog, kume! Starac skine šešir, odzdravi, približi nam se i reče: „Ovo je lepa popevka“. Mili vam se, reče

moja žena. „Vugodna je“, reče starac i nastavi: „Tu sam popevku čul jen put u Varaždinu, ne znam, kaj je bilo, popevali su ju na večer po varošu veselo, kaj oni, samo kaj su maširali i zastavu su imeli“. Kad velite, da je lepa i ugodna ova popevka, to ću ju ja, kad se škola započne naučiti djetecu, pa budu ju znala sva vaša djeca, obeća učitelj, a dobroćudni starac uze veselo: „Dobili budu koji škafec mošta više neg navadno, a ne bu se ni moja stara z njih pozabila“, što nas sve nagna u veseli smieh. O dobroćudnosti i zahvalnosti hrvatske! Kad ti se što obeća, ti već snuješ, kako ćeš to naplatiti.

Koracasma cestom, proteglom se hrptom dugoljasta Stanetinskoga vrha, uz zidane i pletene hise, od kojih su se neki utisnuli u brieg, da bolje hlade medjumursku kapljicu. Uz cestu zahman ćeš tražiti šumsko, divlje drvo: svaki prostorić osvojila i na jagmu si otela voćka; jedva ostalo prostora hisovom i kućam. S jedne i druge strane ceste grije se i zori na zlatnom suncu grozd, najveća nada ovdešnjeg seljaka. Svud kraljuje radost, zadovoljstvo. Majka uz koljevku, zibajući svoje zlato, pjeva veselo, dvojnice pastirske prate gojno stado, sluga ijuče, fićuka, puca bičem uz svoje vrance, kola škripe pod teretom priroda, starcu se oj iz srдца diže, djeca vrište i prpošno skaču, sve je zadovoljno, sretno i veselo, jer se naplaćuje vrući znoj i težki trud; sve je tako obrodilo, da već 40 go-

dina toga ni je bilo. Gledajući taj liepi kraj, tu plodnost, te vesele ljude, moraš se obradovati, razbistriti, pa da si i hipohonder.

Na vrh Stanetinskoga vrha zasjeo se, poput kraja na prestolje sjajno, bieli grofovski dvor, odakle mu je vidik velik, divan, preraznolik. Tu sjedi oholo kao Jupiter na Olimpu, kan da je sve drugo izpod njegove veličine. Sa sjevera na počast mu stoje tankovrsi borovi, granate platanane, visoki jablani, božji trnovi, a lipa mu cvieće na podnožje sipa. Sa zapada iztiče se do tri metra visoka kamenita piramida, na spomen Tadeu i Katarini Ferie 1822. Narod pako hoće, da je taj spomenik nekomu psu postavljen. Ne znam odakle to. Sa zapada, pred ulazom dvora, zuje pčele mirisnim cvietnjakom, na kom se prije paslo grofovsko oko. Okvir tomu dvoru jesu krasni vinogradi.

Razkošni taj dvor bio je grofa Zerpaka. Ali Zerpak (Slovenci ga zovu Srpak) znao dobro kočijašiti, Peštom pustoloviti, djevojke varati i novce razsipavati, pa je sve profučkao.

Gdje su prije grofovi častili goste; gdje su bogati stolovi stenjali pod teretom skupociena jela i pila; gdje su grofice u svili šuštile i sjale u nakitu zlata, bisera i dragoga kamenja, i odakle se sjajne na vilenjacić sklizale na sjajne plesove budimpeštanske; gdje se je njegovala sila lovačkih pasa najbolje pasmine: tamo sad triezno živi čedan seljak sa svojom poštenom i vjernom

ženom, tamo se oko preslice okreće liepa Hrvatica, a kuću čuva domaći kudrov: to je danas seljakova grofovija. Prije godinu dana kupio ju je bogati i čestiti seljak Kočevar iz Središća.

Gostoljubiv domaćin pozva nas u kuću, kojoj ponajprije razgledasmo prostorije. Medjutim je vesela domaćica u velikoj sobi priredila groždja, vina, hljeba, mesa i sira, da užije, što se komu mili. Došavši u tu sobu, vrlo nas iznenadi prekrasna knjižnica, smještena u velikom olaštenom ormaru, koji do stropa dosiže. Takove knjižnice sjegurno ne ima nijedan hrvatski seljak, a još manje magjarski. Ova knjižnica bila je grofovske obitelji, pa ju je seljak, kao i ostalo gospodarstvo, kupio. Samo je šteta, što se on ne može njom služiti, jer su djela većinom latinska, dočim su ostala pisana u njemačkom, magjarskom i francezkom jeziku. Prekopasmo sve knjige, ne bi li koju hrvatsku našli. Hvala bogu, evo hrvatske knjige, reče Fran, a to bijaše „Zemljopis od Drag. Seljana 1843.“ To je jedina hrvatska knjiga, a i ta je još dan danas — nerazrezana.

Domaćin prizva nas k stolu, te reče: Milo bi mi bilo, da vas mogu onako pogostiti, kako gostiše ovdje moji predji svoje prijatelje i znance. Primite ovo dobrohotno, jer vam sve od srca nudjam, i veselim se vašemu dolazku. Na taj pozdrav odvratih mu ja: milije nam je vaše čedno gostoljublje, no li grofovska razkoš. A nada sve nam je milo, što ovdje vi, marljivi,

rodoljubivi i poštteni seljak živite, gdje su prije grofovi dangubili i živjeli na račun tuđji. Tako je pravo.

Sunčani žar drktao već na tanahnih oblacih zapada, samo vrhovi zapadnih gorskih velikana sjali su još nebeskim svjetlom, a valovi ljutomerskih vinograda. Medjumurje, velika varaždinska ravan i njezin gorostasni mrki stražar Ivančica, disali su večernji blagi hladak. I mi tad bijasmo na vrhu. Koga kod škole, gledajué Dravu, kako se na iztok žuri i diveći se oprostaju sunca.

Vraćajući se kući, zamračismo u šumi Hrašćici. Sve bijaše mirno i tiho, samo kadkad zašušti po koja sovurina, spremajući se na noćni lov, a da sazna, gdje su joj drugarice, gdje li rodjaci, oglasi se kobnim glasom: ui, ui, ui, na što se ču glas: cuvik, cuvik, cuvik, pronicući plašljivici kosti.

Čudno nas obuze čuvstvo u toj gustoj šumi visokih bora i starodrevnih hrastova, gdje ne vidjesmo ni jedan drugoga. Izvan šume začu se umiljati glas pjevajuće slovenske djevice, tamo od šume odjekivalo ijukanje veselih momaka, koji se na taj način po običaju dozivlju.

Nebo zasja sjajnom mjesečinom, putevi nam se ukažu, sela pojave, u mjesečini zabieli se humska crkva i otčeva kuća, gdje nas jedva dočekali.

Dva dana iza toga osvanu dragotan dan.

Nebo bilo vedro i čisto kao djevičanski san. Lagodan i mirisan zrak treptio je nad veličanstvenom prirodom. Draguljem blistala rodna njiva i zelen travnik, a veselo se društvo spremilo na put u Jeruzalem, da se naužije bajne razkoši štajerskoga raja; jer tko ni je bio u Jeruzalemu, ni je vidio štajerskoga raja. Odputi se društvo u onaj ubavi kraj, gdje su pjevačice vile zanjihale i pobratile se s kraljem lirskih pjesnika, gdje su vile krunisale Stanka Vraza. U toj sretnoj družbi bio je moj otac, moja supruga, prijatelj Gjuro, moj brat Fran i ja. Ostavivši prag roditeljski udarismo krasnim Krčevinami, mojim rodnim selom. Pratio nas svuda zuj pčela radilica, berućih sladki med na prostranom moru miomirisne helde, a u zraku kruženje sokolova kulskih.

Krčevine osebujno je mjesto. Polje je to dosta prostrano, ali vrlo krasno, obkoljeno s jugo-zapada Humon, sa zapada vinorodnim. Vinskim vrhom, sa sjevero-zapada brebrovničkim brežuljci, a na ostalih stranah na medji mu stoje uvijek zeleni borici, bijeli brezici i hrastici. Ubavu tu ravan presieca na sjevero-zapadnom prikrajku liepa cesta, vodeća iz Ormuža k sv. Nikoli, a duljinom od jugo-iztoka prema sjevero-zapadu razpolovljuje ju druga cesta, koja se s navedenom križa.

Šestnaest krasnih na isti način sagradjenih kuća razštrkalo se Krčevinami, ne obazirućí se nimalo na cestu, te kan da jedna za drugu ni

ne haje, kan da družtvenosti ni ne poznadu. Svaka je kuća tako rekuć u voćaru, u središtu gospodareva zemljišta, oko koje steru se njive i livade; svaka ti je kao ljetni dvorac.

Prešavši taj mali raj u velikom raju, spustismo se u prijatnu brebrovničku dolinu, gdje vidiš u nizini uz cestu liepe kuće i voćare, a u visini počimaju ljutomerski vinogradi, sloveći sa svoje sladke kapljice na daleko. Da se odmorimo i okriepimo ljutomerskom zlatnom kapljicom, koju možeš i na tašte piti, zakrenusmo na desno, te dodjosmo malo dublje u vrh Brebrovnik, gdje škrinuše otčevi ključ, otvori se pivnica, a otac navuče iz onoga pljesnivoga starca, na kom, kako no se veli, stari maćak sjedi.

Pripeklo žarko sunašće, razplinulo se biserje trave, razplinuo se i jutarnji miris uzduha, koji zatrepiti vrućinom. Vinogradaru nadimale se grudi, zasjalo mu oko nadom, uzvinulo mu se k nebu, a na ustnah ću mu se šapat: Ako bog dade, naplatit će se trud. Naše družtvance ostavi mračnu pivnicu, a stari naš otac uze na put vina, veleći: vruće je, biti ćemo žedni, a u cijeloj okolici ne ima krčme. Sve nas zadahnula blažena sreća, zadovoljstvo. Misli su tekle brzo i lako, mašta nabujila, a usta postala sborna: rajska okolica preporodi nas blaženim životom. Razmatrajući pitome brežuljke i njihovu prebogatu raznolikost, reče mi suprug: Divan je to kraj — jedino ime „štajerski raj“, kako no ga prozvaao

Stanko Vraz i neki Niemei, dolikuje mu. Ni je čudo, što je Vraz bio pjesnikom i što je sviet ovdje toli krasan, čist, prijazan, blage čudi i uvijek veseo. Tko da se ovdje izopači, u tom svetčanom, punom milinja, čara i dražesti, kraju?! Al sad istom vidim i osjećam, što je ljepota prirode, završi ona. Čas stojasmo, čas koracasma lagano, jer se teško razstajasmo sa svakim novim predielom. Postajasmo i pred kućami, koje su liepe Slovenke obielile, a po svih prozorih ponamjestile prekrasna i najvećom njegom njegovana cvieća. Oko kuće sve je liepo pospremljeno, sve u najljepšem i ukusnom redu. Moja supruga htjela, da vidi, kako je u sobi, pa s toga zavirila u sobu; ali eto pred nas stupi mila domaćica te reče: Naj grejo notri, če im se rači. Oni su menda D. gospa. Jesam, odvрати supruga i nastavi: sve vam je oko kuće tako čisto, kako će istom onda biti u sobi? I mi udjosmo. U sobi sve prečisto. Čedno je orahovo pokućtvo liepo ponamješteno, nigdje prašine. Postelje čiste i visoke, a na stienah redaju se slike raznih svetaca.

Razgledavajući sobu, donese malo, blago djevojče kitu cvieća i preda ju mojoj supruzi. Gospodarica izvadi dobra sira i kruha i ponudi nam ga. Ovdje bo je običaj, da se svakomu, tko u kuću dodje, ponudi, ako ništa drugo, to kruh, dočim gospodarica svojim poznankam i na razstanku kruha na put daje, pa makar ga i ove kod kuće više imale.

Štograd prodjosmo kuća, svuda jednako, svuda na prozorih cvieće, a pred kućom ili uz nju poseban cvietnjak, pa bila u kući djevojka ili stara baka, bilo djetce ili ne, bila kuća najbogatija ili najsiromašnija. Da ne vidiš drugo van te šarene cvietnjake i na prozorih cvieće, mogao bi pogoditi, kakav je ovdje narod — da su djevojke mile poput golubica, da tu običnih seljanka ni ne ima.

Uzklknem s Vrazom:

„Oj krasan si krasan
ti moj zavičaju!
Kakve u tebi, nigdje
ruže ne čvietaju!
Čini se, da Bog te
stvori, kraju ljubljeni!
Da jadnu Slovincu
vrati raj izgubljen.“

Raj će Slovincu ovaj ostat. Oteti mu ga više nitko ne će, a izgubljeni će mu se povratit. Zora nade već nam rudi, a prosvjeta rodi slobodu. Što biti mora, biti će.

Hajdemo dalje, reče otae. Od dražestna prizora eto dražestniji: eno prijazne kuće, pred njom cvate modro, bijelo i crveno cvieće, ogradjeno u luk povinutim šibjem. Uz cestu vije se brajdami stari trs, a vršne mu se mladice grle s granjem jabuke. Uz trs prislonio se mlad stasit momak. Desnicom uhvatio se visoko za trs, lievu nogu

nehajno prekrstio, oko mu radošću sieva, rume-
nilo mu licem struji, ustne obliču mu radostan
smiešak. Čeka plavokosu djevicu, koja će mu uz
put proći. Stoji, čeka, upire oči u daljinu drvore-
da rodnih voćaka, a stidno, reć bi plaho, oba-
zire se na prag kuće svoje, bojeći se valjda, da
ga mati ne opazi.

Na cesti drvoreda ne vidi se nitko, ali začu
se tol nježan, tol dražestan poluglasni glas: „Sem
Slovenka deklica,“ a u tren stvori se vesela dje-
vica, noseć vrč hladne vode. I tu se sjetih Vra-
zovih rieči:

„Tko nij' slušao njeni'
pjesama ljubezni',
Nij' ljubavi ćutio
razblude, boljezni.“

Stoji momak mirno u zelenilu brajda. Smje-
šta se inako, a približuje mu se rumenbiela vila,
bliža mu se, a pjesma joj umire, pogled joj svuda
prše kao laka lastavica, kao misli bistre. Naleti
i na zelene brajde, odkale ju pozdravlja sveti
šapat: Lenčika! Lenčika mili glas razumi. Noga
ju sama k pozdravu ponese, a ustua sama šapnu:
Franjo! Što je šaputalo dvojé sretnih, što je osje-
ćalo, to znade svaki, kog je zahvatila striela
Lelja.

Lenčika posegne kroz brajde, ubere crveni
cvietak, poljubi ga, zatakne ga Franji za šešir,
pa mu ga naheri na ponosnu glavu. Franjo joj

stisne ruku, a Lenčika odskakuta dalje cestom, a vinogradom razliegao se glas još dražestnije, još milije: „Po jezeru bliz Triglava.“

Vidjesmo raj i u raj u blažene dvie duše, koje nam milu probudiše spomen.

Ne zaustavljajmo se toliko, hajdemo dalje, da vidimo ljepši kraj, opominjaše nas otac. Hodasmo bo tri sata, što mogosmo za jedan sat proći.

Eno brežuljka za vinovu lozu prenizka, a prestrma, da se plugom ore. Kopa ga marljivi narod. Poredao se čist i uredan u red tako, da liepa djevojka uz snažna momka stoji; jer djevojci je treba pomoći muža. Svaki par zasieca motikom do toporišta u strmi brieg u isti tren tako, da motika uz motiku pada, koje obojica prema svojim silam potežu, pa lome i okreću omašnu grud u. Narod se kupa u znoju sa žege i rada, ali je ipak veseo. Šali se i natječe dosjetkama, sad pripovieda ovaj sad onaj.

Stigli težaci na vrh. Lupaju motikom o motiku otresajući prihvaćenu zemlju, da dolinom ječi i ozvanja. Da se odpočinu, skićili su se u hrpu i zapjevali u sboru, a povjetarce nosi im na tanahnih krilih pjesmu čarnim krajem.

Tako obavlja ovdje Slovenac svaki posao. Kosi li? pjeva; kopa li? pjeva; žanje li? pjeva. Na rad ide pjevajući i s posla se pjevajući vraća. Piruje li, bez glasbe i pjesme ni je; pritisne li ga ljuta tuga i nevolja; smrt li mu čija para meko srdce: pjeva pjesmu žalostinku il se crkve-

nom tješi. Ništa mu ni je pretežno, sve mu je igra; jer mu djelo zasladjuje veselost, dosjetljivost, dobroćudnot, pjesma.

Idući sve više uzbrdice otvori nam se zjalo Babjega klanjca. Uzak je, a dubok i jako strm. Ovdje su Slovenke, a na čelu im Filipić, potukle magjarsku razbojničku četū, koja je ovamo iz Lendave došla, da robi.

Zazvonilo podne visoko na brdu, na koje se upravo uzpinjati uzesmo. Miloglasni, moleći i drkćući glas zvona prekinu svaki posao u svoj okolini. Starac slomljenih grudi otkriva si celavu glavu, tielo privija k zemlji, tamni pogled upire u zemlju, moleći se višnjemu stvoreu, znajući da mu je podne života već davno odzvonilo.

Starica sklapa uvele ruke, diže ih prema onomu, komu se moli; sad ih obara, sad ih na grudi pritište i zirka skrušeno na sveti hram, odkale ju zvono na molitvu zove. Majka krsti čedo si nejačko u povelju svojom rukom. Moli se skrušeno, očiju s djeteta ne skida. Moli se mladić, moli se i djevojka, a živ im pogled leti u bijeli, daleki svijet.

Zvoni milo u Jeruzalemu zvono, odzvanja mu iz daljine iza brežuljaka i dolinica sv. Nikola. Ječi i zvonu zvono u Svetinjah, pozdrav boga iz Ljutomera se čuje. Zvone zvona skladno u sboru, čuješ im sbor, čuješ svako napose. Tamo u rav-nini murskoj kod svetoga Križa zaječilo je zvono, da bude sbor veličajniji. Čuju se blaga zvona od

Mure i Drave. Skladna je ta sveta glasba, drkée od brda do brda; pronosi se celim krajem i prati molitvu pobožna puka u vedrinu gori. Umuknuše redom zvona, umuknu i sav kraj, svetčana zavlada svuda tišina.

Uzpinjajući se na brieg Jeruzalem, naprezasmo se silno, jer je vrlo strm. Stigosmo u serdce, na vrhunac ljutomerskih gorica, gdje stoji biela kapela sv. Ane, spadajuća u župu sv. Miklaša. Uz crkvicu razgranila se stara sveta nam lipa, a malo dalje pred glavnim ulazom crkvice sile u vis tri mlade njezine sestrice, a na istočnoj strani stoje tri krasne zidanice. Tu nam se otvori sav veličanstveni štajerski raj, a iza njega na sve četiri strane puče nam velební vidik.

Motreći s Jeruzalema pravi taj raj, čini ti se, da si na nekom vilinskom otoku, koji u zraku pliva. Sve je veličanstveno, dragotno, dražestno i milo.

Nebrojeni brežuljci prerazne veličine i svih mogućih oblika naliče ti uzburkanu moru, iz kog ne niče užas i groza, već mir i dražest. Svi su volovi toga rajskoga mora tol pitomi, tol pomno uredjeni, a nakićeni krasnimi dvorci i gradići, kan da su ih namiele vile. Gdje je god ljepši, ugledniji i prikladniji vrh, tu je nikla biela crkva ili dvor. A gdje je hram božji, tamo je i krasnih kuća i vila.

„Gledaj oko sebe
u dole cvatuće:

Po njih razstrešene
liepe biele kuće“ ;

„A po brdih crkve,
dvore sa gradići,
Kô gljive u šumi
što ih vidiš nići“.

Izmedju brežuljaka vijugaju se uzke cvatuće doline i dolinice ili kotline, gdje se biele raztresene kuće, a rodi razno božje žito i plemenito voće. Cieli je široki i daleki kraj jedan nedogledni vinograd. Divlju šumu, zapuštenu zemlju tu badava tražiš.

Zakrili sad očima od Mure, kojoj se bistri valovi blište o sunčanu sjaju, zatoči prema iztoku uz medju Medjumurja, a dalje uz vijugavu Dravu, koju dobro vidiš, pa preleti hiljadu vinorodnih brežuljaka i obišao si tol slavljeni štajerski raj. Divotno ga je odavle gledati i s toga, što s istoga mjesta motriš dvie posestrime: Dravu i Muru.

A sad okom još pošeći i zaredaj na zapad; tamo te najviše srdce vodi. Eno brežuljak, reć bi pušci na dohvatu, zelenilom bogat, al ga ipak Plešivicom zovu. Vini se dalje, ali ne idi daleko, samo pol sata obična hoda. Tu ostaj dugo, tu najsvetije je mjesto štajerskoga raja: jednako sveto Slovencu i Hrvat. Dosta ti rekoh; ti već znadeš, da to mjesto Čerovskim vrhom zovu, da Vraza to je rodno mjesto. Odavle sad dalje se odputi — ovamo navratit ćemo se jošte. Preleti

valove vinograda, jer ih izbrojit ni je moći. Daleko gdje ti briegovi vidik zatvaraju, Pohorje se neba dotiče, a dalje na lievo uzpela se strma Rogačka gora.

Prema sjevero-zapadu, u velikoj daljini na vrhu Kapele u modrini zračnoj bieli se crkva. Kreni još malo desno, a jesi li oštroid, zirni još dalje. Daleko, da jedva vidiš, uzpinje se Vildunska i Gradačka gora, gdje se više ne čuje slovenska rieč, jer:

„Vrag tu uguši Slavi djecu u koljevci —

Pre neg zapievaše slavskog jutra pievci“.

Povrati se sada na svoje mjesto i prema sjeveru se okreni. Željezne dveri ni su ti dalje od Plešivice. Za njimi podigo se brežuljak Kamenšćak, zakrivajući prijazni Ljutomer u koji je pol sata hoda. Dalje prema Muri do Radgone pruža ti se ravno mursko polje, koje Vraz prekrasnih konja radi Tesalijom nazva. I tu je narod čil, pošten i bogat, sela krasna, polja rodna, livade cvatuće. Slovenci živući u tom polju zovu se Poljanci, a ostali po brdskih krajevih Gorenci. Za Ljutomerom stere se nedogledna ugarska ravnina, u kojoj se vidi i Lendva. Na iztoku, a nedaleko odavle, pruža se Slamnjak, a od svih brda najviše se podiglo Robadje, poljepšano krasnim zidanicami. Tu raste najplemenitije medjumursko vino, koje se ne razlikuje od ljutomerskoga. Ovamo bliže je Gomila, blizu nje u nizini sv. Nikola, a dalje na briegu sv. Wolfgang.

Iza Drave vidi se Varaždin, a dalje Kalničke gore, bliže na desno Ivančica.

Poslie, kako smo razgledali to veliko, prostrano obzorje, sjeli smo pod lipu i okriepili se vinom i pecivom, kojom se zgodom sjetismo svih slavni^h muževa, koji se rodiše u tom divotnom kraju. Poslie spustismo se na zapad prema Cerovcu na Vrazov dom.

Na prijaznom brežuljku medju vinogradu stoji na zelenom s^agu u hladu preraznih, najplemenitijih voćaka liepa jednokatna Vrazova kuća, koju ovija vienac vinove loze. Pred ulazom kuće razcevala su se dva oleandra, a uz svaki zeleni se limuna. Pred ulazom razgranio se hladovit orah, pod kojim stoji velik stol. Deset koraka pred kućom ogradjen je liep vrt, pun mirisna cvieća i liepa povrća; obkoliše ga voćke. Za kućom smještene su gospodarske sgrade. Na južnoj i sjevernoj strani vije se vinova loza i peče se na žarkom suncu zlatno groždje. Od podnožja vinograda stere se uz Svetinje prema Ormužu dragotna dolina. Na zapadnoj je strani plodna njiva, a pod njom zeleni se dubrava, iz koje dopriče „Glasovi iz dubrave žerovinske.“ Uz kuću vodi cesta. Susjeda posve blizu ne ima.

Pod orahom nadjosmo staru odeblju, a još čvrstu ženu: supругu Josipa Vraza (Stankova brata): Starica se našem dolazku vrlo obradova i odmah nam ponudi, da sjednemo oko stola pod orahom, te zametne s nami razgovor o Stanku.

„Oh sjećam se ja Stanka! Čini mi se, kan da sam ga jučer vidjela, gdje po dubravah i dolinah hoda knjigom, papirom i olovkom u ruci; bog mu daj pokoj, reče sažaljivo starica i poliše ju suze. Jecajuća starica izmami malo ne i nam suzu. Umiriv se malo starica, nastavi: „Svi stari ljudi, žene i muževi dobro se još sjećaju Stanka, kojega su toli obljubili, da ni mati ne može više rodjeno si diete obljubiti. Njega je sve volilo, jer je i on svakoga jednako ljubio. On se je jednako ljubezno razgovarao s prosjakom, kao i s gospodinom. S djetcom se je veselio i igrao kao diete, s odraslimi se bavio kao čovjek. Njemu je biō svaki jednak, samo neka je bio pošten čovjek a pravi Slovenac. Mogao bi još i danas živjeti, ali koga bog voli, brzo ga k sebi pozove“, zaključi starica.

U to donese iz kuće ovisoka, jedra i rumena djevojka rujna vinca, te nas prijazno pozdravi i reče, da je ona kći naše starice. Ljubezno i pozudano nas zapita, bude li se u istinu u njihovu kuću uzidala mramorna ploča u spomen njezinu stricu Stanku. Ja joj odgovorih, da to i hrvatski rodoljubi namjeravaju i da će to sigurno i izvesti. To nas jako veseli, doda djevojka. Ako bog dade, biti će ovdje takva svetčanost, kakve ovaj kraj još ni je vidio, reknem joj ja. Na to dodje i sin naše starice i donese nam razna prekrasna voća, kakva ne ima svaki voćnjak. On je jedini sin starice, koja ima pet kćeri. Srednjega je uzrasta, zdrav, jedar i crven momak od 23 godine.

Vrlo je darovit, domišljat, čudi umiljate i vesele, a rado govori o slovenstvu i hrvatstvu. Svršio je dva razreda realke, a bio uvijek prvi; čita mnogo. Knjiga daje mu poznati slovenski rodoljub Lapajne, učitelj. Pripoviedao nam je, koli mu je žao, što ni je mogao nauka svršiti, jer da mu ni je otac Josip dopustio, koji ni je htio, da mu sin ode u sviet, a kuća da tim izgubi Vrazovo ime. Da si rodnoj kući spasi ime, vrati se iz škole na otčevo ognjište.

Zapitavši staricu gdje je gospodar, odgovori mi blaga starica: „Njega ne ima. Zakopali smo ga. Umro je 21. lipnja prošle godine.“ Na te rieči Vrazovi umukoše — umukosmo i mi. Tužaljiv muk prekinem ja primjetivši: dakle su oba Stankova brata mrtva! A je li njihova sestra Anka još živa, zapita brat Fran. „Ona je još jedina živa, ali već kao diete — često ni ne zna, što radi“, odgovori starica.

„Sad ste se već malo razhladili, pa izvolite u sobu“, ponudi nam Vrazovka. „Izvolite gori, izvolite“, reče nam i kći joj Barika. I odvedoše nas skalinami u prvi sprat u prostranu i ukusnu sobu, gdje stoji ovelik okrugao stol, a na njem počiva živ Stanko, čista njegova duša: njegova krasno vezana djela. U jednom kutu stoji klinčanica, a uz stiene olašteni ormari. U ormaru staklenih vrata stoje Stankove latinske, francezke i njemačke knjige. Na nekih se je podpisao: „Frasov.“ Stupivši u tu sobu, gdje je Stanko sa-

kupljao gostove, gdje se s vilami razgovarao, tugovao i radovao: preleti nas sveto poštovanje naprama toj kući i obitelji, prićini nam se, kan da duh Stankov ovdje obilazi.

Posjedasmo oko stola, a mladi Vraz primi Stankova djela, podiže ih, te malo drhćućim glasom proslavi: „Moga strica Stanka ne ima. Kosti njegove mirno počivaju medju braćom našom u bielom Zagrebu. Ali duh njegov živi u narodu slovenskom i hrvatskom i ovdje medju nami. (Položi Vrazova djela na stol, ali ih za čas opet podigne.) Ovdje, gdje je moj slavni stric pozdravljao rodoljubne goste, pozdravljam ja Vas, a prijazno vas dočekao Stankov duh!“ Zatim položi knjige na stol. Te su nas rieči vrlo iznenadile i dirnule.

Za čas bio je gostoljubni stol pun jela i vina. Vraz izvadi iz ormara majoliku (vrč, dobrodošlica), iz koje je pio slavni Stanko i koja je pravljena 1691. Napuni ju vinom i nazdravivši nam zdravicu, preda nam ju. Nićim nas ne bi mogao toliko obradovati, koli tom obiteljskom i narodnom svetinjom. Od sad ni smo htjeli iz druge piti, van iz majolike, koja je redom putovala od jednoga do drugoga Vrazu na slavnu spomen.

Franjo uze majoliku usta i reče:

„Predragi moji! U ovom svetom hramu, gdje je toliko put bivao slavni pjesnik Stanko, ćutim sada, kao da lebdi njegov genij nad nami,

kao da nas potiče na neumorni rad za narod svoj. Doista on je ljubio svoj narod i sve sile posvetio samo njemu. Ni je on mario za blago i bogatstvo. Najveće blago bijaše mu srdce pjesničko, a i njega je darovao svomu narodu. Pa kako da nas onda ne obuzimlju plemenita čuvstva i osjećaji, kad bivamo ondje, gdje se rodi taj ljubimac naroda. Kako živo mi dolaze na um sve one velike borbe pjesnikove za ideal, njegovo trnjem posuto življenje; a što više, evo leže pred nami njegova djela, taj neprocienljivi biser, najveći plod lirike. Kako odišu pjesme njegove najnježnijom ljubavi za rod svoj, kako ga slavi i diže nebu pod oblake, a pjevanje kćerih njegovih prisposoblja pjevanjem nebeskih sborova. On je ovjekovječio narod svoj, a zahvalni narod suzneroni na grobu njegovu. Da, umro je Stanko, ali duh njegov živi još u narodu i živjeti će na vieke. Doista stekao si je neumrlost. Ime njegovo ubilježeno je zlatnimi pismeni u zviezde, koje će i potomstvu sjati. Ja nazdravljam, dragi moji, uspomeni toga velikoga muža i njegovu imenu, koje će slovjeti dok bude svieta i vieka“. Suzeradostnice zatitraše nećaku Vrazovu u oku, što se njegov stric toliko slavi.

Vraz nam je zatim pripoviedao o svetčanosti, što no ju slovenski rodoljubi prirediše na Vrazovu domu dne 30. lipnja 1878. na rodjendan neumrloga Stanka. Tu se sakupiše rodoljubi i rodoljubke iz Ljutomera i Ormuža. Bilo ih je 14

osim susjeda i rodbine. Na čelu proslave Stankova rođendana bio je poznati i prevriedni slovenski rodoljub g. Lapajne. Rodoljubno društvo nakitilo je granati orah pred kućom evatućim granjem lipovim, koje je svoj blagi miris sipalo na uspomenu Stankova rođendana. Plemenita zabava započela je u podne, a trajala do pozne noći. G. Lapajne nazdravio je zaneseno uspomeni Stanka, govorio njegov životopis i crtao rad i zasluge njegove; svi prisutnici slušali su ga trnuti. Svirali su tu i domaći mladi glasbenici. Skromna svetčanost pretvori se besjedami, svirkom i gruvanjem mužara reć bi u narodnu svetčanost. Oko Vrazove kuće sakupila se sila svieta iz okolice. Pohrlilo je ovamo staro i mlado, muško i žensko, te tiho i mirno slušalo govornike, a kad bi govornik svršio zaorio bi na daleko oko stolova gromoviti „slava mu“ iz stotine grla, što je popratila i narodna svirka, a glasovi „slave“ razliegali se dubravom žerovinskom.

Kad smo već kanili na put krenuti, zapitam Vraza, gdje je sada Stankova sestra Anka, a on mi odgovori, da je u Stročjoj vesi kod sina si Moharića.*) Pripoviedahu nam, da je starica sa starosti već tako iznemogla, da je često kao diete. Stara Vrazovka reče nam: „Jednom je starica (Anka Moharićka) uzela mlieka, ulijala ga

---

*) Za stalno udata za Moharića, te ne staje one dvojbe u V. dielu Vrazovih djela, str. VI., gdje se veli: (Moharić ili Moherić).

na ognjište, a u tavu stavila drva, da kuha mlieko (dakle obratno). U tom je poslu čudno nakretala glavu i nešto nasluškiivala. Opazivši ju ukućani, zapitaše ju začudjeni, što radi. Starica zabrinuta odgovori: „Kuham djetetu mlieko. Zar ne čujete, kako diete plače? . . . Gladno je. Čujte — čujte! Plače!“ Dočim ni je nitko ništa čuo, a djeteta ni je ni u kući bilo. Starica nam još reče, da se što takva u njihovoj obitelji u velikoj starosti već pojavilo.

Dva sata na Vrazovu domu minu nam kao čas, jer nam bijahu ugodna i prava okriepa duše naše. Vrazov nas duh osokoli i napuni nadom i ponosom — u idealizmu nas ukriepi. Oprostismo se s ljubeznimi ljudmi, a Barika darova nas krasnim cviećem iz svoga cvietnjaka. „Posjetite nas skoro opet“, bile su posljednje rieči starice.

Blaženi putovasmo svetinjskom dolinom, kao pobožni hodočastnik iz Jerusolima. Tako dodjosmo do podnožja briega, s kojega gleda na široko i daleko crkva Svetinje. Tu zavijemo na lievo uz brieg, a za nekoliko časa bijasmo kod crkve, od koje je u Hrvatsku prekrasan pogled.

Spuštajući se nizbrdice prema iztoku, opazismo na obronku brežuljka pod vinogradom kameni spomenik Kautzhammeru, u koji je uklesan njemački napis, kažući da se je Kautzhammer rodio u Ugarskoj, a došao u Ormuž ubog, a nakon osam godina kupio je već to krasno ima-

nje, a bio je kleti neprijatelj slovenstvu, te ultranjemškutar. Na boku spomenika napisala mu neka slovenska duša: „To je slovenska zemlja! Zakaj slovenski ne pišeš?! Sram te bodi Magjar! Sramcta, da tisti, ki se pritepe iz magjarske puščave in se tukaj od slovenskoga kruha preživi, se tukaj se svojo nemščino šopiri!“

Liepimi dolinami uz nebrojni mrmljajući sbor zrikavaca, a uz jasni glas slovenske pjesme prispjesmo pod večer na mile Krčevine, sjećajući se najmilijih trenutaka svoga života.

Dne 30. kolovoza odosmo isti, noseći dva krasna vienca, k sv. Nikoli, da posjetimo grob pjesnika Modrinjaka, representanta ideje slavenstva u južnoj Štajerskoj. Za jedan sat hoda stigismo k sv. Nikoli, gdje je Modrinjak župnikovao i gdje sada mirno počiva. U sv. Nikoli pričekava nas prijatelj Vjekoslav, koji nam je to dan prije i obrekao.

Stupivši u tiho polje, iznenadi nas sviež krasan vienac pitoma cvieća na kamenitom spomeniku, pod kojim počivaju kosti pjesnika, koji je u ovom kraju prvi slovenski zapjevao. Ti si, Vjekoslave, ovjenčao spomenik, a obsipao grob cviećem, klikosmo radostno, a on odgovori: „Ni sam ga ja nakitio, već ovdješnje djevojke, koje sam ja na to nagovorio. Vidite gospodjo, kako liepo pletu naše krasotice vience; zar ne, da je ukusan“, reče Vjekoslav mojoj supruzi. Živio, Vjekoslave, zajedno s djevojkami, uzklikosmo mu mi.

U to dodje neki starac i upita nas, zašto da nakitismo Modrinjaku grob. Odgovorismo starcu, da mu s toga nakitismo grob, jer je bio pravi Slovenac, koji se je prvi ondje borio za slovenštinu i bio vjeran sin svojoj domovini; jer je bio uman čovjek i pjesnik.

Za tim je Fran deklamovao prve stihove Modrinjakove pjesme, što ju je spjevao 1813. Evo pjesme:

Amico Zvetkoni.

Zadnji človek je na sveti,
Ki svoj rod za nič drži:
Zapstonj so mu rožni cveti;
Njemu nikaj ne diši.

V nadrah maternih se zhrani,
V njenoj reji se zredi;
Mačeho oslěpno brani,
Mater pa za nič drži.

Erjav kakti Judaš bódi!
Naj te pes za plotom je!
Med Slovence naj nehodi,
Ki je prav Slovenac né! —

I tako se čedna naša svetčanost svrší. —

Kod sv. Nikole župnikovao je dični Luka Sokolić, rodom Dalmatinac, od god. 1667. pa do 1683. Bio je oženjen prije nego li se je zapopio.

Pred crkvom sv. Nikole stoji grobnica, a u njoj velika gvozdена ploča na kojoj se sjaju

zlatna pismena, koja moram zabilježiti. Evo ih: „Erde von mir gebaut, du gabst mir Brod darum. Und Brod erhielt mir das Leben. Was ist nun billiger, als dir mein Fleisch dafür zu geben?“

Nedaleko crkve je vrelo o kom stare bake čudno čudo kažu: U dnu vrela leži grozna glavurda zmaja, a rep mu siže pod veliki žrtvenik sv. Nikole. (To je razmak od preko 600 koraka.) Kad se samo najmanje makne, uzmuti se vrelo, a pucaju crkvene stiene. Mogao bi ga iztjerati crne škole djak, ali bi se porušila crkva.

Tom prigodom spominjem zanimivije crtice o zmaju, što no mi ih je kazivao rodoljub i poštenjak g. Petar Skuhala, kapelan kod sv. Nikole:

U Murskom polju stere se selo Mota. Kod toga sela pružaju se uz Muru livade i njive, a zovu se Budina. Uz ove pružaju se druge imenom Meka. U Budini je struga, dolazeća iz Mure u kojoj je neka jama. Stariji ljudi, a osobito stare žene, živo pripoviedaju kako je u Budini, a u rečenoj jami bio grozan zmaj (pozoj). Narod pripovieda: Nekoga dana, a tomu je već davno, to ne pamte ni najstariji ljudi, pojavi se u Budini kod jame „djak crne škole“ s velikom knjigom, da molitvom iztjera zmaja. Tri je dana neprestano, hodajuć oko jame knjigom u ruci, molio, da iztjera zmaja. Treći dan molio je još sabranije, hodajući nemirno i sve brže. Ali na jednom uzburka se voda i potrese se sva okolica, a iz valova proviri orijaška i grozna zmijska

glava. „Crne škole djak“ priskoči i udari ju knjigom po glavi. Zmija uroni i izčezne, a voda se burkala strašno. „Crne škole djak“ moli iz debele knjige hodajući uznemiren. Iz uzbjesnjele vode pokaže se crvena konjska glava. Djak priskoči i udari konja knjigom dva put po čelu, a konj zaroni i ne stane ga. Djak sabra sve sile i moli iz crne knjige, da iztjera zmaja. Treći put pokaže se crven konj i skoči iz jame na brieg. Djak skoči pred njega i udari ga tri put knjigom po čelu i tim ga ukroti, pa mu baci uzdu na glavu i posjede ga. Krilonog se konj strielovito digne u oblake, nebo potamni, podiže se ljuta oluja, pognашe se biesne munje, zaori tutanj groma nebom i ravnicom, potrese se Mura, s neba poleti strašan led, zahuji divlji vjetar, prigiblju se i ruše stoljetni dubovi, ruše se krovovi, a oblaci crni ponesu zmaja u podobi konja na iztok. Kudgod je jašio, svud ga ista pratila groza. Uminu zmaj u oblacih, umuknuo vihar i grom, umirilo se nebo.

Na iztoku djak zaustavio zmaja, pa ga ubija. Silan se narod shrpio oko njega, svaki traži komadić zmaja. Djak sasjekao zmaja na komadiće i razprodao ga skupo iztočnjakom, koji ga raznjeli na jagmu, da ga nose pod jezici. Jagmiše se jer ga riedko vide, jer im bez njega ne ima života. Tolika je tamo žega, da ju mogu samo onda podnositi, kad nose komadić zmajeva mesa pod jezikom.

Razprodavši djak meso zmaja, legne, da spava. Pod glavu stavi si brezovu metlu, a probudivši se, nadje se na onom mjestu, odkale se je na put dao — nadje se u Budini.

Marljivost ondješnjega naroda kanim ovim predočiti:

Kad kukuruza nikne i potjera po koji list, a blaga ju kišica orosi, vidiš ciele redove radinih mladića i djevojaka, kako se s raznih vrhova motikami o ramenu spuštaju u doline, gdje radostno prijatelj prijatelja, znanac znanca, prijateljica prijateljicu pozdravlja. Neki veseo duh prati ih sve. Dosjetljivci takme se dosjetkama, donose s raznih vrhova i dolina novosti. Prevejanci kratkočase društvo ljubovnim i sgodami i nesgodami. Kad je šale dosta, zapjevaju viek vesele djevojke, mužki glasovi zaore, te se dolinom razlieva mila pjesma, a melodiju joj lahko povjetarce raznosi od briega do briega.

Starce, kašljave starice i djetcu izmamila je pjesma velikoga mješovitoga sbora pred kuće. Sbor prikrio je već tamni lug, a starci i starice vraćaju se klimajuć glavom u svoja boravišta; sjećaju se valjda svojih mladih dana, dočim su djetca odtrčala za složnim društvom.

Pjesma umuknu, a harmonika, svirala, sopiljka i gusle skladno zaječe: „Naprej zastava slave.“ Po dvie i po tri su se djevojke uhvatile oko vita pasa, a mladići udesili korak na veseli rad u Varaždin, da se opet veselo vrate.

Obavivši kod kuće svoj posao, odpute se po više put u godini na ovaj način u Hrvatsku, da žanju, da pospreme kukuruzu i drugi prirod na varaždinskom polju.

Siromašniji Gorenci hodaju u Hrvatsku, a ponajviše u bogato Medjumurje, gdje ostaju mlataći po više mjeseci. A dogotoviv poslove, dovezu kući pune vozove razna žita. Mlataci se obično svake subote pod večer vraćaju svojim kućam, da si vide ženu i djetcu, da odrede kako i što valja sliedeće nedjelje raditi. A u nedjelju poslie podne vraćaju se pjevajuć pod hrvatski krov. Prem im je posao veoma naporan, to su mlataci ipak uvijek veseli. Kad imaju vremena, pjevaju ili sviraju, samo da je veselo.

Prem je u štajerskom raju uvijek veselo, prem čuješ uvijek pjesmu i ijukanje, to ipak veselje najviši vrhunac postigne u jesen, kad kukuruza i vinogradi dobro urode.

Kad vinograd obrodi i grozd dozori, nastaje u vinogradih pravi život, pravo veselje. U berbi ijuče se cieli dan, pjeva, puca se, a pod večer škripe ždimalnice (preše). Ždima, pjeva, ijuče, jede, pije i pleše se malo ne cielu noć. Veseloj gazdarici pune su ruke posla, jer se vare tečna jela, peče mastna gibanica, puran i odojak. Škripi ždimalnica, teče mošt, natače se u posudje, žive su pivnice, kleti i ždimalnice, kao ob dan vinogradi i ceste.

A kolije na svatbah i primicijah veselo, ne možež si ni predočiti.

Dne 2. rujna odoh u Osiek na III. učiteljsku skupštinu, odkale se nakon osam dana vratih u svoj zavičaj. Tu sprovedoh još nekoliko najugodnijih dana medju čistim slovenskim narodom, u pravom štajerskom raju, komu iz dičnoga Karlovca uz srdačni pozdrav s Vrazom radostno klčem :

„Oj krasan si krasan,
ti moj zavičaju!
Kakve u tebi, nigdje
ruže necvjetaju“.

„Tko ni je bio na Loviću, ni je vidio Hrvatske“.

Što je liepo, vazda je odima milo.

vaki je mal ne narod obdaren nečim, čim se hvaliti i pred svetom ponositi može. Neki se diči silom morskom, neki bogatstvom, neki slavnimi velikani, neki opet sjajnimi gradovi, veličanstvenimi dvorovi i hramovi: a hrvatski narod obdaren je svim, što je narodu za slavni život potrebno. Prošlost mu je puna slavnih i junčkih diela, sadašnjost pronosi mu svetom čestito ime. Dična Hrvatska rodi slavnimi muževi obilno. Zar nam ni je slavnih pjesnika? Zar nam učenjaka ne priznavaju učenjačka društva i akademije? Hrvatski je jezik prekrasan, milozvučan i velebogat, a domovina krasnija od prekrasnih zemalja. Švicar s ljepote domovine na daleko slovi, a Hrvat romantično Zagorje prozvaše hrvatskom Švicom; stari već Rimljani zvalu požežku dolinu radi prirodne ljepote i plodovitosti „zlatnom dolinom,“ a kitnjasti Srim „nasladom svieta“. Tamo dole je ravna i bogata Slavonija, ta slavna hrvatska

žitnica. Uz hladnu Dravu stere se znana Podravina, uz bistru Savu pružila se rodna Posavina, znana nam s brzonogih konja vilenjaka. Eno sinjega nam mora, kršne Dalmacije, tvrda i gola primorskoga krša, na jugu oslobodjene Hercegovine i Bosne ponosne, znane s obilja njena i silnih voćara, koji netom, kako no vele, spasiše austrijsku vojsku. Na sjeveru nam eto vjerne Slovenije. Hrvatu domovinu kite goroviti predieli, visoke šumovite gore, prašume, goli krš — rodeći maslinom, pitomom smokvom, narančom, — tropske kćeri: paome, plodne ravnice, bajna jezera, čarni slapovi, vode liekarice i kiselice, divotne špilje, bistri potoci, srebrne rieke, pitoma sela, tvrde kule, bieli prijazni gradovi i gradići, a more ga vodi u bieli daleki sviet. Hrvatska je puna dražestnih, čarnih prediela. Od tih premnogih dragotno, a ujedno velebno je vinorodno Prigorje, u kom je nad sve humke i briegove podigao svoju liepu glavu brieg Lović. Hrvat, na njem živući, motreći i diveći se miloj si domovini, ponosom sbori: „Tko ni je bio na Loviću, ni je vidio Hrvatske“.

Prem mi je bajno Prigorje dosta blizu, posjećivah ipak prije dalnje krajeve Hrvatske, tješć se, da je za Prigorje uvijek sgode. Pa tako se istom nakon šest godina svoga boravka u Karlovcu zaputih u Prigorje, a naročito na Lović, da vidim liepu Hrvatsku.

Dne 18. rujna 1878. spremih se na put, te

odoh na kolodvor, kamo je iz Bosne stigla množina ranjenika, koje su dobri Karlovčani obsipali izvrstnim jelom i pilom, finimi smotkami, darivali ih novcem i njegovali ih, što su više i bolje mogli. Ranjenici posjedali na klupe, što no im ih Karlovčani prirediše. Neke je tuga posve slomila, te se jeduće lagano, žalobno obaziru po sakupljenom svietu, dočim su neki uza sve rane veseli, piju, puše, smieše se i šale. Sve je darežljivo, milosrdno, iste siromašne piljarice sipaju svoje voće medju ranjenike. U čekaćoj sobi leži na nosilih mlad, krasan nadporučnik, ranjen u nogu visoko nad koljenom. Pokriven liepom hrvatskom šarenicom, nagnuo gornje tielo malo na bok, a lievom si rukom podbočio kapom pokrivenu glavu. Oko njega roji se cviet krasnoga karlovačkoga spola. Sve su krasotice uprle u nj sažaljive oči. Dražestne gospodjice zapitkuju ga najvećim pouzdanjem, a on im tol zahvalno odgovara i zahvaljuje se tronut njihovoj sućuti; vidi se, da duboko osjeća, koli ga sažaljuju. Sažaljenje gospodjica zatrepti mu glasom, a drkćući ti glas sbori, da mu je rana težka, da ni je sjeguran, da li će ozdraviti. Kucnu kolodvorsko zvonce, častnika ponesu Karlovčani u coupé, a prati ga vienac gospodjica. Žele mu sretan put, a on im se, domahujuć im prekrasnom kitom cvieća, iskreno zahvaljuje. Vlak pojuri s nami put Jaske, a ranjenoga častnika prati sto liepih želja dobrih gospodja, prati ga

iskreno sažaljenje Karlovčana, jer je odličan rodoljub, sviestan Hrvat, mio čovjek.

S jaskanskoga kolodvora okrenem pješke uz gvozdeni put natrag prema Karlovcu. Za pol sata bijah već kod željezničke stražarne br. 21., gdje zavih na lievo prema selu Domagoviću. Uz cestu pružilo se živicom okoljeno seosko groblje. Grobovi su zapušteni, iz visoke trave proviruju priprosti krstovi, samo blizu velikoga krsta nadnio se pomno njegovan humak, na koji pitomo cvieće diše svoj miomiris. To će valjda biti grob vrle supruge moga prijatelja, pomislih. Udjem na groblje, odkrenem bujnu zelen cvieća od krsta, na kom mi se zacrne pismena: „Draga Rendulić.“ Nakićeni i najpomnije uredjeni grob probudi mi još veće poštovanje za prijatelja. Počivaj mirno bivša mi drugarice, počivaj sladko u hladu ljubavi vjerna si supruge, on te i mrtvu ljubi istim žarom, kojim te zavoljeo; pokoj ti laki pod milim cvjetnjakom, šapnuh joj na odlazku.

Groblju na lievo i uz lievi brieg potoka Volavčice počima već selo Domagović, u kom se je rodio slavni biskup Martin Borković. Kod školskoga vrta, što ga je učitelj uz vještačku pripomoć poštenjaka g. Jaugcera, župnika u Volavlju, liepo ustrojio i uredio, vodi most preko Volavčice u selo. Iza mosta zavija se cesta u podobi S, uz koju su se namjestile kuće i kućari, kojim za ledji stoje ostale gospodarske sgrade. Vijugava cesta dovede me za čas opet do Volav-

čice, gdje se ista uz njeni lievi kraj, te izpred kuća proteže. S obje strane potoka utaborile se kuće, neke bliže, neke dalje, a spajaju ih dva široka drvena mosta i jedna brv.

Na lievoj strani Volavčice iztakla se biela kapela sv. Kate, a uz nju jednokatna prijazna škola. Na kraju ove strane stoji kuća Petra Borkovića, u kojoj visi uljena slika slavnoga biskupa Martina Borkovića, kojom se svetinjom Borkovići i sav Domagović diči i ponosi. Oko Domagovića steru se vele prostrane, ravne sjenokoše i njive, a uz ove liepi prostrani hrastici, u kojih skaču brzonoge srne i grakču vrani gavrani.

Narod je ovdje visok, vitak, kripak i liep (osobito žene), dobroćudan, pošten, radin, štedljiv, vrlo čist: pravi uzor hrvatskoga sela.

Domagović ima samo 53 kuće, a 560 duša, pa si je ipak prije pet godina na svoj trošak podigao krasnu školu, obskrbio ju svim potrebnim, sam ju uzdržaje, a djetcu si marljivo u školu šilja; ima bo tu mnogo učenika, koji tri godine, što polaze školu, ni su ma baš ni jedan sat od škole izostali. Djetca toli rado polaze školu, da ju vidiš i onih dana u školi, kad i ne ima predavanja, pače i na božić, pa onda liepo mirno rišu, pišu zadaće, računaju na ploči ili se uče zemljopis: škola im je milo boravište.

U vrtiću pokraj škole, koji je jur za cvietnjak odredjen, stoji u hladu susjedovih voćaka okrugao drven stol, klupa i dva težka stolca od

hrastovih panja. Kod toga stola našao sam u knjigu zadubljena prijatelja Iv. Rendulića. Zdravo Ivane! podviknem mu već iz daleka, a on skoči iznenadjen i pohrli mi u susret, klićuć mi: dobro mi došao, mili družo! Ivane, ja sam došao, da podjemo sutra u Prigorje; jesi li za to, zapitam ga, a on mi veselo odgovori: Idem kudgod hoćeš. — Dogovorismo se, da idemo najprije u Jasku, pa preko Pliešivice u Samobor, da vidimo Perkovčev spomenik, a napokon na Lović.

Porazgovoriv se o koječem, odosmo k seljaku Petru Borkoviću, da vidimo sliku dičnoga biskupa. Kod kuće nadjosmo staru Borkovićku, koja se vrlo razveselila, što joj dodjosmo u pohode. Starica otvori odmah sve rebrenice, da jasnije vidimo sliku dičnoga nam muža, koji se je od pastira popeo na biskupsku stolicu. Dadoše joj najodličnije mjesto u prvoj sobi. Osim ove sobe još su dvie, ali i te su vrlo čiste i uredne. Postelje su čiste i visoke, od tvrda su drva, te liepo olaštene, kao što i stolci, ormari i sve ostalo pokućstvo, da ga je ljepota gledati.

U jutro dne 19. rujna. i. g. odosmo pješke u Jasku, gdje okrenusmo na lievo. Uzkom, ali dobrom cestom stigosmo u prijatno selo Rieku, u kom se mjestu kočje neke jednokatne kuće i gdje se na kraju razdvaja cesta, te lieva vodi u Suhaču, a desna, koja se ovdje sve više i više uzdiže, dovede nas u 11 i pol sata prije podne na vinorodne brežuljke: na vrh Liepe glave,

gdje se prema Karlovcu otvara krasan vidik. Liepoj glavi na sjev.-iztoku žari se zlatno groždje na liepih brežuljeih: Jurolovki, Podrovju i Mladini. Vijugavom cestom, koja se uhvatila sljemeni preraznih brežuljaka, što ih je pokrila vinova loza, a posjeli ih nizki hisovi, stupasmo ugodno se razgovarajuć i nasladjujuć se ubavim predielom i ljepotom dana prema Kriesnomu vrhu. Prošav Mlečenicu i Kriesni vrh, gdje su nam djedovi palili kries, stigismo u podne u mjesto Pliešivicu, gdje je najljepše mjesto zauzela crkva sv. Jurja, a uz nju stoji župni stan, niže uz cestu krasna nova škola, a više nekoliko prijaznih kuća. Tu se navratismo gazdi, krčmaru Zaharu, odkale se okriepljeni u 1 i pol sata poslie podne odputismo na vrh Pliešivice. Uzpinjuć se strmom cestom, uz koju niče između klisurina hrašće, postajalo nam obzorje sve veće, vidik sve veličanstveniji, koji je svoj vrhunac postigao na vrhu Pliešivice.

Dva su sata poslie podne. Sunce sipa svoje vruće trake na zeleno Prigorje, nebo je vedro, uzduh čist i prijatan. Divan je vidik! Izpod tebe prema Jaski, te ovomu pravcu na lievo i desno jesu sami prepitomi vinorodni brežuljci, kojimi su razsuti hisovi i sela, između kojih se preplicu zelene dolinice. Brežuljci kan da su valovi morski, a biele crkve, dvorci i kuće na tom moru mirno ploveće brodovlje. Iza Jaske vidi se upravna gvozdénica, iza nje silna ravnica iz-

medju Save i Kupe, puna bujnih šuma i oranica plodnih, a tu i tamo bjelasaju se prijatne crkve. U dnu, gdje se nebo sa zemljom sklapa, gdje se pjene čarna Plitvička jezera, modri se Pliešivica. U celom Prigorju najdražestniji i najpitomiji je kraj ipak Sv. Ana, gdje rodi u svem Prigorju najplemenitije vino i gdje bijah sa svojim prijateljem Ivanom 11. kolovoza 1878. Brieg s koga se biela crkva sv. Ane po svem Prigorju, daleko po Krajini i prostranom Turopolju razgledava, zove se Gorica. Pripoviedalo nam, da se je mjesto nekoč zvalo Sv. Ana na jezeru, dočim ga sad zovu Sv. Anom pod Turnom, radi one razvaline na podnožju Gologa vrha, gdje uz nju romoni velebrz, bistar potočić, okrećuć malu vrtaljku (mlin žličar). Najljepši je pogled od crkve prema sjeveru, gdje su vinogradi najuredniji i najpomnije obradjeni, a brežuljei najshodniji za vinovu lozu. Ove preliepe vinograde i ostalo Prigorje štiti u daljini Pliešivica, a u blizini Žitnica i Goli vrh.

Putuješ li iz Samobora na Pliešivicu, da se nadiviš divnu vidiku, vidiku kakvih malo ima, to će te pitomo Prigorje i ostali velebni kraj mnogo više iznenaditi i začarati, nego li ako si iz Jaske ovamo pošao; jer ti se sa ceste, vodeće preko Pliešivice, u tren otvori sav bajni kraj, dočim ti se inače, lagano i postepeno, prikazuje.

Na Pliešivici zavila se cesta malo na lievo

gdje nam je šuma u tren zastrla kraj, kog se ne mogosmo dosta nagledati.

Počam od Poljanica zeleni se uz put vazda zelena božikovina, (*Ilex aquifolium*), koju ondješnji seljaci na božić kite šarenim papirom, pozlaćenimi orasi i jabukami. Tu se na sve strane stere pusta šuma, cestu često presieca manjušan bistar potocić, doromoniv sa Pliešivice. Jedan od tih potocića zove se imenom svoje matere: Pliešivicom. Putujući uvijek pod nogu, prikaza nam se sv. Leonard, a njemu naprotiv čunjast brieg Oštre, komu se na podnožju smjestilo selo Braslavje, a malo dalje Jakše. Zelenom, hladovitom i vrlo romantičnom dolinom, koju prate s obje strane veće i manje povorke briegova, prispjesmo u Rude. Selom uz cestu i svom prekrasnom dolinom do gostoljubiva Samobora juri brz bistar potok Gradna, a uz brieg nastanile su se čedne kućice i kuće, što no ih zahladjuju liepi voćari i sljemeni briegova. Na potoku tu i tamo štropoće mlin i melje teg marljiva poljodjelca. Gdje se je prije proizvodjalo željezo, tamo vidiš razvaline talionice, koje nas danas samo na to sjećaju, a gdje se je proizvodjao bakar, tamo danas štropoću mlinska kola i huji žrvanj. Žitelji nose šaro odielo, a mužkarci si briju brkove, te misliš, da si u Kranjskoj. Nad kapelicom strši mali Oštre, za njim diže Črnac svoju glavu i iztiče se Kolarski vrh.

U 6 sati poslie podne promatrasmo već u

Samoboru Perkovčev spomenik, kod koga ostasmo do mraka. Staviv svaki nas na podnožje spomenika, vili pred noge, grančicu zelene božikovine, što no ih donjesmo sa Pliešivice, izustismo: Slava ti dični narodni pregaoče! Počivaj mirno — vila ti domaćega dlieta vjenča slavna djela!

Samoborom zalebdi mrak, krajem zavlada mrtva tišina, s tornja oglasi se zvono, u vedrini nebeskoj zatrepće zviezde bezbrojnice: a mi pozdravismo Samobor riečmi, što no mu ih u slavu spjeva slavni Preradović:

„Tvojih polja plodno krilo,
Tvoj mirisni sâd,
Tvojih gora zelenilo
I tvoj stari grad,
Sve je s tobom liepo složno,
Da bit ljepše nije možno.“

Oprostiv se s grobom Perkovčevim, spustismo se na trg i razgledasmo mili Samobor, koji sam ja bivši još djakom tri put vidio.

Zahladio je prijatan hladak. Cestom škripe kola za kolima pod teretom obilne kukuruze i buča, težaci i gazde vrve s polja pjevajué, vraća se stoka s paše, djetca izpred kuća skaču bosonoga u košuljicah, starci i starice namjestile stolce izpred kuća, pa sa susjedi govore o ljetini i kako je nekad dobro i liepo bilo. Kalfa odvezao si i bacio pregaču, puni lulu i polazi pred kuću; brico hvata se tamburice, oko zdenca sjelo je kuharica, a mjestom rominja potočić.

Nagledav se te patriarhalne slike, svratismo se u svratište gradu Trstu, gdje i prenoćismo.

Sliedećega dana, dne 20. rujna, ostavismo u 5 sati u jutro mjesto, u koje smo hodočastili i sabrav si putem nešto ruda, vratismo se preko Pliešivice u Jasku, kamo prispjesmo u 10 sati prije podne, a odavle odosmo u Domagović.

Da vrijeme čim koristnije upotriebimo, odlučismo posjetiti neke kuće u Domagoviću, gdje ima starijih ljudi, da se što naučimo, da zabilježimo koju liepu rieč, posloviću, da se obogatimo narodnim blagom. Zapaliv smotke, pošetismo selom. Koga sastasmo, nazdravismo mu dobar dan, koga zatekosmo u poslu, uštismo mu dobru sreću; gdjekoga darivasmo smotkom, a sa svakim zametnusmo prijazan razgovor. Tom sgodom naglasivasmo, koli su te rieči, što ih sabrasmo, krasne, koli je hrvatski jezik liep i bogat. Dokazav primjeri, da je hrvatski jezik bogat, primjeti stara baka, koja je na pragu sjedila: „Čudo, da od toga štibre ne plaćamo.“

Da se dobroćudnim i povjerljivim tim ljudem odužimo, a da ne propustimo svoje rodoljubne dužnosti, navrnusmo razgovor na gospodarstvo. Zapitkivasmo ih liepo, kako ovo ili ono rade, kano da mi želimo što od njih naučiti. Kad nam se koji njihov postupak u gospodarstvu ni je činio racionalnim, to ja uzeh pripoviedati, kako to rade ondje, gdje sam ja rodjen, t. j. kako valja, da svaki racionalan gospodar rad

Seljaci, klimajuć glavom, rekoše, da bi tako moglo bolje biti, a da tko ide po svietu, mnogo toga vidi i nauči. Kad je sunce prispjelo na kraj našega obzorja, odoh s Ivanom na prostrani pašnjak, gdje se pasu hiljade gusaka, bezbrojne svinje, gojni volovi i muzare krave, a oko njih skače jogunasta liepa junad; gdje lieće jato brbljavih škvoraca; gdje dugovrata čaplja neumorno u potok bulji, a zlatovrana o suncu prolieva svoje zlato: jer i medju pastiri možeš što naučiti. Opazivši bližnji pastiri, da dolazi njihov učitelj, skupiše se u kolo i zaore: „Hej veselo mili druzi.“ To me je vrlo obradovalo, vrlo me se dojmilo, a duša mi sinula ljepšom buduénosti hrvatskoga naroda. Zaustavimo se, da iz daljine čujemo, kako se vesela pjesma, oživljujuća duh, razigravajuća srdce, razlieže ravninom i odmnjeva od zelena luga. Pjesma umuknu — ču se samo zveket zvona krava prevodnica. Pastirskomu sboru prikupe se još male gušćarice, iz kog se je podigao svetčani poj: „Liepa naša domovino.“

To su, Ivane, plodovi tvoga truda. Tri su istom godine minule, što je škola u Domagoviću, a svuda se već vide njezini spasonosni tragovi, rekoh iskreno svomu prijatelju, a on mi odvratí: Pjesmom plemeni se čovjek, a pastiri i od kletve i ina zla odvrćaju, te sokole na bolja djela: pa zato mnijem, da je pjevanje vrlo važno u pučkoj školi, te vazda nukam djetcu, da se na paši liepo kupe i pjevaju.

Približimo se pastirom, a oni prestaše pjevati i pozdraviše nas čedno, uvjereni, da su si učitelju ugodili. Sprovedši nekoliko ugodnih idilskih trenutaka medju pastiri, pohvalih ih što najljepše mogoh. Medju timi imadjahu neki u šarenih torbicaš „Smilje“, neki pjesmarice, a neki školske knjige.

Primicao se mrak, mi koracismo zadovoljni u Domagović, a pratila nas pjesma pastirskoga sbara. Kad stigismo u selo, zavladała je več večer; u selo vraćala se lagano goveda, a trčec brujiše lakome svinje. Prolazivši pastiri kraj škole, zapjevaše živo: „Još Hrvatska nij propala.“ Nasta tamna noć, selo umuknu. U vrtiću uz školu stoji prostrt stol sa svjetiljkom i tu sjedosmo na prijateljsku večer, a pridruži nam se seoski starješina. Sprovedši večer u šali i zbilji, odosmo i mi na počinak.

Dne 21. rujna stalo je već za rana dažditi, nu oko 9 sati presta kiša. Bilo kako mu drago, mi idemo u Krašić, reče Ivan. I mi podbrusismo pete, pa hajd uz obćinski mlin prekim putem.

Krašić je prijatno mjesto u dolini kupćinskoj. Na trgu podižu se mlade lipe. Dalje uz cestu podignuta jednokatna škola, dva dućana, crkva, župni stan, i nekoliko zidanih i drvenih kuća. Za čudo, židova ovdje ne ima.

U nedjelju, 22. rujna u jutro razgledah s Ivanom bližnju okolicu. *Obzor bijaše nam uzan, jer bijaše oblačno. Oko 9½ sati vratismo se u

Krašić. Razgledavši si narod, koji je na misu čekao, odosmo u crkvu. Crkva napunila se dubokom. Veliki dio mladjega naraštaja moli se bogu iz molitvenika, a starci i starice šapéu svoje molitve na čislo. Sve se skrušeno pripravlja na rieč božju. Župnik se pojavi na propovjedaonici i sve se oči upru u njega. Župnik je prodikao prekrasno. Svaka mu je rieč izvirala iz srdea, tekla i romonila gladko i zvonko poput gorskoga potočića. Za mise pjevao je puk liepo i skladno.

Narod je oko Krašića i u svem Prigorju kriepak i jak. Muževi su većinom visoki, širokih ledja, snažnih uda, vedra čela, krotka pogleda, a odiévaju se čisto. Nose cifraste sure, a bogatiji modre haljince. Naravno, da crvena i uriešena torba nikomu ne manjka. Žene su liepe, na sploh crvene — prave gorske ruže; neke su osobito umiljate i krasne, a na oku i licu prelieva im se čistoća srdea. Djevojke nose šarene rubce, starije žene modre, a sve nose krasne rubce jednim uglom zataknete za pas na desnom boku, dočim im tri ugla uz nogu vijore.

U podne razvremenilo se i razbistrilo nebo, a obradova nas blago sunašće. Prijatelj Demut dodje u Krašić, da idemo na najviši brieg u bližnjoj okolici. Spremismo se na put, al eto Ti Luke Vranka iz Jaske, koji nam se bez oklievanja pridruži. Prekrižje je najviši brieg u najbližoj okolici, hajdmo tamo, reče na putovanje uvijek spreman Luka. I mi se zaputismo krašić-

kom dragom, te se za jedan sat već divismo liepomu kraju na vrhu Prekrižja. Toli ugodno ni sam već davno putovao i toliko se nasmiĳao, jer je Luka cielim putem pripoviedao same smiešne anekdote, mal da ni smo popucali i polamali se od smieha.

Približio se sretan, željno očekivan dan, da podjemo na Lović i da vidimo krasnu Hrvatsku. Dan 23. rujna osvanuo je čist i prekrasan, bez vjetrića i najmanjega oblačka. Ivan Rendulić, Luka i ja popesmo se već u 11 sati prije podne na Lović. Visoko, mal ne blizu tjemena Lovića stoji u voćaru Drkosova kuća. U tu gostoljubnu kuću navratismo se najprije, da si uzajmimo dalekozor.

Došav na vrh Lovića, koji se ponosno uzdigao nad nebrojene, vinogradi i šumami pokrite briegove i brdašca, te komu na tjemenu sjedi biela kapelica, puče nam velebni vidik, prekrasni dio liepe i slavne nam Hrvatske. Scienih se sretnim, što mogoh reći: „vidio sam Hrvatsku.“

Nimalo se ni je čuditi onomu, koji je na Loviću uzkliknuo: „Tko ni je bio na Loviću, ni je vidio Hrvatske“, jer se prema iztoku stere nedogledna ravnica, poplavljena šumami zelenicami, plodnimi njivami i livadami, kojim su se u krilo privile mnoge biele crkve i tiha sela, a natapaju ih rieke srebrnice i potoci bistri. Nedaleko Lovića šumi Kupa kranjska medjašica i vijuga se prema Karlovcu, a kod Mahična brati se s Do-

brom, tihom vodom ponornicom. Od juga pozdravljaju te tri ljepote: brdo Vodenice, odakle je liep pogled u Kranjsku, odakle vidi se i Zagreb; samostanske zidine u Sveticah, odkale je divno pogledati Prigorje; a dalje prema Dobri na brdu biela crkva sv. Križ. Iz Žumberka hrli u ravnicu mezimče Kupe — Kupčina. Eno, kod Turnja sjedinjuju svoju snagu vijugava Mrežnica i Korana, divna jezernica, te ju žrtvuju posestrimi Kupi. Iza Karlovca diže se medju Koranom i Mrežnicom Vinica, koju nadvisuje strm, od svih strana vidjen, ponosit i milotan brieg Martinšćak, komu na vrhu gospodi biela crkvica sv. Martina. Dalje prema jugu razlilo se na daleko i široko more nebotičnih plavetnica gora i talasaju se valovi Slunjskih brda. Gle, na zapadu posestrime Kranjske; gle, ravnice liepe, kojom šumi Kupa, a njoj nedaleko Metlike prijazne, a što dalje okom poletiš, sve su viša brda, a na dnu obzorja visoke Kranjske gore. Sve je to nakićeno bielimi seli i gradići, a gdje je prijaznija glavica, tu se u božjem hramu slavi veličanstvo božje, tu si pobožni Kranjac kriepi blagu dušu. Na sjev.-zapadu, dobra pol sata hoda, sili u nebo čunjasti Oštrc, a dalje uspinje se Žumberak. Želiš li gradinu koju, eno nedaleko ponosito stoji na brdini gorskoj dični Ozalj grad, pod kojim skakuće srebropjena Kupa; gdje se dio šumorne Kupe s hridine ruši i razkida na izparanom i izdubenom kamenju, te se pretvara čarobnim sla-

pom, iz kog se razprostire mumljajuća, veličanstvena buka, a iz pjenećih i uzavrelih valova diže se u vis biserna prašina, kojom se vjetrić nježno poigrava i koja na sunčanom žaru pline u blagi hladak. Eno, kod Karlovca dugovječna sokolova gnjezda, Dubovca grada. U Žumberku razoren je Javor grad; kod sv. Ane stoje razvaline Turnja. Da ti se je malo na jug pomaknut, vidio bi drevni Okić grad, a da ni je Martinščaka, vidio bi na Korani Barilović grad. Mili ti se podzemni sviet, evo ti u grudih Lovića male špilje, u Ozlju ti je špilja, za sat možeš doći u brložku špilju, dočim ti još ostaju u Krajini, dva sata od Karlovca, špilja u Bariloviću i Sići. Dobrih ljudi ti se hoće? Kud god podješ, svud ćeš dobrih i poštenih naći. Prosi li ti srdce rodoljublja, sviesti hrvatske, svuda je budna, a uzpiruje se i u školi i u crkvi. Pitaš li za budućnost toga bajnoga kraja? Ta je Hrvatom već zajamčena; jer tu ima uma, vjere, srдца, duše i poštenja.

Visoko se nad Lovićem u čarnoj vedrini žuboreć krilila šumska ševica, a mi se razdragani s prekrasnoga i divotnoga vidika spustismo na sjever k špilji i rekosmo s velikim Francezom Chateaubriandom: „Komu treba utjehe, neka ju traži u naravi.“

Dne 24. rujna vratih se u Karlovac.

Stupivši u svoj stan, izleti pred mene suprug a mi uzdignutih ruku i sklopiv ih reče zabrinuto: A gdje si ti, za miloga boga?! Što je,

što je ženo, zakrčim joj uplašen rječ. Ti si nas ostavio, mene, svoju djecu, reče mi žena. Ne razumiv ju, što hoće, uplaših se tim više, što opazih, da je sve u stanu mi poremećeno, rublje u plahte povezano, te sve za selitbu spremljeno. „Turci su nas mal ne ubili“, reče mi mala kćerka, hvatajuć se materi za skute. Kakvi Turci, kad je sav grad miran, a Turčinu nigdje ni traga, rečem ja. Uvidiv mi žena, da o Turčinu ništa ne znam, uze pripoviedati: U nedjelju nešto pred podne, dojaši sav zasopljen čovjek iz Riečice s pismom ovamo, u kom občina javlja, da su Turci već blizu Riečice, da svud pale sela, ubijaju ljude, te da sve u užasnom strahu bježi u šume. Službena ta viest uznemiri grozno u tren sav Karlovac. Sav karlovački sviet izleti na ulice, na trgove, odaslalo neke na toranj, da vide, je li već Turčin blizu. Žene su sdvajajuć lomile ruke, vriskala djetea. Topdjije odlete s topovi neki na Turanj, neki u Mekušje i naperili ih proti Turčinu. Kadeti oboružali se, šaka domobranaca pojuri pred Turčina, neki častnici uzjahali konje i strielovito zaputili se u Riečicu. Vatrogasni rog zatrubi muklo. Vatrogasci potrče u gradsku viećnicu, gdje im se naloži, da sakupe oružje. Sakupi se svake ruke lovačkih pušaka i mušketa, a podieli im se barut i olovo. Ostali mužki sviet obkoli viećnicu, vičući, da mu se dade vojničko oružje. Uzvitla se nemir, vika, čuju se prigovori, jer ne ima oružja. U gradskoj

viećnici sakupili se gradski zastupnici, da viećaju, kako će spasiti grad. Sjednica bijaše burna, ne s osobnih strasti, već sa straha. Zatražilo se krajiško vojno zapovjedništvo, da dade oružje, ali ono odgovara, da još ni je sile, premda je sve živo osjetilo preku potrebu oružja. Neustrpljivo čekalo se na oružje, snovalo se, kako će provaliti u oružanu. Težaci i tesari postavili se kod mosta, da ga poruše. Po selih naoružali se krajišnici sjekirami, kolci i puškami, kunuč, što im je oduzelo oružje i prieteć se razjareni staromu krvniku.

Neki židovi i bogataši pokupili svoj novac, pa pobjegli željeznicom iz Karlovca. Sirote žene, ostavljene s djetcom si, vikale, sdvajale ne znajući bi li pokupile stvari i djetcu, pa bježale, bi li ostale. Pitale se za savjet, ali nigdje dobre misli.

Grozan je svud zavladao strah. Došla je noć. Naoružano gradjanstvo pozva se službeno na patrolu, a groza zavlada jcš veća. Ciele noći bio Karlovac na noguh, a u svoj okolici svjetlile se svjetiljke iz seoskih kuća. Daleko oko Karlovca razišle se patrole vojničke i gradjanske, često čuo se strogi glas: stoj! Tko si? Ali Turčina nigdje, te nigdje.

Ja sam se spremila, da pobjegnem iz Karlovca, ali se ne mogoh odlučiti, jer tebe ni je bilo, svrši žena. Hvala bogu, da sam barem sad došao, jer još Turčina očekujete, nasmijem se ja.

Gradjanstvo je patroliralo i očekivalo. Tur-

čina još nekoliko dana, koga sigurno ne će vidjeti karlovački bedemi. Grozni strah pretvori se obćim smiehom. Smiju nam se na daleko, smijemo se i sami sebi, jer na stvari ni je upravo ništa bilo; ostala nam samo uspomena, koja nas goni i danas na smieh.

U prekrasnom kraju hrvatskoga svieta.

I.

U Radovan!

Selika je moć prijateljstva iz mladjih ljeta. Mladi, iskreni, pošteni prijatelji, kojim je duša jedna, srđce isto, kojim duše snivaju najčišće, najsvetije sanke o sreći i slavi mile si domovine, o sjajnoj budućnosti svoga naroda; koji nerazdruživo, marljivo poput pčele, kupe biser znanja i poštenja, da ga u zrelijoj dobi najsvetijoj materi — domovini posvete; koji se utrudjeni naukom daju na poćinak, da ga bistri rano nastave; koji se miluju, štuju i paze, ne s medjusobne koristi i što krušac bratski diele: već što ih ista razplamćuje ljubav domovinska; već što istoj boćici spremaju žrtvu; već što im je lozinka: sveto slućiti, svetoj domovini: kolika ljepota! Kolika sreća, jesi li našao takva prijatelja!

Djakovah s iskrenim prijateljem. Odkako ostavimo školski prag, ne vidjesmo se nikad. Sreća

ga odtisnu daleko od mene — u prekrasni kraj. Staro prijateljstvo i želja, da vidim krasni kraj hrvatski, spremiše me na put pod zelenu Ivančicu, da mi se oči napasu čara, a duša nadiše nevinih slasti preblage prirode, da od miloga naroda što naučim, da mu zirnem u dušu, da se upoznam s njegovimi običaji, da uhvatim koju liepu rečenicu, da se pozabavim s gorskom ružom, što no na sljemenu gore evate, da se uzradujem onoj, što no uz bistri potočić u jurku diže svoju liepu glavicu, da zavirim u tajnovište vrela, ne bi li štogod opazio živa, da prevrnem kamen, da ga skršim, ne bi li našao razsvjetljenu davnu prošlost — pa da od toga savijem čedan vienac majci, kojoj služim — barem za podnožje.

Dne 24. kolov. m. g. u jutarnjem hladu stupih na prevoz u Ormužu, gdje je dr. Razlag prije deset godina Hrvate, dolazeće na slovenski tabor, u ostalom pozdravio: Najmilija nam braćo Hrvati! Stupite, braćo, na sveto nam zemljište slovensko, koje je naše, kao i vaše. Hiljade zanesenih grla zaore gromorno: živila braća Hrvati! Slovenska glasba svirala je hrvatske melodije, slovenski sviet pjevao je hrvatsku pjesmu, a Hrvati tronuti odzdravljahu: živila jednokrvna nam braća Slovenci! Sve bijaše vanredno zaneseno. U oku starcu ko biserak suza sinu. Klicalo se, rukovalo se, cjelivalo i grlilo vruće i iskreno iz puna srдца, iz sve duše, a njemškutar sakriven škripao zubmi kao zakleta duša. — Va-

lovi me Drave ponesu na hrvatsku stranu, a slika mi se tabora i srdačnoga sastanka ponavljala.

Ne trebaš daleko od Ormuža, pa su ti već na pomolu liepi dvorovi i dvorci, navieštajući ti, da si blizu zagorske strane.

Prevalivši Vinicu, prikućih se ljepoti, koja načili krasnoj ženi u mirnoj zabiti. To je perivoj i dvor grofa Bombelesa. Ni je likom znamenit, običan je, ali ga riesi krasan položaj, a još više čarobni perivoj, komu daleko premca ne ima. Dvor se diže podno brdašca, a u perivoju. Ne vidiš ga, dok ni si stupio u perivoj. Zaledje mu zaklanjaju zeleni brežuljci, pred pročeljem diže mu se u hrpah i pojedince visoko dublje, a uz cestu dulji se visoka živica. Kudgod od dvora okom svrneš, ne vidiš drugo van široke puteve, koji se čas ravno pružaju, čas se vijuju, dižu i spuštaju ili se križaju ili se stiču, a naglo se u bujnom zelenilu gube. Hladoviti kesteni stoje uz put u redu ili su se malo od puta pomakli, a pod njimi stoje klupe i stolovi, da se lagodno odmoriš. Pojedince šire se uz put i lipe, dočim se jele i borovi družu s topolami i inim krasnim dubljem. Da ti se oko nikad ne utruđi, a duša sve više zadivi, izmjenjuje se prerazno cvatuće grmlje s gredami prerazna bilja i cvieća u svakojakih likovih, a izmedju svega toga ukazuje ti se svaki čas druga cvatuća livadica iz koje se diže ili biela breza, crvena bukva, lipa ili

bor. Da ti kraj još više omili, evo ti i ribnjaka iz koga je nik zelen otočić, a na njem se nad vodu nadniela kolibica, ubavo zaklonište za dvie ljubeće. duše.

Krasno ti je ovdje boraviti. Tu vlada neka priyatna tišina, sve te prijazno susreće, tu kan da ne ima borbe za život, svaki cviet, svaki grm i travka — sve uspieva najljepše, nikomu na štetu. Tu su umjetnost i priroda razvile svoju snagu, izložile svoj plod.

Sad još podji pred dvor, gdje bieli mramorni stupac iz cvatućih sirotica viri. To je spomenik, što no ga je grofica postavila svojoj vjernoj i privrženoj kujici. A tamo, pod onim spomenikom od obična kamena zakopan je izvrstan pas, jazavčar. Može bit, da će tko, čitajuć to, glavom klimati i primietiti, da bi pametnije i bolje bilo, da se je novac, potrešen za pasje spomenike, dao u koju dobrotvornu svrhu. Bilo tako ili inako, svakako je čovjek dobra srdca, koji voli psa. —

Sunčani se traci s neba sjajno rune, goricam po visih, što no se talasaju desno uz cestu, griju se na prisoju božjega svjetla gospodski dvorci, dočim su se sretna sela stisnula u hlad, goricam na podnožje. Zatoči okom na lievo u veliku ravnicu, gdje po grmlju i otocih Drave pršu ptice, već u staro doba Grkom i Rimljanom poznate sbog tečna mesa: gnjeteli (fazani). Gledaj na desno, to su Banski dvori, zirni dalje, dvorac

se diže u Čalincu, pa još dalje, eto ti dvorca u Maruševcu. Popodji malo dalje. Ne stalo je dvorova s vidika, ali ti je već na pomalu Cerje ne boj se, za hladovitom šumom Cerje boj se, a najzad tik ceste u hladu spomen-lipe stoji Švagljevi dvorac. Radujemo se tim prijaznim dvorcem, jer tu ima rodoljublja, u njih majka čedašcu si pjeva uspavanku milim hrvatskim jezikom.

I već smo u selu iz kojega se na daleko ljeska toranj crkvice. Tu narod priča, kako su nekoč ljuti Turci u ovaj kraj navalili, popalili selo i bjesni sasjekli ljude, poražali djecu, a s toga, da se selo i danas zove: Tužno. Pol sata dalje okrenula se sreća i naši, što potukli, što protjerali Turčina, narod se od sve duše obrađovao i pao pobožan bogu na molitvu zahvalnicu: a sretno se bojište zove na spomen: Radovan, ili kako neki hoće: Radovanje. Gdje su ležale krvave trupine turske, stoji danas na prijatnom humku najsvetiji spomenik: sloveća i krasna crkva i škola.

U Radovanu uzradovah se od sve duše, tu bijaše iskrena radovanja, jer tu zagrih prijatelja iz mladih ljeta dugo nevidjena. Tu vidih sreću o kojoj snivasmo, koju željkovasmo mladi: prijateljevu ljepšu polovicu i miljahno uzdanje — sitnu mu dječicu.

Drugi dan u jutro vrvila je sa svih strana sreća i uzdanje roditeljsko: krasna, zdrava i či-

sta djetca u radovansku školu. Tu je cestom čedno koracalo čislo bielih djevojčica, tamo puteljkom u hrpi mladi hrvatski sokolići. Milokrvne djevojčice spustile svietle pletenice niz obla ramenca, svakoj je u ruci molitvenik i više knjižica. Dječake riesi krasna torbica i čedan haljatak, a bistru im glavicu pokriva okrugao šeširić. Znamenit i svetčan je dan po djetcu. Mile duše razmatrah tu milu dječicu, a srcem mi zastrujšiše sretni osjećaji. Izadjem pred školu, da se naužijem milja. Vrsta mi se rumenih plavojčica približi, svrne krotkima očima, ko uskršno janje na me i nazove mi liepo: hvaljen Isus! U vieke hvaljen, odzdravim im, a bog vas čuvao i blagoslovio, uzželih im šuteć, na čast i ponos hrvatskomu rodu.

Poslie skupi se u školi roditelja, liepo kolo odlične gospode, te brižni otac ove škole: stari barun Metel Ožegović i izpit započme. Otcu i majke pazili na svaku rieč svoje djetce, pozorno slušao barun i ostali rodoljubi. Sretna škola.

U zadku sobe sjedio je sied seljak. Ne umije ni čitati ni pisati. Kad je neka oveća učnica vrlo krasno deklamovala, zaplače starac i svaki mu zaigra živac. Uvjeren sam, da priprosti starina ni je deklamacije razumio, osim nekih rieči: otac, mati, sunce, bog, poštenje. Valjda mu je ta učnica kćerkom, pa mu živom riečiganu meko roditeljsko srdce, gatati ćeš možda. Niti mu je kći, niti zelena grana njegova stabla.

Do meka i poštena mu srdeca doprieše osjećaji, izvirući djevojčici iz nevina srdeca, a što iz srdeca izvire, u srdece se slieva. Što plemenita duša osjeća, to čuti i čista duša, mà i ne razumjela sloveca, koje osjećaji radja. Nebeska je to harmonija, odjekujuća u tudjoj duši tako, kako je u tvojoj zazujila,

Napokon reče g. Ožegović učenicam, da je svakoj ženi potrebna škola, jer svaka treba, da bude pametna i dobra gospodarica, valjana i mila majka, te uzme srebrom darivati ponajbolje učenike i učenice. Barun je Ožegović prvi nastojao, da se u Radovanu podigne škola, te obećao, da će godinice davati 21 for. mladeži za nagrade. I to on neprekidno čini od god. 1840.

Poslie izpita reče g. Ožegović ljubezno: „Kao što mi je mila ova škola i njezin napredak, tako mi je milo pozvati svu gespodu, koja su izpitu prisustvovala, da izvole k meni na ručak“. Liepa nas kita ode u njegov dvor, što no se na bubanjku izpod razvalina starodrevnoga grada Bele već do 250 god. u nebo peri. Običan dvor obkoljen je onizkim zidom iz koga se u kutima iztiču četiri kule ne proti topovom, već proti razbojničkoj sili. Nad ulazom diže se prostran ovisok toranj u kom se žito čuva. Druga su vrata u ulazu lipova, težka, gvoždjem okovana, koja su prije zatvarala danas razoreni grad Belu. Na vratima poznadu se kriepki udarci težka buzdovana, sjekire i taneta smrtnih. Dvanaest koraka pred

mostom, što no do ulaza vodi, zeleni se milo drvo — lipa. Stablo joj je onizko, ali krupno, a gusto je granje razmahala u velebni vienac. Krasna je, sjenita je, ali je i osobita, zagonetna: stablo joj je osmobrido. Da sam častan starac, a vi mi unučad mlada — da sam stari duh slavnih vam djedova — pod ovo bih vas sveto drvo pozvao, s vami ju tri put obišao, tri put obišao, tri vas put pitao: sinci, što vam mućeć sbori ova drevna lipa? Čemu prihći ovo kršno stablo? Treći bih vam put odgonetnuo: to je, sinci, živa želja vaših djedova, slika sloge. Osam je to lipa na jednom mjestu niklo. Stabla im se slubila u jedno kršno stablo, da to jedva razabireš. Neka huji bjesni vihar, nek se zemlja tresa, sloge ote nadbiti ne će. U slozi je moć i budućnost! Da sam duh, šapnuo bih vam jošte: obidjite ju jošte jednom, sinci, obidjite ju pa se zagrlite poput ovih lipa i vidivši vas složne, uminuo bih spokojno.

II.

Gradišće.

Naprama crkvi, što no se pod Belom bieli, a uz lievu stranu Bednje, uzpinje se uzduž zelene doline dugoljasto, strmo i krševito brdo Gradišće. Iz rebra niklo mu riedko, kržljivo hrašće, a popneš li se brdu na visinu, razabireš tragove

gradine — gradišće, odkud brdu ime izvode. Na to se brdo zaputih 26. ruj. u liepom društvu gospodja, gospodjica i prijatelja. Vele je ugodno putovati pješke u društvu dražestnih krasotica zelenom livadicom, tamnim lugom, gdje šumori bistar potočić, zelenim sagom šumske mahovine. Krasno li ti je putovati u mirisnom viencu ljepotica duhovitih, puna srdeca i smisla za krasotu prirode, koje zanima svaki cviet, svaka ptičica, crno ciganče, prosjak, svaki čovjek: koje sve zanima; koje se dive liepoj okolici, gaju, humu, prodolici; kojim je sviet krasota božja; koje se raduju svietu i životu; koje se ne plaše znoja ni truda, kojim liepa nožka i liticom veselo, lako koraca; kojim su koraljna ustašca sladkorjeka, šaljiva i sborna, kojim očima živa munja plamsa. Kad se takva božja divota uzbrdice šumom penje, gdje se krili tajinstveni mrak, kad joj se uzbiba grudi snieg, a dragota se lica rumenilom prelieva: milo ti joj pružiti kriečku ruku, da se zakariči — milotno ti je žensko bremce — kada čuješ vruć joj kucaj srdašca. Draga ti je služba takva, jer joj plaća nad sve zemne plaće: vilovit siev zahvalna, draga oka i smiešak zagonetni, odkrivajući biser-zube, da lice premilinjem cvate; jer sva je čarna u zelenku gorskom, tajinstvena u tajnovištu mraka, mirisava ruža u miloduhu šumskom, vila oblakinja u visokom kraju: da ti duša zatravljena kliče, najkrasniji, najdivniji je stvor pod suncem krasna, duhovita žena!

Evo razvalina, uzklikne radostno gospodja, upirući se o mene. Razgledasmo do temelja razoreni samostan dug preko 116 metara, a širok preko 5 metara. Gdje se je nekoč čuo žamor molitve pobožnih božjaka, tamo danas rastu bukve, a lišće im sjetno šapuće o lagodnom povjetarcu, kan da zamjenjuje božje sluge. Zavezemo se mišlju u davninu. . .

Na najzapadnijem kraju brda izkočila je samotna kamena glavica u vis, a iza nje je strašan ponor, kao da si brdo odsjekao. S glavice mora da je najkrasniji vidik, pogled u ponor strahotan, natuknuh ja, a gospodje odvrata: Ah da se možemo na nju popeti! Želja gospodja, meni draga zapovjed. I za čas mene na vrletnoj visini. Izvolite gospodje, pomoći ćemo vam, a ima mjesta do 4 četvorna metra, rekoh i ponudih im razkrijlene ruke. Pomogosmo gospodjam na vrh. Posjedasmo, stisnusmo se, da se komu ne uzvrti. Veličajno ti je tuj zaplivati okom na zapad, gdje se pružaju ogranci Ivančice u spodobi zelenih proplanaka i brežuljaka i dalje nebotične plave-tnice gore, a nadneseš li se nad ponor, steže ti se srdece, kan da hoće stati; ali ti se strah utaži, kad u njem vidiš gorski cviet, gdje širi nježno svoje krilo; kad zirneš ponoru na dno i opaziš zelenu svilu — livadicu ravnu, šumornu kćerku trakošćansku — Bednju, u kojoj se praćikaju ribice, a za njom Ivančici brata: Hamac. Strahotno je pogledati u duboki ponor, ali ipak ne

možeš, da odoljiš sili, da u nj ne gledneš. Prijatelj Stjepan odrinu i surva potajice nogom velik kamen u ponor i kliknu u sav glas: ruši se! Gospodje protrnu i vrisnu u sav jek misleći da se pod nami glavica lomi, a vrisak im se munjimice prevrgnu grohoticom smieha. Smijale se grohoticom same sebi, svojoj prenaglici. A u istinu je kamen muklo zatutnjio, bijući se o rubove ponora.

Zamaklo sunce za planine visoke, zorolik se talas na zanebju ljeskuta, zapad zlatom blista, kao angeo zlatokrila. Suton je. Naše se društvo vraća zadovoljno u Radovan. Noć je. Mjesec se uzvio nad bajni kraj i prijazno na nas gleda, kan da se raduje ugodnoj uspomeni, što nam se uglobila u dušu na tom putu.

III.

Č e v o .

Kod prijatne se večere, u šali i sbilji, naše društvo razdraga, razigra i užželi si takve zabave, koja kriepi duh i tielo, bogati maštu novimi slikami, množi izkustvo, sklapa prijateljstvo, a kadkad i izmedju dva a dva srdca nježne osjećaje. S toga naumismo poći odmah sliedećega jutra na Čevo (Čevo, Čehovo ili Podevčevo), ali nam nebo poremeti naum, koje se je u zoru oblaci obuklo i pljusnulo jakom kišom. Do podne se nebo razbistrilo, izpušile se gore, a nebesko

se modrilo nad njimi nadvilo, razplinula se rosa, a žedna zemlja upila božju kišu. Voljko je, krasan je opet dan. Sušom omamljen cviet uzdigô zornu glavicu i diše miloduhom, zrak je svjež, da ti se širi srđee i grud: a naše društvo bijaše gotovo, da se penje na goru Čevo.

Čevo je strma zelen-gora u spodobi čunja, a susjeda Belskoj gori. Njoj na zapadu, a u povorci Ivančice, više ne ima.

Na podnožju Čeva buja liepa gospa (velebilje, devosin, Atropa Belladonna). Sjajno-crne bobulje kao trešnje i njim nalične, upravo su dozrele. Liepu gospu opazila je prva neka gospodjica, brza, živa, okretna i laka kao lastavica. Svaki je čas odskakutala napred, kadkad ostala za nami i posizala bielom ručicom za cvietom, pa ga u šali i smijuške stavila sad ovomu, sad onomu u zapučak. Meni zataknu za klobuk grančicu liepe gospe i zapita me kako da se zove. Liepa gospa, vrlo otrovna bilina, odgovorih joj ja. Krasno ime; a tko bi rekao; da je otrovna, šteta, nastavi naša plavojka. A zašto se zove liepom gospom, kad je otrovna, a ni je baš osobito liepa. Ima ih hiljadu ljepših, pa se tako ne zovu, reče gospodjica. Ta biljka bijaše mezimče mnoge talijanske krasotice. Srkne li čovjek soka ovih bobulja, to mu se zjenica razširi i oko postane tobože ljepše, življe i vatrenije. Talijanke su rabile velebilje u tu svrhu, da budu liepe, pa s toga i bilini takvo ime.

Nakon 1½ sata hoda prikučismo se Čevu, pa zakrenusmo odmah prema jugu u strm jaz, koji se sve više uzpinje, koji nakon pol sata zakreće na iztok, a napokon se gubi. Divotno ti je u tom jazu. S obje strane jaza dujle se strma, visoka, gdjegdje nedogledna gorska rebra, iz kojih se dižu orijaške bukve. Jazu na dnu, a tebi na putu zavalilo se tu i tamo ogromno kamenje, koje se je bog zna kada survalo s visine. Tu leže i razpadaju se drevne bukve, što ih je shrvala starost, tamo stojeć trunu druge, ondje vidiš i iznemoglih, kojim trudovi bukovi (*Polyporus fomentarius*) sišu posljednju životnu snagu. Gdje je malo čistine, zeleni se pecavi bodljak ili se sjaju bobulje velebilja. Gdjegdje opažaš na stablu bukve usječen oveći krst ili po dva velika pismena, znak, da je tu lovac ubio krilonogu srnu. Tamno je u tom dubokom jazu, samo nad sobom vidiš kroz gusto granje nebesku vedrinu. Sve je tiho, tihano, svetčani mir kraljuje tu, ni listak se ne miče, ne šušti. Samo marni i glasoviti liečnik šumski, crna žuna, kadkad pokuca na grudi stare bukve, samo kadkad se u daljini čuje „pik“ šarena djetla, dobra druga crnoj žuni.

Prispjevši do grofova čekališta (štanta), poče nam gospodjica biljarica malaksati. Probliedi, umukne posve i stade zaostajati. Vidivši, da joj ni je dobro, zapitah ju, što joj je. Zlo, gospodine, ne mogu dalje, reče i sjedne na kamen.

Ostali se uzmu šaliti i smijati sjedećoj junakinji, koja je u ravnici bila prva, najbrža, najodvažnija, brza lastavica, a eto sada stara kvočka, kako no ju šaljivo nazva njezina sestra. Ponudim joj ruku, da se zavisi i ona se pridigne. Bila je posve nujna, liepa su joj ustašca pomodrila, oči je oborila i teško se uza me uzpinjala. Zavirih joj u modre oči i eto ti krasnih, velikih zjenica. Gospodjice, vi ste zobala bobulje velebilja, rekoh joj grizkajući smieh. Ona se nasmješi bolno i gorko i tim prizna uzrok bolesti. Htjela je, da bude najljepša — reče smijuške neka od gospodja — ala se je nasamarila ljuto. Skupa je takva krasota, doda druga. A koga ste nakanila očarati, krasna gospodjice, zapitah ju ja. Bome nikoga. Htjela sam, da znadem kako to biva, odvrati ona, smijući se sama sebi. Zobaste potajice, gospodjice, zašto i nam ne ponudiste, da budemo i mi tako bliede, „moderno interesantne“, pecnu ju gospodja. Bilo je tu i drugih pitanja, primjetaba i smieha do mile volje, osobito onda, kad se je naša krasotica malo razvedrila, kad joj je mučnina jenjavala.

Za 1¼ sata dobra hoda, računajući od podnožja gore, prispjesmo na vrh. Vrh je gore obrašten bujnom travom, gdje nailaziš na ležišta umiljatih srna. Drveće je manje, ali raznovrstno. Mahovitimi se hridinami melanholično vuče veliki vrtni puž (*Helix pomatia*); kućica mu je posve blieda, kan da ni je nikad vidjela božjega

svjetla. Liepo se zeleni jelenski jezik (*Scolopendrium officinarum*) u debelu lladu. Tu uz hrast i bukvu raste javor, tvrdi drien i krasnica me-prika. Visoko dublje na vrhu gore prieči, da se s toga mjesta ne vidi na sve strane. Na vršku Čeva stoji pjesničko i najkrasnije šumsko drvo, slika ljepote, jednostavnosti, dobrote, okriepljujućega mira i bračne ljubavi: cvjetokitna mlada lipa. Puna nade širi zelene grane na sve strane, korenje joj se uvuklo medju hridine, a lišće joj titra u gorskom vjetriću, kan da narodu nam sbori :

„Neboj mi se, rode dragi;
Nosi, trpi dušom ravnom,
Običaju svom po davnom,
Težki namet tvojoj snagi;
Jer će doći — bilo kad. —
Poravnanje krivoj vagi,
Prestati će i tvoj jad!“

Veselo gleda lipa u daleki sviet, kan da nazire slavniju budućnost naroda u kom je nikla, kan da već vidi razoružana dušmanina. Da, uz nju stoji germansko drvo: hrast. Zaklanjao je prije lipi božje sunce, širio se na njezinu štetu. Ali dodje pravda, dodje silniku crni petak: opalio ga slovienski Perun — skršila ga munja, pa danas stoji gol, razparan stupac. Rodoljubno srdce mora da ti zaigra, videći u mladoj lipi rod svoj mili, a u hrastu dušmanina svoga.

S nijedne strane ne vidi se Varaždin i okolica mu, tako krasno i jasno kao sa Čeva.

Jedan sat minu na visini pod mladom lipom brzo, kao čas. Da nas ni je sunce na zapadu sjetilo, da nam se je spustiti u nizine, ostadosmo još dulje; jer se ne mogosmo dosta nagledati divnih strana hrvatskih, koje dadoše zanosu nam krila; jer nam razhladjujućega gorskoga vjetrića ne bi nikad dosta bilo; jer gorski zrak širi grudi, oživljuje sve; jer nam mlada lipa uzkrili dušu.

Krenusmo gorom na sjevero-zapad, gdje ne ima puta, uz Petrovu pećinu, koja je gori iz rebra izkočila, te podjosmo uz stiene, koje se osovljuju kao mrki div, a u visini sklapaju tako, da tvore gotska vrata. To su Velika vrata, a dižu se na strmini, nad strahotnim ponorom.

U Belskoj smo dolini. Zdrav, tih i miran je to kraj, ali toli prijatan i ubav, da očiju od njega ne odvojiš. Dolinu ovu obavija vienac gora i brežuljaka. Kud okom omjeriš, svuda bujno zelenilo. Zelene se gore i humci, zeleni se dolina, a nad tim modri se čisto nebo. Evo gledaj na jugu Belsku goru, Mrzljak, Sokolovu pećinu, Krusovac, Ham, Kozji hrbat, Drenovac i Hamac, na sjevero-zapadu poznato ti Gradišće, a dalje prema sjeveru nebrojeni su valovi brežuljaka. Na iztoku se i zapadu suzuje dolina tako, kan da je sa svih strana briegovi zatvorena. A koli je krasno ovdje u proljeću, kad je sve posuto cviećem; kad se sve zagrnulo svetčanim ruhom; kad lug i dol oživljuje pjesma; kad se sa svih strana

čuje žubor i cvrkut ptica; kad sva priroda pjeva nebesom velepjev! Onda je ondje krasno, kao prekrasna djevica, ovječana i spremljena na vjenčanje.

Već je sunce naglo na zaranke. Iza vrhova gora žarka se rumen nehom stere, žare se tanahni oblaci, amo bliže modri se nebeska čistina. Pčela se marna kući vraća, biela pastirica goni kući svoje stado i pjeva: hija, hoja, kravica moja. . . Ugasnu žar večernji, za gorom bliedne dan. Zatrepere zvijezde i pade na zemlju veličajna majka sna: tiha, krasna noć. Zacinikalc zvonce „zdravu Mariju“, jek mu se dolinom milo razlieže. Umuknulo zvonce. Šumori gorski potočić, huji žrvanj u mlinu, u kolibi ciliču i zvone gusle, mumlja bas, vije se i igra veselo narod, zveče čaše, puši se vruće pečenje na piru. Mlada prebire sitno ženiku svomu uz bok, starcem kriese se oči, čuje se topot, junački skok. Umuknu gusle, zaori pjesma. Sve je veselo, sretno. Al' u pjesmi čuje se plačući mol, znak, da je narod proživio težkih dana. Opet se plesači veselo okreću, jer ne stalo je jarma i tlake, starih vremena — nastalo je novo doba, doba narodnosti i slobode.

Bajna je Belska dolina ob dan, bajnija ob noć za sjajne mjesečine, kad se jezerom pretvori. I večeras se napunila bielom maglom, ali ne visoko. Magla kan da je pritisnuta na zemlju. Površina joj je ravna, kao mirno jezero, kojim plovi bieli labud: biela crkva pod Belom, a uz

nju biela vodena ruža — župni dvorac. Divotna je noć, divotan je kraj, vilinsko je jezero bajno. Bednja čudno šumori pod maglom, čini ti se kan da iz jezera dopire tihi glas, kan da vila povodkinja šapće: daj mogućni, silni bože, da se Hrvat slobodom uzkrili, da se sav života duševnog dozove. Razplamaj mu dušu žarkim rodoljubljem. Daj da hrvatstvo zagospodi, da se sjedine najvjernija braća: Hrvati i Slovenci, da se daleko prodiče, razpiri im želju još slavnije budućnosti!

IV.

Belski dol.

Krasna je Belska dolina, al je i krasan i romantičan Belski dol, reče mi prijatelj Stjepan. Moram, da i njege vidim, odvratih prijatelju. Dne 28. rujna u jutro odoh s prijateljem i suprugom si, da se nagledam i te prirodne krasote.

Odmah iza grada baruna Met. Ožegovićá razjazila se Belska gora i eto ti željene ljepote. S obje strane dola, kojim vodi krasna cesta u Zagorje, a rominja gorski potok Bistrica, kočé se strmi i visoki briegovi, iz kojih strše lomne hridi. Čim unidješ u taj romantični dol, susreće te hlad i lagodna struja gorskoga uzduha. Dol je hladovit i za najveće ljetne žege i omare, jer ga razhladjuju hladna vrela, studeni potok i briegovi šumni.

Za $\frac{1}{4}$ sata prispjesmo do izvora Bistrice. Izvor je plitak, ali prostran do 5 četvr. metara, a jak, da iz njega brza metar širok potok. Voda je čista kao jutarnja rosa, hladna, da ju jedvice srkneš, a dobra, da je malo takve. Ugodno ti je tuj odmarati se u raskošnu zahladju zelenih bukava, te gledati kako voda kipi i nježno se talaska od svih strana izpod stienovlja, kako se sićušni mjehurići dižu s biela dna i opet ginu. Mnogo sam već gora i ravnica preskakao, ali toli dobre vode ni sam nigdje našao.

U tom vrelu žive po bielom vapnenom kamenju pužići *Bythinella minutissima* i kukčići *Elmis aeneus*, a po hridinah dola: *Clausilia Bosniensis*, *Clausilia ornata*. Tu ima i velebilja.

Ako igdje, to bi se ovdje mogle urediti mrzlice (mrzle kupelji) — Hrvatski Radegund. Bistre je i prehladne vode vazda dosta, a gdje ćeš naći mirniji i romantičniji kraj od ovoga dola i Belske doline, da se bolestan okripiš i oporaviš?

Blizu ovoga dola, a na visokom obronku Belske gore, strše nad šumom razvaline puste Bele. Strmim putem i vrletnim kamenjem popesmo se na te puste razvaline. Gradina je ova po prilici 60 koraka duga, a 40 koraka široka. Sa zapadne strane porušile su se već stiene, te je ostao samo temelj, dočim su ostale stiene jako razrušene i krnjave. Nutarnjih stiena ne ima više. Gdje su nekoč vitezovi osvajali srdca velikaških krasotica, tamo sad niče kupinje, bukva i hrast;

tamo se provlače guje. Gdje je po stienah visjelo svietlo oružje, tamo se danas po zijotinah kriju sive gušterice i sove.

V.

Varaždinske Toplice.

Dvadeset i deveti je kolovoza. Prekrasno je jutro — biti će prekrasan dan. Moj Stjepan, supruga mu, gospodjica, koja je već zaboravila na bobulje velebilja, i ja sa ženom si izpadosmo iz radovanske škole i već jurimo rubom varaždinske ravnice, a podno pitomih proplanaka, u Varaždinske Toplice. Puna su nas kola, ali nam je tim milije, tim je više ugodna preklapanja.

Eno Turčina, reče Stjepan, mjereći smotkom na hrastik, što se stere kod Plitvice, a uz cestu, što vodi iz Varaždina u Zagreb. A gdje ga vidite, zapita ga moja žena. Gledajte eno onu kuću na cesti. Vidim kuću; ali gdje je Turčin, reče ona, ne znajući, da se to mjesto Turčinom zove.

Varaždinci pripoviedaju da je nekoč dovede doprla potajice turska vojska, da iznebuha narsne na Varaždin. Ali zvono sv. Vida u Varaždinu, stade samo kucati i lelekati kao na vatru. Varaždinci se sjate, ali nigdje vatre. Odu neki na toranj, da vide, tko ih vara. Ali kad tamo nikoga u tornju, zvono bo je samo kucalo. Opaživši s tornja, gdje se Turčin gradu primiče, za-

pomažu i dignu užasnu viku: Turčin ide! Turčin ide! Kobni se glas munjimice gradom raznese, Varaždinci se listom dignu na Turčina. Oda-gnaše ga sretno, a to mjesto prozvaše Turčinom. Ponosno pokazuje stari Varaždinac na to borilište, ponosno spominje junačtvo starih Vraždinaca, poštovanjem spominje i danas zvono sv. Vida.

Ne vozimo se ni dva sata, pa nas već eto podno Varaždinbriega, evo nas u Kneginjcu, gdje bijaše zatvoren veliki dobrotvor Varaždinaca: Andrija, koga je zatvorio brat mu Emerik, kralj ugarski.

Putuješ li u Toplice s varaždinske strane, a žudiš li, da ih čim prije ugledaš, to te žudnja mine, zaboraviš na cilj svoga putovanja, pa se zaustavljaš u tom krasnom kraju, medju krasnim vinogradima Varaždinaca. Ovi su krasno obradjeni vinogradima prava razkoš svojim gospodarom. Ljeli, a osobito jeseni, kad dozrieva razno voće, ima tu mnogo varaždinskoga svieta. Nestašna djetca skaču zelenimi tratinami, veseli ih cvieće i božji sviet, smiju se voću; ozbiljna muža kriepi živo zelenilo, prijatan, svjež uzduh, uzhićuje ga veličajan vidik u Medjumurje, Ugarsku i krasnu Štajersku; mladu krasoticu raznježuju sitna pi-samca, što ih redovito prima od izabrane ruke, da zanesena, preblazena kliče svojoj prijateljici sladkom i milom hrvaštinom: O, süsßer, einziger Artur! Fani, er schreibt mir wieder!

Što je blistajući alem zlatnoj kruni, to je

Bauerova vila Varaždinbriegu. Povrh briega stere se divotan perivoj, pun prekrasna, plemenita i raznovrstna cvieća, te nizka grmlja. Cvieće cvate i diše miloduhom, kao u proljeće, a izmedju njega vijugaju se bieli putevi. Najdivnije je ovo mjesto, vidik najveličajnji. Posred perivoja, na tom prestolju prirodne krasote, kraljuje Bauerov ljetnik divotom ukusa i umjetnosti, čim i na daleko slovi. Prostran, jednokatan je, a nosi švicarsku sliku. Možeš mu se nad krovište popeti, da vidiš romantični kraj. Stoji preko sto hiljada. Sama kugljana stoji šest hiljada. Najdraže ti je pako, što je sve hrvatsko, što je vilu gradio varaždinski naimar, što tu diše duh hrvatski.

Eno prijazna mjesta, koje se je smjestilo stranom na obronku, stranom na podnožju, brdašca, što se lagano diže od krasne Bednjanske doline i razpliće u Varaždinbrieg. Mjesto se je razteglo od iztoka prema zapadu. Kuća proviruje iznad kuće, posred mjesta uzvisila se crkva, a na istočnom kraju prekrasna nova škola. Samo do tisuću stanovnika obitava ovdje, ali je mjesto ipak vrlo staro, starije od kršćanstva. Slovalo je cielim silnim rimskim carstvom pod imenom: Aquae Jasae. To je svojina prvostolnoga kaptola zagrebačkoga — to su toplice. Ne ću, da ih potanje opisujem, jer ih je potanko, krasno i načinom šaljivim opisalo vještačko pero A. T. A opisao ih je krasno njemački dr. Aleksa Rakovac, a hrvatski Ivan Tkalčić.

Podjimo odmah k vrelu. Sumporno se ovo vrelo puši u zahladju krasna šetališta, više mjesta. Jako je to vrelo, a vruće 45 stupanja. Turi pile u nj, i eto ti ga za čas gola. Svaka dvadeset i četiri sata izteče do 41.876 hektolit. vode. Oko vrela stoje bolestnici i žmureći srću na silu sumporni krop. Naša gospodjica zamoli te vode, podvornik spusti staklenu zajimaču u vrelo, napuni čašu, a ona srkne, samo da znade kakva je voda.

A koji je uzrok, da je ova voda tako vruća, zapita me gospodjica, a ja joj uzeh šecuć razjašnjivati: glasoviti fizičar Laplace veli, da je nekoč bila sva tvarina od koje sastoji naša zemlja, raztopljen kao plin. Bila je goruća kruglja. Vanjska se je površina lagano razhladjivala — postajala je kora sve deblja, ali središte zemlje ostalo je neizmjerne vruće, kao što je i danas. U središtu je zemlje tolika vrućina da se najtvrdje kamenje topi kao vosak. Da ima u središtu naše zemlje velike vrućine, svjedoči nam Vezuv, Etna i druge sopke, koje izbacuju vatru. Kopa li se prema središtu zemlje po prilici dvadeset metara, opaža se, da se toplina u toj dubljini ciele godine ne mienja, i tako tu ne djeluje niti ljetna vrućina, niti zimska studen. Kopa li se dublje, osjeća se sve veća toplina. Pri svakih trideset metara raste toplina po prilici za jedan stupanj. I arteski nam zdenci isto svjedoče, jer im je voda tim toplija, čim su dublji. Voda ovoga vrela, kao što i svih vrelaca,

dolazi iz velike dubljine, gdje je zemlja vrlo vruća. Voda se vrućinom zemlje ugrije, te toli vruća ovdje izvire. Hvala vam, reče mi gospođica i zapita me proti kojim da je bolestim ova voda koristna. Proti ulogam i vrtnjam (rheumatizmu); proti glivoboli (skrofulam); proti boli u živcih; proti otvrdlim bolestim kože; proti otvrdlim izciedkom i pretilostim žliezdovitih ustroja; proti bolestim glenovice; proti otvrdlim kovnim kalnokrvnostim, odgovorih joj ja, a zašutih, da je i proti tajnim griehom (syphilisu).

Zavirimo i u pučke kupelji. Nekoliko polugolih, mršavih, iztrošenih i omamljenih tjelesa leži u hodniku pred kropom. Izgubiše toliko krvi, da ih je shrvala nemoć. Žalostno! U krvavu kropu čučí krvav, znoján i omamljen sviet prisisanih (priemuljenih) rogova. Neki piju vino već u kropu, da tobože laglje podnesu muke, da si tobože nadoknade izgublenu krv. Medju ovimi je i naš kučiš, zdrav, rumen i mlad čovjek. Čemu se kuhate i gubite toliku krv, što vam, manjka, zapitah ga ja. Ništa, gospodine, zdrav sam, ali hoću da budem zdraviji, kad je prilike, odvrti mi on. Mnogo i mnogo ima seljaka, koji ovdje gube skupocjenu krv bez potrebe, na štetu svomu zdravlju.

Žene, muževi i djetca vraćaju se već polugoli iz kopelji. Krvav krop teče u Bednju, krvava šumori i Bednja.

Za koliko ljudi ima ovdje stanova, zapita

me gospodjica. Ja joj odvratih, da se u Toplicah može na jedan put udobno smjestiti do četiri stotine gosti. Sam kaptol daje 147 soba. Seljaci pako u obće, kojih osobito mnogo ovamo dolazi, noće u sjenicah i u kolnicah. Žive vrlo praktično. Sa sobom dovezu kruha, gužvara, povitica i ina peciva, suhe svinjetine, kobasica, sira, a na bure dobra vinca ne zaborave nikada. Liepo ih je vidjeti kad jedu. Puna su ih velika kola. Medju njimi je prostrta škrinja, na kojoj stoje sva jela, što su ih sa sobom dovezli, a jede svaki, što mu se hoće. Jedu sladko, nude se rado, a čutura redom putuje. Susjeda susjedi, kuma kumi nudja svoga peciva od srдца i da joj ga pohvali, a muževi izmjenjuju si i hvale vino, dok se dobrano na zarumene. Na nekih su kolih Hrvati, na nekih Slovenci, na nekih i Magjari. Hrvat nudi svoje vino Slovencu, Slovenac Hrvat u itd. a svi hvale vino i potežu iz čutura kosmatača, te se medjutim upoznadu i po imenu zovu. Tako probave ugodno pod sušom ili kolnicom koji dan i razidu se na sve vjetre na svoj trudni poljski rad.

Kako se u gostionah živi, znade svaki, meni je samo spomenuti, da se u Var. Toplicah živi dobro, a jevtino. U privatnih pako stanovah žive gosti kojekako. Od ovih živi najpraktičnije hrvatski gradjanin. On živi najbolje i najejenije. Nastanio se je u privatnoj kući, te plaća dnevice 50. nov. Soba mu je udobna, a u njoj dvie po-

stelje. A što je ono u kutu bielom plahtom pokri-
veno? Odkrilimo plahtu. Oho! Gledaj, gledaj, to
ti je vedrica izvrstna vinca. Gost ne će da pije
bučkuriša i cavarike topličkih krčmara. Kupio si
on vina nekrštena, dobra i jevtina u Varaždin-
briegu. Ne pije ga sam, već si prijatelja i znanca
dobrom kapljicom dočekuje. Supruga mu sama
kuha i sgotavlja ona tečna jela, koja mu se kada
prohtiju.

Dobre, hladne vode ne ima u Toplicah. Komu
se hoće izvrstne vode, poći mu je četvrt sata
daleko, gdje ima Trstenjak, izvor, koji marljivo
posjećuju toplički gosti.

U podvečerje oprostismo se s Toplicami,
te se vratismo u Radovan.

VI.

U rodoljubnom društvu.

Drage duše obilazim krasnimi predieli drage
nam Hrvatske. Vrlo mi je milo kad podranim i
nadmudrim zoru, te uzmogu prolaziti rosnom
travom. Rado pripoviedam o krasotah i o svakoj
dobrinji: ali kud i kamo mi je milije, kad nai-
djem na zanesena rodoljuba, umnika i marnika
na književnom polju, na čisti nesebični značaj,
na čovjeka desna i puna idejalizma. Namjerila
me sreća i ovaj put pod Belom na rodoljuba
puna zanosa za narodnu stvar, na čovjeka umna

i poštena, na plemenitu hrvatsku dušu, na marnu pčelu hrvatske knjige, na vjerna pastira svoga stada. Kad se ponosimo krasnim krajem i rado ga imenice iztičemo, a zašto da onda tajimo imena ovakvih krasnika, zašto da se ne ponosimo njihovim častnim imenom?! Nu tko znade, da pod Belom župniku je ugledni g. Milan Kučenjak, tomu ne bih trebao toga vriednoga imena ni spomenuti.

Dne 30. kol. sabrao se kod g. Kučenjaka liepo čislo gostova. Tu bijah i ja.

Hrvatski su župnici u obće vrlo gostoljubivi. Ne znam, da li je svećenstvo igdje toli gostoljubivo, kao što je hrvatsko. Vrata su hrvatskoga župnika vazda otvorena svakomu poštenjaku, stol vazda prostrt, postelja uvijek odkrivena. Bavi li se na selu koji činovnik, kakvo povjerenstvo, kakav trgovac, književnik, rodoljub, djak, lovac ili bud koji putnik, k župniku se srvaća i njegov je gost. A tko dodje, svaki dobro dodje. Župnik svakoga prijazno dočekuje i nastoji da si gostu ugodu, pa ma ga ni je nikad vidio. Ničesa ne žali, a nikad mu gosti ne dosade. Nepoznata te u svoju kuću zove, i kad si mu prvi put u kući, nudja ti od srdea po hrvatskom običaju, čašu dobrodošlicu u znak da si mu mio, da ti je njegova kuća otvorena svako doba.

Ima ptica zlogukalica, kojim je sve na svijetu crno, sve pokvareno, pa vele: u hrvatskih se društvi truse čaše za domovinu, va ovoga i

onoga muža samo zato, da se može više piti — to je sve. Nu tomu ni je tako. U naših se veselih društvih u obće, pa i u ovih kod župnikah izkreše i zamisli mnoga rodoljubna misao, potiču se prijatelji na domoljubni rad, mladji čuju, što iskusiše stariji, izmjenjuju se misli, starcem se sokoli perje, sklapaju se prijateljstva, na vagu se među javna djela, da se vidi, što ne valja, što bi bolje bilo; a liepih li se je novčanih svota sabralo u veselih društvih za plemenite svrhe! Cielo pako društvo zadahnjuje neka poezija.

Ni je potrebno, da napose govorim o gostoljubivosti g. Kučenjaka. Nu nikad ne ću zaboraviti onih ugodnih časova, što nam ih on pripravi, vazda ću se sjećati one idejalne slike hrvatskoga prijateljskoga, veseloga društva. I sada, kad ovo pišem, poigrava mi srdce i vidim g. Kučenjaka kako je široku hrvatsku trobojnicu gitare preturio za vrat, pa skladno udara u žice. Pred njim su krasno vezane narodne pjesme, što ih sabra naš dični Kuhač. U nje zavirkuje, dira žice i pjeva iz puna i uježna srдца zanesenim glasom u koji je izlio i pretočio svu milinu, svu pjesničku krasotu narodne pjesme. Mniješ, sav će zagrliti narod. Diviš se narodnoj pjesmi, tomu najslavnijemu plodu uma slovienskoga, diviš se pjevaču. Pjesma te zove, da štuješ i slaviš narod iz kojega je ona nikla, sbori ti, da je taj narod stvoren za velika djela, svjedoče ti, da je pjevačeva duša čisto rodo-

Ljublje; jer samo takva duša može ju tako zapjevati.

Duša te zaboli, a krv ti zakipi pravednim gnievom, kad se pri tom sjetiš zlokobnika njemačkih i njihove nečovječne i krivične graje, da: „Slovieni ne imadu prava na budućnost i slobodu, jer se ni su nikad odlikovali svojim umom.“ Razvedriš se pako, kad čitaš Pavlinovićeve rieči: „One (naše narodne pjesme) nose u jezgri cio život našega pjesništva. Dapače, učenjaci misle, da će se iz ove jezgre razvijati traci cieloj umjetnosti slovienskoj, na uveličanje i na razplod uljudnosti evropejske“.

Tri bih zime — reče umiljati g. Kuč. — probavio o kruhu i vodi uz ove narodne pjesme. Da sam mlad momak, uzeo bih javor-gusle, bio bih gajdaš. Zaputio bih se u narod hrvatski, putovao bih od grada do grada, od sela do sela, pronoseći divotu narodne pjesme i razpirujući narodu ponos. Komu da se ne mile ove krasne rieči?!

Poslie ove krasne zabave, kad je zahladilo uharnom dolinom, odvede nas g. župnik u svoj pčelinjak, što no stoji nedaleko njegovu stanu u tihom zavjetarju kod Bednje. Moraš, da se iskreno raduješ, kad ga vidiš koli je i zanešen pčelar, kolikom nježnom ljubavi i ustrpljivosti šuška i tetoši oko pčelah; koli ih brižno priglédava i shodno namješta. Raduješ se i ti, videći ga koli radostno otvara košnice te pokazuje saće

i pčelice; raduješ se od srдца videći, da je on veseo i sretan, kad ima komu govoriti o svojih miljenicah. G. je župnik pčelar na glasu, zna ga svaki napredniji pčelar u Hrvatskoj. Uzorni mu je pčelinjak najmilije boravište. Tu on samotuje, brižno njeguje, opažava i proučava pčelice ili što čita i umuje u bajnom zuju radilica neumornih. Donese li žena diete na krst, otpuđuje se k pčelinjaku; umre li tko, viestnik smrti polazi k pčelinjaku; treba li komu izpovjedi, dobra savjeta i pomoći, traži ju ponajprije u pčelinjaku, jer dobro znade, gdje njegova marna pčela sabire med za narodnu košnicu.

Kod pčelinjaka je stol. Tu se zabavljamo, dok ne planuše zapadni oblaci žarom zalazećega sunca . . . .

Bilo je već malo kasno, kad je g. župnik svoje goste odpratio na cestu i s njimi se ljubezno oprostio. Razškropismo se na sve strane, a ja s prijateljem Stjepanom put Radovana.

Gusta je magla opet pala na livade i sijalice, a Bela i sva njezina dolina prevrgla se opet gorskim jezerom. Na zelenom viencu gora, a jezeru na obali, sive se u mjesecini razvaline puste Bele. Tihana mjesočina igra goram po visih i obroncih, sve je tiho, nigdje ni žive duše. U bijeloj magli pred nami zabelilo se nešto. Bieli se kao bieli labud i sve nam se bliže primiče. Biela je to žena iz Bele. Lak i sitan joj korak kaže, da je mlada. Evo je pred nami.

Bliedo joj je u mjesečini lice, a iz oka joj živa munja plamsa. Dragota ju je bielu pogledati u mjesečini, kcd jezera bajna, medju pobrdarjem. Krasnih li ima ovdje žena! Ne stala je u gustoj magli kao biela vila.

To je, brate, žena — reče Stjepan — kojoj se uklanja svaka živa duša, koja ju samo pozna; to je žena, koja se plaši, koje mrzi i kojoj se uklanja i boji joj se zamjeriti sva okolica. Nikomu još ni je ništa na žao dala, nu pogine li seljaku govedče, ona je kriva; ne da li krava mlieka, ona ju izmuzla; umre li majci nejlačko čedo, na nju pada kletva; ukoči li se komu ruka, ona mu ju ukočila; pojavi li se gdje žaba krastača, na kolac ju natiču, jer se ona krastačom promeće: sva ju župa vješticom okrivljuje.

Ima li selo ikakav prividan uzrok, da joj to podmećo; je li ta žena nazlobna i zlorada, zapitam ja prijatelja. Ni je brate — odgovori prijatelj — netko ju bez razloga vješticom proglasio, pa vješticom i osta.

Narod ondje toli tvrdo vjeruje u vještice, da mu te vjere ne izbiješ ni pod živu glavu. Dogodi li se nesreća, a sviet joj za razlog ne zna, mora da je tomu vještica kriva: okrivljuje tu ženu, a ona mora tužna, da to podnosi ni kriva ni dužna. Za sav je svoj viek izgubljena: izbacilo ju sujevjerje iz ljudskoga društva. Duša te boli, kad ju plemenitu vidiš, kako se sirota svakoga plaši, kako ju je i nevinu stid u ljud-

skom društvu. Kad su svetkom pred crkvom sve oči na nju naperene, čini joj se kao da će u zemlju propasti. Ona mora da u zemlju gleda, ni je jaka, da pred crkvom postoji, da se s kim porazgovori. Jedina je još sreća, što no ju donje ovaj viek, te se ne boji, da će sramotno poginuti od krvničke ruke i sgorjeti na lomači. Prošloga je još vieka palilo vještice pod Belom, što nam svjedoči pametar belske župe, koji sam ja na svoje oči vidio i čitao i što je priobćeno u „Viecu“ god. 1874, br. 52., a glasi: dogadjaji, koji su se pod Belom dogodili za župnikovanja Petra Mihaljića ne zaslužuju uspomene, koliko užasnoga ogavlja, jer su se radi njih gorke suze ronile nad okrutnimi žrtvami skrajnje gluposti. Za ono doba vjerovala je ne samo prostota, nego i inteligencija, da je svaka stara žena vještica: zato su svako zlo, svaku nesreću vješticama pisali u grieh i poradi toga nesretne starice u tamnice bacali, groznih muka mučili, te poput poganskih krvoloka nemilo ubijali, palili. Tako su bile i za župnika Petra Mihaljića g. 1742. dne 29. siečnja četiri jadne žene, tobože vještice, po krvniku (dakle s dopuštenjem poglavarstva) javno pogubljene, a trupla im na lomaču bačena i spaljena. Evo im imena: Katarina Ratkaj od 45 godina, Jele Negovec od 40 godina, Bara Biskup od 22 godine, Jaga Pučko od 21 godine; a 9. ožujka iste ove godine biše jednako pogubljene Ana Kolarek od 40 god., Katarina Kolar

od 70 god., Ana Jagovec od 50 god., i Ana Drvarić od 60 godina. Napokon je bila godine 1743. na gori blizu Seljanca Katarina Biskup također pogubljena i spaljena.“

Tom prigodom spominjem, da se u mom rodnom mjestu, u šumi Koraćicah kod sela Šalovaca, i danas vidi ognjište, gdje je vještica spaljena. Da se to garište travom ne zaraste, baci svaki mimo prolazeći čovjek na nj suhu granu. Kad se nakupi lomača granja, zapali ga tkogod.

VII.

U Trakošćan!

Vidivši za svoga djakovanja prvi put Štandlovu fotografiju gradine, koja na daleko slovi svojom ljepotom; koja se takmi s najljepšimi gradinami Evrope — sliku Trakošćana, zaigra mi srce živom željom: tebe moram, da vidim! Dugo mi ni je bilo prilike, da posjetim taj vilin-dvor, koji posjećuju i strani ljubitelji prirodne ljepote i čovječjega umieća; kojim se ponosiše hrvatsko-ugarski kraljevi, grofovi celjski, banovi hrvatski, hrvatski biskup, a kojim se sada diči grof Juraj Drašković. Ali kolike radosti 1. rujna i. g., kad se u Radovanu spremismo u Trakošćan! Bilo nas je petero. U 7. sati u jutro projurismo Ivanci, liepim mjestom, što no se stere na podnožju Ivančice; gdje stoji grad slavnoga Kukuljevića.

Mjestom šumori bistar potok Bistrica, izvirući Ivančici iz srдца. Ivancem na desno redaju se radničke kolibe i strše u vis dimnjaci tvornice. To je Kuljevčica, gdje se je vadila tutija, a sada žalibože stoje kolibe prazne, peći tvornice hladne. Nu ima nade, da će timi dimnjaci skoro sukljati gust dim, a pustim mjestom vrviti obližnji posleni narod.

Ni je dugo postajalo vrieme, a mi stigismo u Lepoglavu. Tu posjetismo ponajprije svoga druga, poštenu dušu, Augusta Suflaja, koji nas zagorskom gostoljubivosti dočeka. Zatim razgledasmo znanu lepoglavsku kaznionu.

Nekadanji samostan Pavlina pretvoren je u kaznionu. Naravno da se je bivšemu samostanu mnogo toga prizidalo. Tu ima obrtnika svake vrsti. Najviše je tkalaca. Uredjenje njihove radionice stoji četrdeset hiljada. Mnogo ima i krojača, postolara i užara. Medju užari vidih mnogo cigana, gdje lagano i lagodno predu i pletu, a vrane im se oči kriese i šibaju na sve strane. Mudar je cigo. Ne će se njemu u kovačnici dizati teško kladivo, ni u kojoj zatvorenoj radionici poslovati; ljepše je u dvorištu pod vedrim nebom sprovoditi dane, ta tu je još najviše slobode, tu se vidi u bieli sviet, koji je ciganinu miliji od svih palača. A užarija ni je baš teška; užar čas stoji, čas sjedi, a najviše se šeće, a to baš prija ciganskoj bezposlenoj duši.

Zanimivo je razmatrati uznička lica. Neke

tišti teška bol, gledaju milo i krotko, da ti ih je žao. Vidiš, da ni su opaki ljudi, a da su sto put okajali svoj grieh. Pitaš li, što sakriviše ti jadnici, veli ti se, da je neki, dieleći se s bratom, u jarosti i prenaglici udario nesretno u zlo mjesto brata, neki vinjen počinio zločin. Neki gledaju mrko kao gorski vuci, da te je mal ne strah. To su zločinci najgore vrsti, bez duše i srdeca. Neki ti se lakoumno smieše, nekim je pogled tup, bez izraza, životinjski. A ciganin ostane ona stara prevejana i sladka lija, pa ma i u Lepoglavi konopce pleo.

U ono doba bijaše u toj kaznioni preko šest stotina uznika, jer su mnogi, koji su se u kaznioni dobro vladali, te pokazali, da ni su izkvareni i za koje ima nade, da ne će ljudskomu društvu smetati, pušteni na slobodu. Takovi bo mogu neki dio svoje kazne i kod kuće na slobodi odslužiti, a to je jako humana uredba. Nu sakrive li na slobodi ma što god, odmah ih utamniče, što je opet posve pravo.

Uzdržavanje lepoglavske kaznionice stajalo je prošle godine 143.000. Doista ogromna svota u takvu žalostnu svrhu. Toliki se novci troše na lopove, dočim se za zdravstvene svrhe naroda mnogo manje daje, prem nam djetca hametice umiru, prem nam narod jako opada! Zločinac ima u Lepoglavi učitelja, dočim mnogo hrvatsko diete ostaje bez škole! To ne valja, jer ni je etički dopušteno, brinuti se više za zločince nego

li za narod! Čim više države troše u prosvjetne svrhe, tim manje troše na tamnice i bolnice.

U kaznioni ima skladište raznih rukotvorina, što ih sgotavljaju uznici. U stolarskoj je radionici vrlo ukusan i u prekrasnom stilu stalak za veliko stajaće zrcalo. Na prvi se pogled vidi, da ga je pravila umjetnička ruka. Zvedljiv zapitam tko da ga je pravio, a činovnik mi odgovori, da je to Bastijančićev posao. Zar onoga Bastijančića, koji je u Zagrebu ubio svoga gospodara Hofmana, zapitam ga ja. Da, onoga, odgovori mi činovnik. A gdje je, zapitam opet. U tamnici, gdje ne vidi božjega svjetla. Uvriedio je ravnatelja, pa ga bacilo na tri mjeseca u tminu, odvrati mi činovnik. Čovjeku je žao, što je toliki vještak skrenuo s pravoga puta.

Ulježi u prostranu dvoranu, u nekdanji re-fektorij, a u sadanju spavaonicu stražara, zadrživo se onim izvrstnim slikam na ljepu (af-fresco), što ih je opisao i ocjenio dr. Iz. Kr-šnjiavi. U ono doba prerisavao i preslikavao je slike u toj dvorani za vladu naš slikar Kikerec. Razgledavši još ostale tri dvorane, uriešene mnogimi slikarijama i crkvu izustismo: slava Pavlin-cem, koji su nam ostavili toli krasnih umjetnina na spomen, pa odjurismo uz Bednju u Trakošćan.

Željno ga putem izgledasmo, ali ga ne mo-gosmo opaziti, prem se nad brežuljkom visi, dok mu ne dodjosmo posve blizu. Najprije nam se iza zelena brdašca ukaza vijoreći crveni barjak,

znak da je gospodar kod kuće. Lagacko nam se pokazivao vilin-grad, a kad se prikučismo podnožju brdašca mu, odkri nam se sva njegova divota.

Pred konjušnicom na podnožju brdašca, na kom stoji grad, zievaju četiri topa. Kolike li ironije! Topovi, koji su nekoč grurali s alem-grada, sidjoše u nizinu, te im je jedva mjesta pod pristreškom staje. O, kad će doći doba, da će ne stati toga sramotila ljudskoga; kad se ne će više slaviti Kruppovi i Uhaciji! Ne će skoro, ne će, jer je Evropa još kasarna; jer njemačke novine za bečke izložbe 1873. ni su nijedan umotvor toli slavile, kao orijaški top Prusa Kruppa. Oj vi lažljivi proroci prosvjete i slobode! —

Vrlo nas se svih dojmio krasan lik grada i sva njegova krasota, kao i jezero, koje mu ljubi skute. Suviše, pače smjelo bi bilo, da više govorim o tom vilin-gradu, jer ga je krasno opisalo zlaćano pero Dragutina Jambrešćaka. Spominjem samo, da mi je žao, što ga ni sam prije vidio i da ću ga, ako bog da i sreća junačka, još vidjeti.

Prišapnuti ću ti samo na uho, ali neka te to ne odvraća od grada, da bi mi mnogo milije bilo, da povrh grada vijori hrvatski trobojni barjak; sto put bi mi milije bilo, da u gradu diše čisti hrvatski duh, da putnike susreće mjesto švabčadi, hrvatska družina, hrvatska rieč. Ako te boli, što ne možeš svojim jezikom proći ovim

gradom, što je niko u poštenoj Hrvatskoj, u čistom hrvatskom narodu, tješi se, jer će kolo vremena preletiti preko bezsviestnih glava i smrviti ih u prah ništine, a hrvatski će Trakošćan ostati i povrh njega zavijoriti hrvatski barjak. Hrvatsku preporodiše i osviestiše sinovi, nikli iz plemenštine hrvatskoga puka; oni zamahnuše i krili rodoljublja celim narodom; oni će i potomke odmetnika privesti u hrvatsko kolo.

Vraćajući se u sav trk s Trakošćana, prisjedne k nam u Lepoglavi naš prijatelj August. Taj put naumismo noćiti pod vedrim nebom, gdje vile oblakinje kolo vode, u kraju divnom, koji će nam uvijek ostati u dragoj uspomeni.

VIII.

Noć na Ivančici.

Nešto prije 6 sati poslie podne dojurismo u Ivance k prijatelju Bartolcu. Ivančica se je pušila i prela, kako no vele, te se je bilo nadati kiši, s toga odvratismo gospodje i gospodjice od putovanja u goru. A Stjepan, August, neki gimnazijalac i ja oprtismo se zimskimi kaputi, ogrtači i kišobrani, pa udarismo u 6 sati vesele i razigrane duše uz potok Bistricu, uz mnoge mlinove i pilanu na — Ivančicu, da joj na visu prenoćimo i tamo pozdravimo rujnu zoru i porod sunca. U prvi mah ne mogosmo naći čovjeka,

koji da nam nosi hranu i što je tomu potrebno. S toga morade prijatelj Bartolac kod kuće ostati, da nam pošalje okriepe. Ugodno je rominjala brza Bistrica, veselo su preskakivali njezini talasići čisto kamenje, kao nestašna jarad u proljeću. Čim više odmicamo u goru, tim se jače ova gorska kći gudurastim kamenjem pjeni i u slapiće pro-meće, te čarobnije šumi. Čim zamakosmo povi-soko u goru i osjetismo jače svježost gorskoga zraka i prijatan mu duh, zadivismo se selu Pri-gorcem, jer mu se tako visoko ni smo bili nadali.

Odtisnuvši se visoko u goru, gledasmo na zapadu sunce, koje se opraštalo s prekrasnim ovim krajem. Jošte su tanahni zlatoliki talasi na zanebju lebdili, a stalo se već oko nas šumom mračiti i magla gorom pušiti. — Zatrepere zvie-zde i nastala liepa, vedra noć, ali oko nas u sta-rodrevnom bukviku bijaše tamno. To nas nimalo ne uplaši, jer je Stjepan znao dobro put, naša volja bila jaka, noge voljne uzpinjanju, a mi se nadali mjesečini. U to dunu hladan optujšćak (vjetar od optujске strane), zahuji sva gora, a mi se uzpinjasmо strminom mal ne četveronožke, mokri od znoja do posljednje niti. Strahotno je hujio vjetar, da je čudno škripalo granje kao za-kleta duša; magle se nad nami pognaše u pustu noć. Nigdje glasa živu stvoru, samo se gdjekoja na zemlji zakriesila kresnica. Mniješ, sav je sviet izumro. Nu mi bijasmo uza sve to vrlo veseli i puni humora. Bilo šale i smieha do mile volje. U

to sine nebom mjesečina i dopre nešto svjetla kroz sive magle, koje je nad šumskim vrhovljem vjetar gónio, i do nas.

Prema vrhu ne stajalo sve više šale i razgovora, samo kadkad se izkresala koja iskra humora. Prispjevši teškim trudom nakon tri sata gori na vrh, odlanulo nam. Hvala bogu, da je tomu kraj, uzdahne August, za kojega smo se već pribojavali, da će nam sustati, jer je vrlo težak i omašna trupa. Podštapismo se, da se malo poodmorimo, da se nagledamo onih visokih bukava, što no ravne kao svieća, a gole kao prst, u nebo štrše i na kojih je čarno titrala mjesečina. Ni je im granje sa starosti spalo, već ga okresao grom i biesni vihar. Podjosmo dalje u visinu. Prelazeći preko silnih bukava i obilazeći ih, što no su ih biesni vihri izčupali i povalili, stigosmo nakon četvrt sata na najviši vrh Ivančice, k piramidi.

Neki nas skupi laka šušnja, neki nalama granja, neki privuče kladu, pa to navalismo na hrpu i za čas pirila je vatra u zavjetarju orijaških jela, javora i bukava. Vatra narasla brzo do lomače. Praskalo je granje, žarile se klade, buktio plamen, vjetar meo kišom iskara i dimom medju dublje u goru. Oko nas po lišću, stablih i bujnom paprati drktalo čarobno svjetlo naše vatre, a mi podvitih nogu zurismo u plamen. Jesi li uzvinuo očima k nebu, to si kroz visoko granje opazio hrleće maglušine, otkrivajuće i zastirajuće nebesku mjesečinu. Divna li prizora!

Minulo je deset sati, kad reče August nekako neveselo: Što ćemo po boga, braćo, ako nam ne dodje čovjek; ja sam žedan, da su mi sva usta suha. A gladan ni si, zapita ga šaljivo Stjepan. Jesam i gladan, ali više žedan. Da mi tko dade čašu vode, dao bih mu dukat za nju, da ga imam, odvrati August. Ožednismo jako, a nigdje vode, i mal ne više nade, da će nam ju tko donieti. Ne bude nikoga — primieti Stjepan — tko da ide u toj noći u goru, a kako da nas i nadje. Ne plašite se. Bartolac će nam poslati čovjeka, ma bilo što mu drago. Čovjek će nas lako naći, ta odaje nas vatra, a Prigorcei znadu u gori za svaki kut. Da čujemo, rečem ja i zaorim, što me je grlo nosilo: hop! hop! Lomila se jeka gorom, a u gori ozva se netko gromorno: hop! hop! Živio uzklikne August, skoči na noge i povikne u sav jek: hop! I opet se netko ozva u gori. Od sad ni smo više sjedili, već smo stojeć izgledali čovjeka. . . Sad bi već morao doći — reče August — ni smo li se mi prevarili. Deder mu ti, Davorine, zaori. I ja zagrmim: hop! Evo nas, evo, javi nam se netko, a pred nas stupe dva naoružana seljaka. Dobar večer, gospodo! Evo, gospodo, svega dosta, rekoše nam prijazno. Prvi stavi pred nas svoje oružje — košaru kruha i pečenja, a drugi svoje kubure — košaru flaša napunjenih božjom kapljicom. Obsipismo hvalom i Bartolca i seljake, a šala zai-gra opet svoje kolo. Seljaci nanosiše klada i de-

bela granja, pa ga navališe na vatru, da je gorjelo kao u paklu. Za tim narezaše nekoliko naramaka paprati i raztresošu ju pred vatrom, pa se s nami zavalije na nju. Flaša je žurno putovala među nami i kvasila grla naša, kao i seljačka. Okriepivši se vinom i pečenjem, ponudismo seljacima dobrih smotaka i zapalismo svi, a lica nam se žarila, što od vatre, što od božjega dara.

Seljaci ostaše svu noć kod nas, ložeći nam vatru. Bijaše vrlo hladno. Da ne imadosmo zimskih kaputa i ogrtače, bilo bi nam i uz onoliko vatru s jedne strane prehladno. Naslonismo se na debelo korenje i orijaško stablo starodrevnoga javora, a noge pružismo prema vatri. Diveći se huci i zavijanju vjetra, koji je po jazovih muklo urlao, te čas svom silom zabrujio, čas opet popustio; očarani razsvjetljenimi nebesi i obližnjom šumom; razdragani srdačnim razgovorom: sprovedosmo iskreni prijatelji, radujući se prijatno plamtećoj vatri, u hladnoj i romantičnoj visini divnu, nikad zaboravljenu noć.

Oko tri sata u jutro utišao i umirio se vjetar, zavlada svom krajinom svetčana tišina, kan da se sva priroda spremala na sjajni doček naj-sjajnijega veličanstva. Mi ostavismo vatru, pa koraknusmo iz šume na čistinu, na najvišu glavicu gore. . . Gine mrak, za gorami razli se bliedilo nebesko, naše ga prate oči. Bliedilo zarumeni i zlatom se osu. Zaigra veličanstvenim

sjajem sav iztok: zapanjen gledaš to božje čudo, u to bajno pridvorje rajsko. Veličanstvo se prirode — sunce — poče lagano u svom veličajnom sjaju dizati nad goru. Pirne vjetrić, zatitra list i cviet, prekine se mir i tišina: kan da je sva priroda kliknula suncu uzhićeno svetčani pozdrav. Lagano se dizalo sunce, a August zapjevao tihano: „Liepa naša domovino“. Tihano pjevao sav zbor motreći sunce i liepu si domovinu. Prijatelj zirne u liepo Zagorje, a iz oka mu se izvi suza, sinu u jutarnjem svjetlu i kanu na gorski cviet. Sunce se nadvi nad goru, pjesma umukne.

Velebni vidik! Omjeri okom liepu krajinu, hitaj pogled na sjevero-zapad prema gradu Ptuju, gdje se je slavni Rimljanin nekoč banio, pa se vini na desno u štajerski raj, gdje je divni kraj crkvami, kućami i dvorci zabelio, a vinskimi goricama zazelenio. Pa kad vrneš pogled ovamo bliže na ogranke Maceljske gore, gdje je na strmom briegu biela crkva (Tri kralja) nadhitila sve ine, te i susjeda, slavni Trakošćan, da ti se oko nagleda zelena prodolja, poleti okom na sjever i iztok, pa ćeš se opet diviti krajini, kojoj si se na Čevu divio. A sad se okreni k svojoj dici, k divoti božjoj, pa zirni od Zagrebačke gore u Zagorje i sluhni de Mih. Pavlinovićeve glase:

„Kad bih majku Hrvatsku slikao,
Evo slike u Zagorju divne!

Glava su joj pitomi brežuljci,
Pletenice šume po brežuljcih;
Čelo su joj gradci i dvorovi
Bieli krasni pod šumskiem hladom;
Bistre oči, crkve po brežuljcih,
Obrvice loze na uzvode;
Trepavice tanki koloseci:
Ljubko vince bielo i crveno,
To je lice vedro i rumeno;
Usta voće, a grlo slavulji,
I napjevi mladih Hrvatica:
Gjerdan majci sela i zaselci,
Raznizani dolâ po obroncih;
Biele ruke, i brze nožice,
Kolovozi i gvozdene pruje.
Prsi majke Hrvatice hranke,
Poljane su i župna podvorja;
Dojke vrutci i žamor-potoci.
Skuti su joj obilni, vezeni,
Niz poljane i niz pobrdice
Svako božje izasuto bilje,
Svako božje porazovalo cvieće.
Pšenica se stalasala gojna,
Jer će gojit Hrvate junake;
Konoplje je zaprelo pod zrnjem,
Jer ć' odievat nježne Hrvatice
Ječam vrči, jer će vrance zobit;
Djetelina razmeće uvojke,
Jer će tovit trudne vitoroge:
I repica žutilom se diči,

Jer će uljem gosu radovati;
Ne stidi se blitva korenike,
Jer će slador izniet pred gospodu,
A tobolac mužaku puuniti.
Bože mili, jel' to slika prava?"

Razigrane mašte, puna srdeca radosti i dragote, a razgaljene duše vratismo se k vatri. — Naberemo rumenih jagoda, kojih je bilo mnogo i koje su istom onda najljepše dozrele, da njimi iznenadimo gospodje, pa se u osam sati u jutro zaputismo drugom stranom Ivančice u Ivanee. Ali za mali čas, eto ti pred nami Bartolca, gdje vodi naše gospodje, svoju kćerku i još neku gospodjicu iz Zagreba. Koliko opet radostna kliktovanja! Vratismo se s njimi k vatri. Tu se uzeše gospodje i gospodjice hvaliti krasnim putovanjem i zapitkivati nas kakav je vidik s Ivančice i kako smo noćili. Na ražnju su cvrčale tuste patke, što no ih je donio Bartolac, a mi nazdravili ponajprije pridošlicam, naglašujući koli su nas ugodno iznenadile i hvaleći njihovu požrtvovnost i ljubav za krasotu prirode, pa onda krasnoj i dičnoj domovini, i tako ti u tili čas veseloga hrvatskoga društvanca na najvećoj visini Hrvatske izmedju Drave i Save.

Kad se naš krasni spol malo poodmorio, odosmo svi glavici Ivančice na vrh, da nam se i suputnicam šire srdeca s krasote vidika. . .

Oko devet sati silazili smo onim istim pu-

tem, kojim i prije naumismo. Nakon pol sata žurna hoda ugledasmo dugoljaste, a uzke kolibe od slabo otesanih greda. To je zaklonište švicarskim kravam, a eno odmah pojilište — studenica voda. Ivančica bo je bogata raznim biljem, pa i onim za muzare. S toga goji ovdje Tausig iz Ivanaca od proljeća do jeseni množinu krasnih švicarskih krava. Domalo opet kolibe, pred kojom garavi brkonja ugljevlje pali. Tko da ovdje ne pomisli na one mnoge idilske prizore u pripoviedkah, što no govore o ugljevljaru i njegovoj krasnoj kéeri? Uz kolibu pjeni se potočić, kojim ugljevljar gasi spaljeno i razkopano ugljevlje; kojim si razhladjuje trudno tielo, umiva ruke radilice i pošteno lice.

Svaki čas novi izvor, iz kojega romoni voda studenica u potočić, koji se je darovanom snagom ojačao, te žurnije šumi, valja se pećinom, čas kršnim kamenjem i korenjem, čas se sunovraća u dubine, pa se polovi i razbija o nepomičnu hrid. Uz neprestanu zapljuskivanje i šum potoka Bistrice vratismo se u podne k prijatelju u Ivance, a u večer u Radovan

* * *

U Radovanu sprovedem još nekoliko ugodnih časova kod prijatelja Stjepana Gužvinca i u dobroćudnom narodu. Sav je hrvatski narod vrlo dobroćudan i milokrvan, ali Prigorac i Zagorac

nadkriľjuje sve. Reci mu samo koju dobru rieč, nazovi mu bořžu pomoć, dobru sreću u poslu, pitaj ga kako se hvali zdravljem, zasoli svoju rieč šalom i dosjetkom: pa će ti odkriti srdce i dušu, učiniti će ti sve, što samo može, kao da si mu bog zna što dobra učinio. Ovaj je narod vrlo gostoljubiv, rado se proveseli, kao svaki dobar i veseo čovjek, rado pjeva, jer zlo ne misli, a najveća mu je nada i omilje vinska gorica. Kad se vinogradi dobro ponesu i mine berba, onda ti Prigorecu i Zagorecu porastu krila, onda ti se on u svojoj kleti razpjeva. Loži vatru pije sa svojom družinom, kumom i prijateljem mošt rezanac, peče kesten pucanac, a svinjetinom si masti brk. Prolaziš li uz njegovu klet, zove te prijazno i nudi ti moštakovića. Ako i kadkad malo obilnije srkne, tko da mu to zamjeri? Ciele se bořje godine muči i kini od zore do noći, sa svih ga strana tišti zlo, pa zašto da se u jeseni ne proveseli.

Narod u Belskoj župi pjeva crkvene pjesme prekrasno. One su mu sve birane, jezik čist, napjevi krasni. Tko da se tomu od srdea ne uzraduje? Narod je ovdje, što je svakomu znano, tvrd kajkavac, a ipak pjeva sve crkvene pjesme liepom štokavštinom. To je opet najjasniji dokaz, da se može kajkavac brzo priučiti novoj valjanoj pjesmi, a da je moguće iztriebiti one stare crkvene pjesme bez poezije i kojim je jezik, da te bog obćuvao. Ali tomu treba požrtvovnosti, lju-

bavi i volje: tomu se hoće truda, a treba da učitelj i župnik napregnu i sjedine svoje sile. Bez vježbanja, i pokusa ne ima skladna, liepa pjevanja. Evo gledaj, kojim se je načinom narod naučio, da tako krasno pjeva: Puk se sakupio u crkvi. Župnik, g. Kučenjak, stoji pred žrtvenikom, i tumači pun ljubavi novu pjesmu. Župnik pjeva pred žrtvenikom, a učitelj uz orgulje na pjevalištu. Pokušava i narod, a tim se laglje nauči novu pjesmu, jer ju već školsla mladež pjeva. I naučene se pjesme često na ovaj način prepjevaju, da se sve izpravi i izglati.

Ne ima narodu veće koristi i sreće, nego li je učitelj i sveštenik, kad složno rade na uhar narodu, kad kao dva ravnopravna rodoljuba posvećuju svu svoju snagu narodu; kad se bratski paze, kao ljudi poštuju, ljube i cienne, a na domoljubni ih posao goni žar rodoljubni, a nadzire najstroži sudac — čista savjest.

Još je jedno, što ne mogu, da zašutim, tim više, što se nadam, da će to goditi svakoj rodoljubnoj duši. Čuo sam u belskoj župi, gdje u seoskoj kolibi majka zove svoga sinčića Zvonimiro, a kćerku Zoricom. Da, čuo sam i drugih tako krasnih hrvatskih imena. A to je opet zaslug g. Kučenjaka. Opirale su se majke toj novotariji, ali g. župnik savlada liepim načinom sve poteškoće i predsude. Hrvatski narod ima prekrasnih krstnih imena, a treba, da se sve, što je liepo i hrvatsko po svoj nam domovini ukorjeni.

Dne 4. ruj. oprostih se s tom prekrasnom stranom hrvatskoga svieta. Uz put navratih se k g. Švaglju u Cerju i razgledah onu staru šuplju lipu u kojoj je ban Jelačić, kako mi kazivahu, prije polazka na Magjare pio na zdravlje hrvatskomu narodu, a na propast dušmaninu. U šuplje deblo može s jedne strane uljezti pet ljudi. Deblo je u visini lancem stegnuto, da se uzmogne dulje sačuvati. Zatim odoh preko Drave u štajerski raj.

Nepogoda.

Ni je mi srdce mirovalo u prekrasnoj dolini, mamilo me na visinu, gdje piri hladniji vjetrić, odkud vida ima, da se naužijem dragote i čara liepa kraja, koji sto put vidih; koji mi sto put razdraga dušu, ali mi je ipak uvijek mio, ne naužih ga se nikada dosta. I opet odoh, da ga vidim, da zirnem u kraj, gdje se je rodio Stanko Vraz.

Poslie podne je. Sunce peče, da se jedva podnosi. Izgorjele su prije zelene tratine, livade su puste, mršavi i zahireni usjevi venu, kukuruzi se lišće frče, šumsko se zeleuilo pari, sahnu vrela i potocići, plug ne može da ore tvrdu zemlju, izpucana zemlja zieva i prosi božje kiše. Davno već ne bijaše kiše, ali takve sparine još ne bijaše. Mršava stoka tumara povješene glave po suhих pašnjacih, guske i race stoje

nugno na presušenih mlakah i barah, u ribnjacih pogibaju ribe od prevruće i preplitke vode, u suhих potocih vidiš mrtvih raka i školjka. Čaplje tiho kruže nad krajinom, dok ne nadju omamljenih riba u ribnjacih. Vrana zieva od vrućine i sjedi na suhoj grudi, za kolima se dižu oblaci prašine. Umuknule su ptice, umuknula je i svirala pastirska.

Na sjevero-zapadu iza gora stalo se nebo mrčiti. Sabiru se tanahni oblaci, a medju njimi je tu i tamo plavetna čistina na kojoj sjaji sunčani žar. Poljodjelac uzvija oči prema oblakom i pobožno moli: daj bože sveti kiše, daj bože, inače propadosmo! Sav daleki kraj moli za kišu. Starci izilaze pred kuće, klimaju glavami i šapću: ne daj bože zla. Sve se više nebo mrči, sve više ginu nebeske čistine, a na zapadu sije sunce, sjaji se nebeska modrina, a bližnji su oblaci zlatom obtočeni.

Tmastimi oblaci zaigra ognjevita munja, zažare se oblaci, ali se ne čuje grmljavina. Skaču munje na zanebju neke reckalicom, neke se kao plamene zmije nebom provlače — sad ih ni je, sad se opet vide, a gdje koje grimizne oblaci brazde i raztvaraju mračne oblake. Oblačne se utvore dižu, u njih kuha, ključa, vri. Nebo sieva zasliepljujućim sjajem, grmi tutnji, da se zemlja tresе. Koli strahotan prizor! Stari crkovník, vidivši, da se oblaci miču u njegov kraj, udara sad o zvono sv. Ivana, sad kuca o manje sv. Marije, sad se maša najmanjega. Huknu topao

vjetar, munje se unakrst gone, biju se oblaci, grmi i bruji, cestom se vitla prašina. živad bježi pod krov, a starac zvoni, razbija oblake, krsti se, kuca se o iznemogle grudi i moli boga, da odvрати od njegova kraja preteću pogibelj. Ali badava. Vjetar zavija kao ranjena zvier, ognjeni se biči nebom biju, sve se više mračí. Milo leleče zvono kroz vjetar, razlieže mu se plačuća molitva zamračenim krajem. Skrušeno moli zvonar, plašno gleda u tmaste oblake. Dobru nigdje nade. Starac kleca i poklečke zvoni, da mu bude molitva toplija. Badava. Hladne debele kapi padaju, vjetar cvili, zviždi, da drkéu kuće, škripe vrata, stenju i viju se šume, grom se lomi gorom i ravnicom. Žene pa. posvećeno granje, da ih mine zlo, mole se bogu ljudi i djetca. Sujevjerne žene bacaju na dvorišta metle, lopatice, ožege i prevraćene stolčiče. Ali badava. Crn je oblak dohujio, medju kišom pada već riedka tuča. Sve gušća biva tuča, sve više prši lišće, pada groždje. Ne leleče više zvono, ne moli nitko više: narod zdvojno gleda u gustu tuču i mramorkom šuti. . . Sve se redje čuje tutnjava groma sve manje huji vjetar: samo tuča silno štropoće po krovovih, po kolju i granju. . .

Prestala je tuča, utišao se je vjetar i grom, zahladilo je svim krajem. Nebo se vedri, tanki se oblačići gube, a na zapadu sije opet sunce krasno, kao i prije. Zar je to ironija? Ni je. Na iztočnom nebu ukaza se bajna duga, prono-

snica nade sdvojnu seljaku. Veličajno se duga nebom propinje, kan da veli: božja ruka ni je osvjetnica!

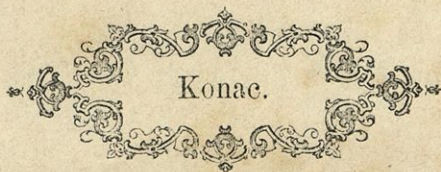
Tužan seljak izlazi iz kuće, gleda poharan vinograd, bugari, a mori ga briga, kako će prebriniti djetetu, kako namiriti porez. Djetca pod drvećem sabiru nedužne ptičice, što ih je smlatio nesmiljeni led. Kuka i jadikuje žena, mal da ne vriedja stvoreca. K njoj dolazi čovjek, mantija ti crna kaže, da je sluga božji, pa ju tješi: Ne bugari ženo, ne grieši duše! Ni je to najveća nesreća. Bog dobrih ljudi nikad ne ostavi. Pomoći će nam bog, pomoći će dobri ljudi.

Lastavice veselo obliću kuće, viju se oko crkve, pršu nizko nad mlakom, kan da će cje-lunuti mutnu vodu. Golubovi su prhnuli na krov, milo guču i vrte se naklanjajuć oko golubica, koje im pružaju meke kljuniće. Perad se razilazi, a pievac je skočio na plot, lepetnuo krilima i ponosno se javio: kikiriki! . . .

Zemlja se napila vlage, vrela su opet potekla, a zelene se pašnjaci. Seljak stupa zamišljen za plugom, gospodarica se žuri, da uzgoji jesenskoga bilja, a na paši čuju se opet pastirske dvojnice.

Rodna kišica natapa zemlju, rosa kriepi nove usjeve. Eto i jesenski se usjevi pridigli, rataru sinula nada, pa promatrajući novi svoj trud, tješi si vjernu ženu: ako bog dade, preživjeti ćemo nekako.

Ni je li i tebi, rodoljube, poharala zlo-
kobna ruka rodoljubnih nauma? Ni je li sjeme,
što ga naumi baciti na narodnu njivu, pozobala
ptica zlogukalica? Ni je li nam narod nikad izgubio
nade u budućnost s tuče, koja ga je tukla sa
sjevera i juga, s iztoka i zapada? Jest. Ali mu
je sinula sjajna duga, u njoj nada: Još Hr-
vatska, još Slovenija ni je propala — živjet će
na vieke. I on se prihvati s nova svojski posla
i borbe, a sad sviethm mačem uma vojuje hrabro
za prosvjetu, slobodu.

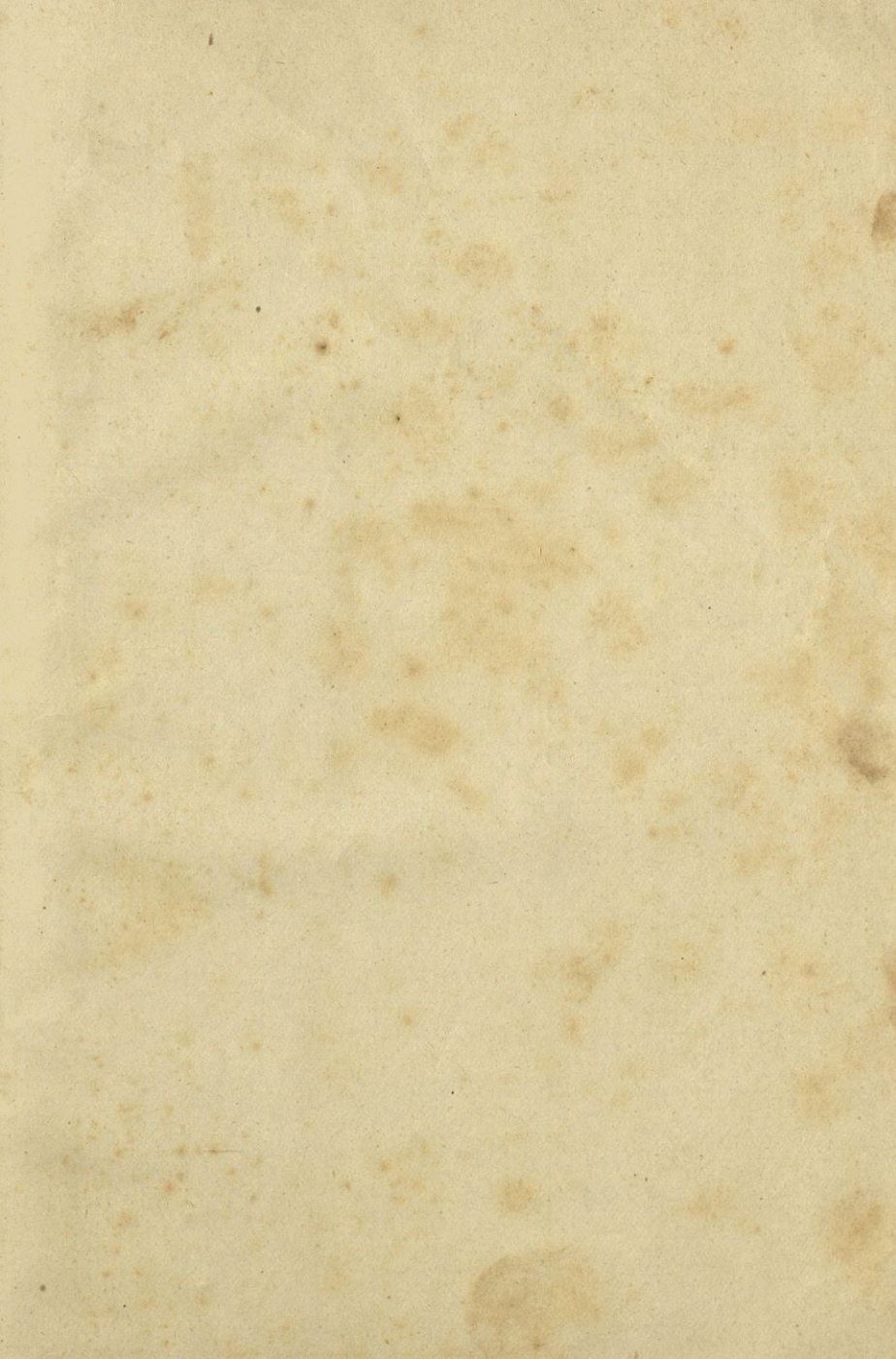
Izpravci.

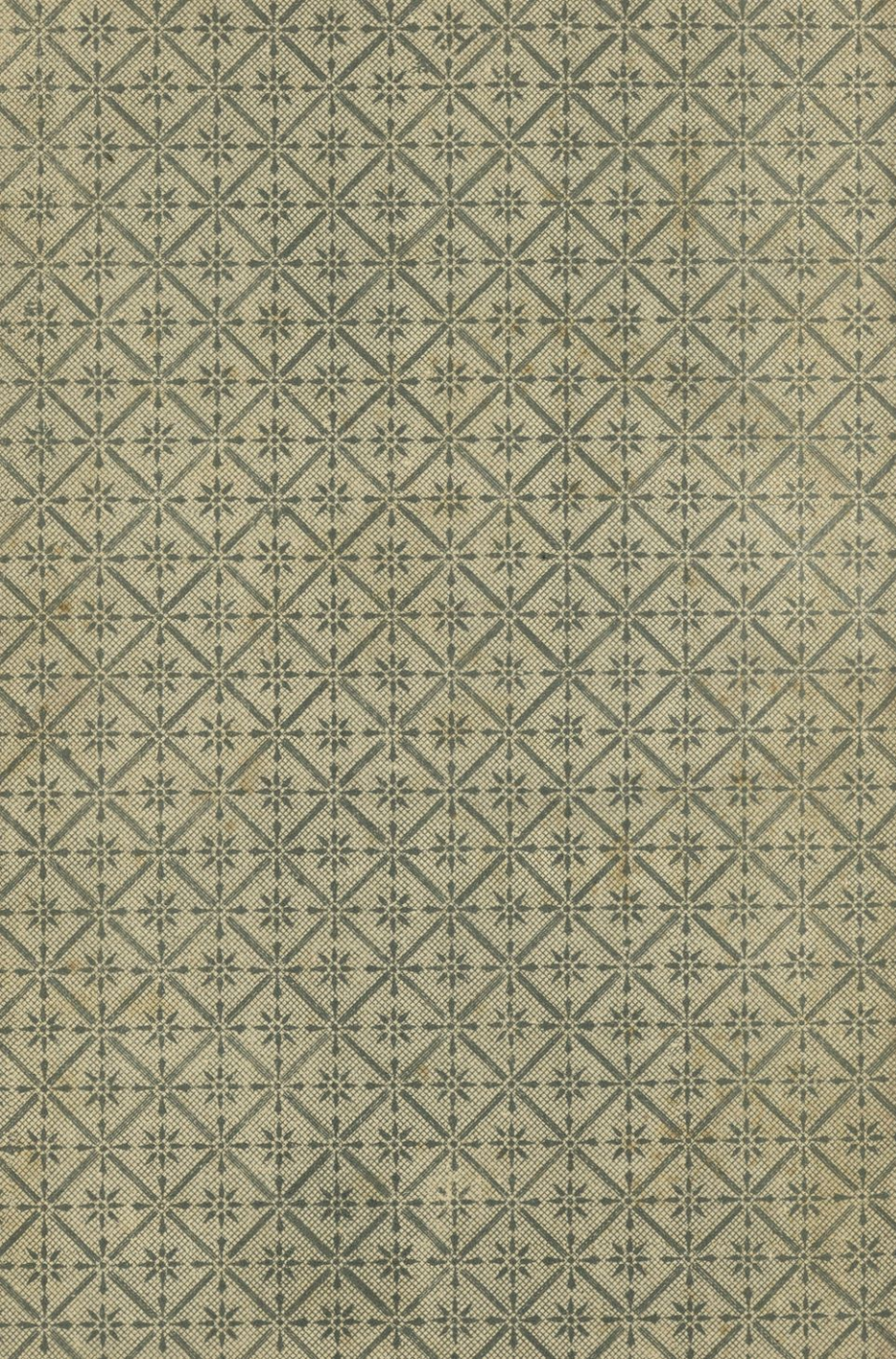
**Neke oveće tiskarske pogreške valja ovako
izpraviti:**

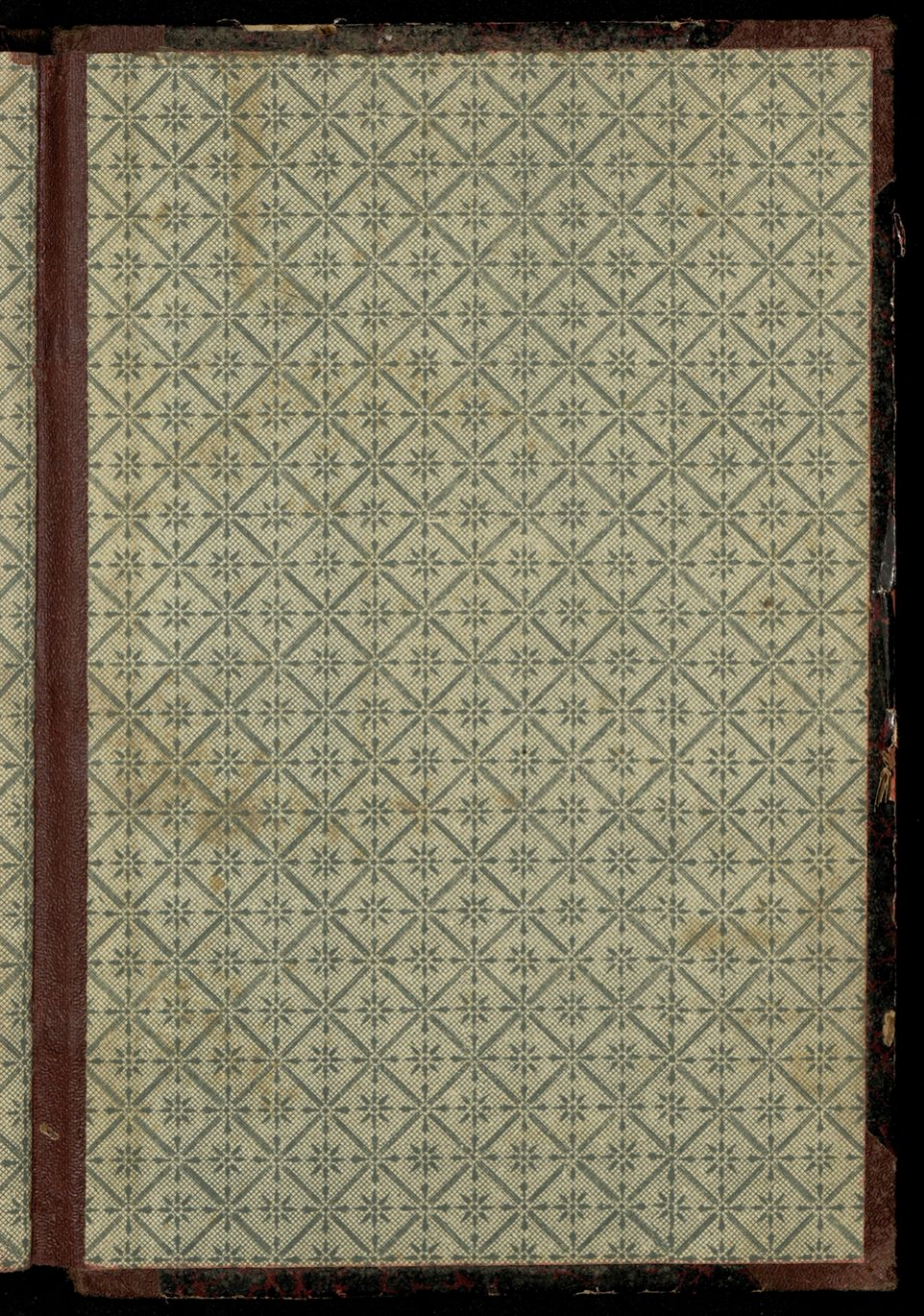
Str.	8. red.	10.	odosdol	mj. ošto	čit. o što.
"	14.	8.	"	" koritu	" korito.
"	18.	14.	"	" grada	" greda.
"	23.	11.	"	" hako	" kako
"	27.	3.	odosgor	" skora	" skoro.
"	36.	15.	odosdol	" ne imati	" ne imate.
"	38.	10.	odosgor	" maici	" majci.
"	"	10.	odosdol	" dtete	" diete.
"	39.	12.	odosgor	" svoimi	" svojimi.
"	46.	10.	odosdol	" močvarca	" močvarica.
"	"	8.	"	" ugodnu	" ugodno.
"	48.	5.	odosgor	" jaka	" jako.
"	49.	10.	"	" iz perem	" izperem.
"	"	4.	odosdol	" si	" se.
"	50.	2.	"	" nekoliko	" nekoliko.
"	51.	9.	odosgor	" razvezali	" razrezali.
"	53.	5.	"	" izrujan	" uzrujan.
"	"	6.	odosdol	" Dalmatinska	" Dalmatinka.
"	54.	13.	odosgor	" proviraju	" proviruju.
"	56.	1.	"	" odjuru	" odjuri.
"	"	9.	odosdol	" mi je	" mi je.
"	"	8.	"	" gosto ljubiv	" gostoljubiv.
"	"	2.	"	" pomatio	" pomatia.
"	57.	10.	"	" Odved	" Odvede.
"	59.	13.	"	" prljazan	" prijazan.
"	"	14.	"	" mu	" mi.
"	61.	15.	odosdol	" poklonuti	" pokloniti.
"	62.	9. i 13.	odosgor	" statua	" statuta.
"	63.	3.	odosdol	" Astucus	" Astacus.
"	"	9.	odosgor	" Deveta	" Deseta.
"	65.	11.	"	" odkuda	" odkidao.
"	"	8.	"	" ovoj	" ovaj.
"	66.	3.	odosgor	" st doh	" stadoh.
"	"	14.	odosdol	" donese	" donose.

Str.	66.	red.	7.	odôs lol	mj. odčim	čit. odlučim.
"	67.	"	7.	odosgor	" ljuštarica	" ljuštarice.
"	"	"	7.	"	" još	" je.
"	"	"	9.	"	" nučim	" ničim.
"	"	"	3.	"	" pouka	" pauka.
"	68.	"	6.	odosgor	" dodje pred rieč kupih, što ga kupih.	
"	94.	"	13.	odosdol	" izpusti: „od jednoga kamena“.	
"	178.	"	7.	odosgor	" mjesto klčem čitaj kličem,	
"	207.	"	5.	odosdol	" zelenku čitaj zelenilu.	
"	219.	"	13.	"	" Ljeli	Ljeti.
"	229.	"	8.	odosgor	" koja koje	koje koju.
"	230.	"	11.	"	" „Viecu“	„Viencu“.
"	234.	"	12.	odosdol	" affresco	al fresco.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

I 773 524

202004188

COBISS 0